



**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**ÖTEKİ OLMAK: 1989 BULGARİSTAN'DAN
TÜRKİYE'YE YAPILAN GÖÇ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

GÖNÜL ÇÖL GÜDER

ORCID NO: 0000-0003-2360-1231

İZMİR-2020

T.C.

**İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**ÖTEKİ OLMAK: 1989 BULGARİSTAN'DAN
TÜRKİYE'YE YAPILAN GÖÇ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

GÖNÜL ÇÖL GÜDER

ORCID NO: 0000-0003-2360-1231

DANIŞMAN: PROF. DR. OSMAN KONUK

İZMİR-2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ÖTEKİ OLMAK: 1989 BULGARİSTAN’DAN TÜRKİYE’YE YAPILAN GÖÇ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Gönül ÇÖL GÜDER

İmza



TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü



TEZ SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gönül ÇÖL GÜDER ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:

Sayı :

Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanı

İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen *“Öteki Olmak: 1989 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yapılan Göç Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”* başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 11.08.2020 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile aşağıdaki karar verilmiştir.

☒ KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir ☒
ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir ☒
iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır ☒
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansta geçerlidir) ☒

☐ RED

☐ DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Osman KONUK	
Üye	Doç. Dr. Duygu ALPTEKİN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAHRAMAN	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ÖTEKİ OLMAK: 1989 BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YAPILAN GÖÇ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Gönül ÇÖL GÜDER

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Göç ve göçmenlik, yüzyıllardır süreklilik arz eden olgulardır. Toplumsal değişimin anlaşılabilmesi için göç çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Türkiye, çeşitli nedenlerle hem göç alan hem de göç veren bir ülkedir. Dış göç alımı, özellikle Balkan coğrafyasından yer alan ülkelere oldukça fazladır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanan göçler, Bulgaristan'ın bünyesinde barındırdığı Türk nüfus sebebiyle belli aralıklarla süreklilik göstermiştir. Bu tezde; tarihsel süreç içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen 1989 göçü sonucu, Bulgaristan'da kalan ile Türkiye'ye göç edenlere yönelik öteki algısı ve öteki algısının küreselleşme ile dönüşümü analiz edilmeye çalışılmıştır. Göç öncesinin yanı sıra, göç sonrasında devam eden öteki olgusunun üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmadaki amaç, 1989 göçünü deneyimlemiş göçmenler özelinden yola çıkarak göçmenliğe yönelik öteki algısının sürekliliğini görünür kılmaktır.

Araştırmanın verileri, Bulgaristan'da ve Türkiye'de toplam otuz kişi ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilerek elde edilmiştir. Elde edilen nitel veriler analiz edilerek yorumlanmıştır.

Öteki olgusunu, göç öncesi ve sonrasıyla ilişkilendirmek adına; asimilasyon, entegrasyon, küreselleşme, çifte vatandaşlık gibi kavramlara yoğunlaşmıştır. Değişen dünya düzeni içinde küreselleşmenin, göç ve göçmenlik olgularına etkisi oldukça fazladır. Küreselleşme ile birlikte göçmenlerin dünyadaki değişen

konumunu anlamlandırmak adına; ulus aşırılık, ilişkiler ağı, sosyal sermaye yaklaşımlarından yararlanılmıştır.

Sonuç olarak; 1989 göçünü deneyimleyenlerin ve ikinci kuşak göçmenlerin, kendilerine yönelik öteki algısının devam ettiği ana vatan (Türkiye) ve köken ülke (Bulgaristan) dışında üçüncü bir alanı tercih etmesi de mümkün olmaktadır. Bu durum, göçmenliğe yönelik öteki algısının yanı sıra göçmenliğin avantajlarını görünür kılmaktadır. Ana vatan ve köken ülkede köprü görevi gören ve sınırın her iki yakasında da varlığını sürdüren göçmenler, ulus aşırı alanlarda da aktif özneler halindedir. Öteki atfı göçmenler için değişmemekle birlikte, göçmenlerin küresel dünyadaki konumu farklılık göstermektedir.

Anahtar Kelime: Öteki, Azınlık, Göç, Asimilasyon, , Küreselleşme

ABSTRACT

Master Thesis

BEING THE OTHER: A SOCIOLOGICAL RESEARCH ON MIGRATION WHICH MADE FROM BULGARIA TO TURKEY IN 1989

Gönül ÇÖL GÜDER

Izmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Sociology Program

Migration and immigration are facts that have been going on for centuries. Migration studies have an important place in order to understand social change. Turkey is a country of both receiving immigration and emigrant for various reasons. Foreign migration intake is considerably higher, especially from countries in the Balkan geography. To migration from Bulgaria to Turkey, due to the Turkish population in Bulgaria demonstrated continuity at certain intervals. In this thesis; has tried to analyze the other perception towards migrating to Turkey and the rest in Bulgaria which occurred as a result of the "1989 Migration" from Bulgaria to Turkey in the historical process with the transformation of the other perception due to globalization. In addition to pre-immigration, the other phenomenon that continued after immigration was emphasized.

The aim of this study is to make the continuity of the other perception of immigration visible, based on the immigrants who have experienced 1989 migration.

Research data were obtained by performing face to face meetings with a total of thirty people in Bulgaria and Turkey. The qualitative data obtained were analyzed and interpreted.

In order to associate the other phenomenon with before and after migration; concepts such as assimilation, integration, globalization, dual citizenship are concentrated. Within the changing world order, the impact of globalization on

immigration and immigration is very high. Along with globalization, in order to make sense of the changing position of migrants in the world; transnational extremism, relations network, and social capital approaches have been used.

As a result; those who experienced the 1989 migration and second generation immigrants, besides their homeland (Turkey) and country of origin (Bulgaria) in which continued the perception of others for themselves, to choose a third area outside is also possible. This situation, makes the advantages of immigration as well as the other perception of immigration visible. Immigrants, acting as a bridge between the home country with the country of origin and continuing their existence on both sides of the border, are also active subjects in transnational areas. Although the other attribution does not change for immigrants, the position of immigrants in the global world differs.

Keyword: Other, Minority, Migration, Assimilation, Globalization

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER	ii
KISALTMALAR	ii
TABLO LİSTESİ.....	1
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
TARİHSEL ÇERÇEVE	5
1.1. MODERNİTE VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ.....	5
1.2.BALKAN MİLLİYETÇİLİĞİ EKSENİNDE BULGARİSTAN.....	13
1.3.BULGARİSTAN TARİHSEL SÜRECİ İÇİNDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ.....	19
1.3.1. Bulgar Prensliği Döneminde Bulgaristan Türkleri (1877–1908)	19
1.3.2. Krallık ve Çeşitli Parti İktidarları Döneminde Bulgaristan Türkleri (1908–1944).....	22
1.3.3. Komünist Yönetim Döneminde Bulgaristan Türkleri (1944–1989).....	23
1.3.4. Demokratik Dönemde Bulgaristan Türkleri (1989-...).....	25
1.4. TARİHSEL PERSPEKTİFTE 1989 GÖÇÜ	26
1.5. ASİMİLASYON POLİTİKALARI VE 1989 GÖÇÜ.....	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	39
KAVRAMSAL TARTIŞMA VE KURAMSAL ÇERÇEVE	39
2.1. HEGEMONYA KAVRAMI EKSENİNDE 1989 GÖÇÜ.....	39

2.2. KÜRESELLEŞME VE KİMLİK.....	44
2.3.DİASPORANIN KÜRESELLEŞME İLE DÖNÜŞÜMÜ.....	51
2.3.1 Ulus Aşırı Alanların Ulus Aşırı Özneleri.....	52
2.3.2. Çifte Vatandaşlık.....	56
2.3.3. İlişkiler Ağı Kuramı	62
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
ALAN ARAŞTIRMASI.....	65
3.1.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	65
3.2.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	67
3.3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI.....	68
3.3.1. Görüşülenlerin Demografik Bilgileri Hakkında	68
3.3.2. Asimilasyon Politikaları ve Göç	72
3.3.3.Göç Sonrası Kültürel ve Ekonomik Değişim	78
3.3.4. Ötekileştirme.....	93
3.3.5. Çifte Vatandaşlık.....	100
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA	115
EKLER.....	124

ŞEKİLLER

Şekil 1: Sosyal Sermayenin Göç İçerisindeki İşlevselliği..... 61



KISALTMALAR

BBC : British Broadcasting Corporation

BG : Bulgaristan

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

T.C. :Türkiye Cumhuriyeti



TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Bulgaristan 1887-1900 Yıllar Arası Din ve Nüfus Sayımı.....	20
Tablo 2: Bulgar Nüfusu İçindeki Müslüman Sayısı.....	30
Tablo 3: 1900-1983 Yıllarında Nüfus Oranları	31
Tablo 4: Türkiye'ye Vizeli- Vizesiz Gelen Göçmenlerin ve Bulgaristan'a Geri Dönen Göçmenlerin Sayısı	37
Tablo 5: Görüşülenlerin Cinsiyet Dağılımı.....	68
Tablo 6: Görüşülenlerin Yaş Bilgileri.....	69
Tablo 7: Görüşülenlerin Öğrenim Düzeyi.....	69
Tablo 8: Görüşülenlerin Medeni Durumu.....	70

GİRİŞ

Modern dünyada, göç ve göçmenlik süreklilik içeren olgular olmaları nedeniyle üzerine azımsanmayacak sayıda çalışma olsa da bu olgular farklı bakış açıları ile incelenmeye devam edilmektedir. Göç çalışmaları; toplumsal değişmeyi açıklamak, anlamak ve buna uygun sosyopolitik, ekonomik planlamalar yapmak açısından alana katkılar sağlamaktadır. Bu bakımdan göç çalışmalarının birçok farklı ülke üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Bunlardan biri de jeopolitik konumu ve tarihsel bağları gereği Türkiye’dir. Tarih boyunca, Balkanlardan Türkiye’ye pek çok göç hareketi gerçekleşmiştir. Bu çalışmada konu edinilen 1989 göçü, İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa’daki en büyük göç olması nedeniyle önem arz etmektedir.

“Öteki Olmak; 1989 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yapılan Göç Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” adlı bu çalışma; göçmenlere yönelik öteki algısındaki sürekliliği, bölgesel ve küresel değişimlerin bu kavram üzerinde yarattığı dönüşümleri incelemeyi amaçlamaktadır. Buradaki öteki atfı, Bulgaristan’daki Müslüman Türk azınlığı kapsamaktadır. 1989 göçü öncesinde Bulgaristan topraklarında öteki olarak görülen azınlık nüfusun, göç sonrasında Türkiye’de de “Bulgar göçmenleri” olarak ötekileştirildiği düşünülmektedir.

Bu tezin genel anlamda hedefi, Bulgaristan’dan Türkiye’ye 1989 yılında gerçekleşen göçü, toplumsal tarihsel açıdan analiz etmektir. Tezin özel anlamdaki hedefi ise Bulgaristan göçmenlerinin, küresel dünyadaki yerini anlamaktır. Bu sebeple, yalnızca 1989 göçü öncesi ve sonrasında Bulgaristan göçmenlerinin tecrübe ettiği olumsuz durumlar değil, aynı zamanda çifte vatandaşlık hakkına sahip olmalarıyla birlikte elde ettikleri fırsatlara da yer verilmesi amaçlanmaktadır. Çifte vatandaşlık, öteki olarak algılanan dezavantajlı grubun, avantajlı konuma gelmesini sağlamıştır.

Çalışmanın konusu, 1989 göçüyle Türkiye’ye göç etmiş Bulgaristan Türklerine ve halen Bulgaristan’da yaşayan azınlık Türklere yönelik tutumlardır. Bu gruba yönelik dışlama, ikincilleştirme, ötekileştirme gibi olumsuz tutumların geçmişte ve

günümüzde söz konusu olup olmadığı araştırılacaktır. Bulgaristan'da Türk olduklarını söylemekten çekinen bireylerin, Türkiye'de de göçmen olduklarını söylemekten çekindikleri düşünülmektedir. Her iki durumda da bireylerin öteki olarak görülme endişesi, bu düşüncelerin güçlenmesine neden olmaktadır.

Tezin konusu çerçevesinde ele alınan vaka, 1989 göçüdür. Bu sebeple tezin zaman aralığı, 1989 göçünden günümüze olan süreci kapsamaktadır. 1989 göçü ve sonrasında, öteki olarak görülen grubun deneyimlerine yer verilmektedir.

1989 göçünden önce, uzun yıllar Bulgaristan topraklarında yaşayan azınlık Türklerin, göç sonrasında anavatanlarında da öteki olarak görülmesi, ötekiliğin sürekliliği konusunda önem arz etmektedir. Bulgaristan göçmenlerine yönelik öteki atfını, dünü ve bugünü kapsayarak anlamaya çalışmak gerekmektedir. Bu anlama çabası içerisinde, kapsamlı ve güvenilir verilere ulaşmak amacıyla, nitel araştırma yöntemlerinden olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Evrenin genişliği ve ulaşılabilirliğin zorluğu nedeniyle araştırmanın örnekleme; Türkiye'de Çorlu, Bulgaristan'da ise Dobriç olarak sınırlandırılmıştır. Dobriç, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda kalan ve geçmişten günümüze Türk nüfusun görece fazla olduğu bir yerleşim yeridir. Bulgaristan'da gerçekleştirilecek derinlemesine görüşmeler için bu sebeple tercih edilmiştir. Seçimi etkileyen diğer bir neden ise, Bulgaristan göçmeni olan ailemin, göçten önce burada ikamet etmiş olmasıdır. Türkiye'de Çorlu'nun seçilme sebebi ise sanayi yönünden gelişmiş olması ve sınıra yakınlığı nedeniyle 1989 sonrasında ağırlıklı olarak Bulgaristan göçmenlerinin yerleştiği bir yer olmasından kaynaklanmaktadır.

Türk azınlığın büyük bir kısmı 1989 göçü ile Türkiye'ye göç etmiş olsa da halen Bulgaristan'da yaşayan Türkler bulunmaktadır. Bu durum bize, zaman içerisinde (Türkiye'ye göç eden, Bulgaristan'da kalan) her iki grubun da kültürel değişimini görünür kılmayı sağlayacaktır. Araştırmada kullanılan derinlemesine görüşme tekniği ile yalnızca Türkiye'ye göç eden göçmenlerin deneyimlerine değil, Bulgaristan'da halen yaşayan Türklerin ve yerli Bulgaristan vatandaşlarının konuyla ilgili görüşlerine de ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu temelde, ortaya konulan çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1989 göçü ve sonrasında, öteki algısına dair tutumu görünür kılmak istenen bu çalışmada zaman aralığının belirlenmesinde, literatürde bu konu kapsamında görülen

eksiklikten yola çıkılmıştır. Yapılan çalışmalar, göç öncesi ve sonrasında bireylerin yaşadığı sorunları ele almakla yetinmiştir. Oysaki küreselleşme ile yaşanan değişimler göçmenlik üzerinde yadsınamayacak bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bu tez kapsamında yanıt aranan temel problemleri ve alt problemleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Bulgaristan’da yaşanan öteki olma durumu, Bulgaristan’ın milliyetçilik anlayışıyla ilişkili midir?
- Asimilasyon politikaları sonucunda Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen 1989 göçü, zorunlu mudur?
- Göç sonrasında; gerek Türkiye’ye göç eden gerek ise Bulgaristan’da kalan Müslüman Türkler, öteki olarak görülmeye devam etmekte midir?
- 1989 göçünün kimlikler üzerinde nasıl bir etkisi olmuştur?
- Küreselleşme ile birlikte Bulgaristan göçmenliği yeni bir dönüşüm yaşamış mıdır?

Yukarıda sıralanan hipotezlerin test edilmesi amacıyla, teorik bilgilerden ve alan araştırmasındaki verilerden yararlanılacaktır. Bir yandan 1989 göçüyle ilgili genel eğilim olan, göçmenlere yönelik dezavantajlı konumun üzerinde durulurken diğer yandan göçmenlerin sahip oldukları avantajlara da değinilerek tezin kapsamı genişletilecektir. Bu tez; tarihsel çerçeve, kavramsal ve kuramsal tartışma ile alan araştırması olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü, 1989 göçü ve sonrasındaki “ötekilik” atfını anlamlandırmak amacıyla, azınlık üzerindeki bu olgunun oluşumunu temellendiren tarihsel çerçevedir. Bulgaristan hükümetinin, azınlık üzerinde uyguladığı politikalara kaynaklık ettiği düşünülen Balkan Milliyetçiliğini anlamak adına, tarihsel çerçeve kısmında ilk olarak modernlik ve milliyetçilik ilişkisi ele alınmıştır. Daha sonra ise modernliğin etkisiyle oluşan milliyetçik olgusunun bir uzantısı olan Balkan Milliyetçiliğinden bahsedilmiştir. Buradaki amaç, Balkan ve Batı Milliyetçiliği arasındaki temel farkı anlayabilmek ve asimilasyon politikalarını anlamlandırmaktır. Yine birinci bölüm kapsamında; Bulgaristan’ın tarihsel süreci içerisinde, Bulgaristan Türkleri başlığı altında, azınlık Türklerin Bulgaristan’daki konumu incelenmiştir. Tarihsel çerçeve kapsamında ele alınan son iki başlık ise tarihsel perspektif ve asimilasyon politikalarıyla ilişkili olarak 1989 göçüne yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü olan “Kavramsal Tartışma ve Kuramsal Çerçeve” başlığı altında; hegemonya kavramı ekseninde 1989 göçü, küreselleşme ve kimlik, diasporanın küreselleşme ile dönüşümü adlı üç alt başlık yer almaktadır. Bu tez çalışması tek bir kurama dayandırılmaktan ziyade, konuyla ilişkili kuramları tartışma düzeyinde ele alarak incelemektedir. Örneğin; 1989 göçü zora ve rızaya dayalı olarak Foucault’un biyopolitik, Weber’in ise toplumsal eylem kuramından yararlanılmış ve karşıtlıklar temelinde incelenmeye çalışılmıştır. Göçün zora ve rızaya dayalı karşıtlık durumu, hegemonik yapısıyla ilişkilendirilmiştir. Yine benzer şekilde ikinci bölümde küreselleşme ve kimlik başlığı altında, küreselleşme ile yaşanan dönüşüme ve bu bağlamda çok kültürlülük kavramına yer verilmiştir. Buna ek olarak; küreselleşmenin kimlikler üzerindeki etkisini açıklamak adına, sosyal inşacılık kuramından eleştirel bir bakışla faydalanılmıştır. Bu bölümün son alt başlığında ise öteki olarak adlandırılan göçmenlerin, çifte vatandaşlığın etkisiyle yaşadığı değişimden bahsedilmiştir. Avrupa kimliklerinden faydalanarak, Bulgaristan ve Türkiye harici üçüncü bir ülkede diaspora özelliği gösteren Bulgaristan göçmenlerinin, küresel dünyadaki yeri açıklanmaya çalışılmıştır. Göçmenlerin yaşadığı değişimle ilişkili olarak; ulus aşırılık, ilişkiler ağı ve sosyal sermaye kuramlarından faydalanılmıştır.

Ulus aşırılık kuramıyla, küreselleşmenin göçmenlik üzerindeki görünür etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Göçmenlerin ve özellikle Bulgaristan göçmenlerinin ulus aşırı alanlardaki yeri üzerinde durulmuştur. Yaşanan bu değişim, özne konumundaki göçmenlerin sahip olduğu sermaye ve ağların kullanımını ve önemini göstermektedir. Bu nedenle tez kapsamında yer verilmiştir. Yine göçmenlerin sahip oldukları sermaye ve ağları anlamlandırmak adına ilişkiler ağı kuram ile sosyal sermaye kuramlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünü ise alan araştırması oluşturmaktadır. Bu bölümde ilk olarak alan araştırmasında kullanılan yöntemle ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra ise alan araştırmasında karşılaşılan sınırlılıklardan bahsedilmiştir. Ve üçüncü bölümde son olarak alan araştırmasından elde edilen bulgular ortaya koyularak; tezin konusu ve argümanları çerçevesinde detaylı olarak yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1. Modernite ve Milliyetçilik İlişkisi

Modernite, sosyolojinin temel kavramlarından biridir. Modern kelimesinden türeyen modernite, latince modernus'tan gelmektedir (Kızılcıkelik ve Erjem, 1996: 385). Sözcüğün kökeni “modo” yani hemen şimdi anlamı taşımaktadır. Bu anlamı nedeniyle modernitenin an’da olana, yeni olana gönderme yaptığını söylemek mümkündür. Modernite yeni olanın, bir dönüşümün göstergesidir. Literatürde pek çok modernite tanımı mevcuttur. Bunların bazılarında bahsetmek açıklayıcı olacaktır.

Giddens, moderniteyi 17.yy’da Avrupa’da ortaya çıkarak dünyayı saran toplumsal yaşamın ve kurumların formasyonu olarak tanımlamaktadır (Giddens, 1996; Yıldırım, 2014: 25). Turner ise moderniteyi, dünyanın kontrolünü sağlayan bir rasyonalizasyon sürecinin çıktısı olarak görmektedir(Turner, 2003; Şimşek, 2014:13).Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere modernite, Avrupa merkezli ve yaşanan dönüşümleri kapsayan bir süreç olarak görülmektedir. Modernite, Weberyani anlamıyla tarihsel dönemi yansıtan bir kavramdır. Aydınlanmanın unsurlarından biri olan rasyonelliğe vurgu yapan modernite kavramı, rasyonel özerklik ve egemenlik anlayışına gönderme yapmaktadır. Modernite olgusu Weber tarafından aklın itici gücü ile doğanın üzerinde hakimiyet kurulduğu gibi toplumun üzerinde de hakimiyet sağlandığı bir düzene yönelik dönüşümü ifade etmektedir (Şaylan, 2016:35). Dolayısıyla modernite, kapitalizmle olan tarihsel ilişkisi nedeniyle yeni örgütlenme şekli olarak ulus-devlet yapılanmasını desteklemektedir. Bunun sebebi ise rasyonel metodlarla, homojenleştirme ve merkezileştirme anlamında adımlar atılmasıdır. Modernite, merkezi yönetim ve homojen bir toplum yapısını Weber’e göre zor kullanmayı meşrulaştırarak sağlamaktadır (Eken, 2006:249). Barındırdığı bu

özelikler nedeniyle Modernitenin, ulus-devlet ve milliyetçilik anlayışıyla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Milliyetçilik ve modernite arasındaki ilişkiyi ele almadan önce milliyetçilik kavramını açıklamak yerinde olacaktır.

Milliyetçilik, tanımı ve hangi döneme dayandığıyla ilgili oldukça fazla tartışmayı bünyesinde barındıran bir kavramdır. Milliyetçiliğin bu açmaz durumu görüş ayrılıkları nedeniyle güçleşirken; fikir birliği sağlanan ortak nokta ise tanımı konusunda su götürmez tartışmaların varlığıdır. Milliyetçiliğin ele alınması ve kavramlarla ilişkilendirilmesi noktasında, farklı görüşleri savunan birkaç düşünürden bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Breuilly’ dir. Breuilly yaptığı çalışmalarda milliyetçiliği; düşünce, duygu ve siyasi hareket olmak üzere üç grupta ele aldığını dile getirmektedir. Düşünce anlamında milliyetçilikten kasıt, aydın tabakanın düşüncelerini içeren bir anlayışın hakim olmasıdır. Duygu anlamındaysa; dil, din gibi kültürel unsurların, bilinç üzerinde etkisini inceleyen bir görüş olarak milliyetçilikten bahsedilmektedir. Siyasi hareket açısından söz edilen anlam ise iktidar çekişmelerini barındırmaktadır (Breuilly, 1993; Özkırımlı, 1999: 67). Breuilly’nin bu açıklamalarından yola çıkarak her ne kadar bir ideoloji olarak adlandırmasa da hem aydın kesimin düşüncelerini içermesi hem de siyasi bir yapıya sahip olması nedeniyle, milliyetçiliğin ideolojik anlam taşıdığını söylemek mümkündür. Kellas ise milliyetçiliği, ideoloji ve davranış biçimi olarak görmekte ve bu ikisini birbirinden ayrılması mümkün olmayan kavramlar olarak nitelendirmektedir. Çünkü davranışların sebeplerine ideoloji kaynaklık edebilmektedir. Kellas’a göre milliyetçilik, ulus fikrini merkez edinen ve onu eylemin temeli haline getiren bir ideolojidir (Kellas, 1998: 27-28). “Nations and Nationalism” kitabıyla dönemin ses getiren önemli isimlerinden Gellner, aynı zamanda milliyetçilikle ilgili ilk sosyolojik kuramın da sahibidir. Konuyla ilgili görüşlerinde milliyetçiliğin siyasal bir meşruiyet kaynağı olduğunu ileri sürmektedir. Onun görüşüne göre, etnik sınırlar önem arz etmekte ve siyasal sınırlardan taşmaması gerekmektedir. Gellner, ulusçu duygunun siyasal etkinlikleri arttıran bir yönünün olduğuna ve zaafıların ana kaynağını oluşturduğuna vurgu yapmaktadır (Gellner, 1992: 19). Farklı düşünürler tarafından milliyetçilikle ilgili öne sürülen savlardan da anlaşıldığı üzere, her tanım farklı kavramlarla ilişkili olarak milliyetçiliği açıklamaktadır.

Milliyetçilik tanımının muğlaklığı, işlevsellik özelliğiyle ilişkilendirilebilmektedir. Genel geçer bir tanım yapılması gerekirse milliyetçiliğin; milletlerin oluşmasına katkı sağlayan, millet bilinci oluşturarak dil, din gibi üst yapıların oluşumunu destekleyen siyasal ve ideolojik olma özelliği gösteren bir kavram olduğunu söylemek mümkündür.

Milliyetçiliğin tanımı kadar tartışmalı olan diğer bir özelliği ise tarihselliğidir. Milliyetçiliğin hangi döneme dayandırıldığı, modernlikle olan ilişkisinde önem arz etmektedir. Milliyetçiliğin tarihselliğini farklı ele alan görüşlerin, aynı zamanda milliyetçilik ve modernlik ilişkisini anlamlandırma açısından kaynaklık etmesi söz konusudur.

Milliyetçiliğin temellendirilmesi noktasında özcü(ilkçi) ve yapısalcı(modern) iki temel ayrımın olduğunu söylemek mümkündür. Özcü bakış açısına göre milliyetçilik, eskiden beri var olan milletlerin varlığından doğal olarak meydana gelen bir yapıdır. “Primordialism” olarak İngilizcede yer edinen bu kavram, ilk olma ya da başlangıçtan beri var olma gibi karşılıklara sahiptir (Özkırımlı, 2008:77; Akıncı, 2014:139). Özcülere göre milliyetçilik, evrensel olarak kabul edilerek milletin dünden bugüne var olmasına vurgu yapmaktadır. Modern dönem öncesi milliyetçiliğin varlığı sorusundan hareket eden Smith, özcülüğün doğruluyla ilgili yanıt arayışı sırasında özcülük ve eskilcilik arasında bir ayrımda bulunmuştur. Buradaki temel ayrım, eskilcilik anlayışının savunduğu üzere milliyetçiliğin tarihsel olarak çok eski çağlardan itibaren var olduğuna ancak özcülük gibi doğal bir yapılanma olmadığına dayandırılmaktadır(Smith, 1998: 145). Smith, “Milliyetçilik ve Modernizm” adlı kitabında eskilcilik ve özcülük arasındaki farklılığı korumakla birlikte bu paradigmalardan neden kabul edilemez olduğunu açıklamaya çalışmaktadır.

Milliyetçilik ve modernlik arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere ileri sürülen ikinci perspektif, yapısalcı olarak da adlandırılan modernist anlayıştır. Milliyetçilik ve modernlik arasındaki ilişkiyi özcü anlayışın tersine, tarihsel bir olgu niteliğinden yola çıkarak açıklanmaktadır. Bu yaklaşımın savunucuları; milliyetçilik ve modernlik arasında yadsınamayacak olan ilişkinin sebebini, milliyetçiliğin modern dönemin var ettiği bir kavram olmasına dayandırmaktadır(Özkırımlı, 1999:97-98). Modern çağ öncesinde milliyetçiliğin oluşmasını sağlayacak koşulların olmayışı, modernleşme sürecinin bir ürünü olarak milliyetçiliği algılamaya neden olmaktadır. Smith,

milliyetçilik ve modernlik arasındaki ilişkiyi kabul etmeyen görüşleri bertaraf etmek adına Mısır ve Yunan gibi köklü geçmişe ait medeniyetleri örnek göstermektedir. Bu medeniyetlerin, milliyetçiliği barındırmadığına dair argümanlar sunmaktadır. Milliyetçiliğin temellendirilmesi bakımından farklı görüşler söz konusu olsa da günümüzde modernlik ve milliyetçilik arasındaki ilişki genel kabul görmekte ve desteklenmektedir. Milliyetçilik kavramı, literatürde çoğunlukla tarihsel toplumsal bir gerçeklik olarak görülmektedir. Gellner, Anderson, Hobsbawm gibi düşünürler de modernist bakış açısıyla milliyetçiliğe yaklaşmaktadır(Akıncı, 2014: 141).

Tekeli, sanayileşmiş bir toplum yapısının oluşmasıyla birlikte, bireyin geleneksel toplum bağlarını kopararak kurumsal bir yapı oluşturduğunu vurgulamaktadır (Tekeli, 2004; Yıldırım, 2014: 26). Böylelikle yeni toplumsal yapı, yeni bir örgütlenme biçimini yani ulus-devlet olmayı beraberinde getirmiştir. Ulus-devlet yapılanması, modernitenin bir ürünü niteliğindedir. Modernite oluşumunun bu çıkarsamaları modernlik, milliyetçilik ve ulus-devlet arasında kurulan ilişkiyi açıklamada yol gösterici niteliktedir. Tekeli'nin modernlik ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi sanayileşme ile temellendirmesi Gellner'ın görüşünü yansıtmaktadır. Gellner, endüstriyel toplum düzeninin milliyetçiliği oluşturduğunu dile getirmektedir. İnsanlık tarihini; avcı-toplayıcı, tarımsal, modern-endüstriyel olarak 3 kategoriye ayırarak ele alan Gellner; son dönem olarak adlandırdığı modern/endüstriyel dönemde, milliyetçiliğin ihtiyaç olarak ortaya çıktığını, sanayileşme ile ilintili olduğunu belirtmektedir(Gellner,1992). Gellner'ın milliyetçilik üzerine görüşlerini benimseyen Hobsbawm, milliyetçiliğin bir toplum mühendisliği eseri olduğunu ileri sürmüştür. “ İcat edilmiş gelenekler” olarak vurgu yaptığı milli bilincin, yukarıdan aşağıya doğru empoze edildiğini belirtmektedir(Hobsbawm, 1780; Özkırımlı,1999: 138-140). Hobsbawm'a göre milliyetçilik de icat edilmiş bir gelenektir ve bu geleneğin icadında aydın grubun rolü yadsınamayacak kadar çoktur. Hobsbawm'ın milli bilincin aktarılmasına dair görüşleri, aydın tabakanın icat edilmiş bir gelenek olarak milliyetçiliği oluşturduğuna ve kademeli olarak halka benimsetildiğini yöneliktir.

Anderson da modernist anlayışın diğer temsilcileri gibi, millet ve milliyetçilik kavramlarının verili olmasının aksine modern sürecin bir yansıması olarak meydana geldiğini savunmaktadır. “Hayali Cemaatler” kitabında millet olarak adlandırılan

yapının kendisine tıpkı din gibi kutsallık attettiğinden ve kendini sonsuzluğun bir uzvu olarak gördüğünden söz etmektedir. Millet ve milliyetçiliği zihinsel sürecin bir yansıması olarak gören Anderson; “*hayali cemaatler*” kavramı ile ulusların modern zamanların bir ürünü olarak inşa edilmesine benzer şekilde, milli kimliklerin de düşünsel bir sürecin sonunda ortaya çıkan kurgular olduğuna vurgu yapmaktadır (Anderson, 1993: 20). Modernist bakış açısının genelinde hâkim olan milletçiliğin verili olmadığı anlayışı, farklı bakış açıları nedeniyle yorum farklılıklarının doğmasına sebep olmuştur. Örneğin Gellner, bir modernist olmasına rağmen Anderson’un hayal edilmiş olarak adlandırdığı milletleri bir icadın ürünü olarak nitelendirmiştir. Ancak bu görüşüyle, Anderson’un eleştirilerine maruz kalmıştır. Anderson, Gellner’in “icat edilmiş” adlandırmasını uydurma ve sahtelikle ilişkilendirmiştir. Asıl olanın ise hayal etme, yaratma üzerinden algılanması gerektiğini öne sürmüştür (Özkırımlı, 1999: 169).

Milliyetçiliğin tarihselliğini iki farklı bakış açısı ile ele alan özcü ve yapısalcı anlayış, modernlik ve milliyetçiliğin arasındaki ilişkiyi anlama noktasında önem arz etmedir. Her iki perspektif içerisinde yer alan düşünürlerin görüşlerinden yola çıkarak modernlik ve milliyetçilik gibi ulus-devlet kavramının da ilişkili olduğunu çıkarsamak mümkündür. Kuşkusuz ulus-devlet, modernlik olgusundan doğan ve milliyetçiliği içerisinde barındıran yapıdır.

Ulus-devlet kavramı bileşik bir yapıya sahip olması nedeniyle, ulus ve devlet olgularının yer aldığı sosyal ve politik alanları bünyesinde barındırmaktadır. Aynı kültür ve tarihi paylaşan insan topluluğu ulus kavramının bir tanımıyken, gücü elinde barındıran ve çoğu zaman baskı aracı olan siyasal bir örgütlenme biçimi ise devlet yapılanmasının tanımına karşılık gelmektedir. Ulus-devlet ise her iki tanımı kapsar niteliktedir. Ayrıntılı olarak incelediğimiz ulus- devlet kavramının milliyetçilikle olan ilişkisinde esas vurgu siyasal örgütlenmenin gerekliliği hususundadır (Aydın, 1993: 58). Ulus-devletler, milliyetçiliğin her ne kadar toplumsal bütünlüğü sağlamak için siyasal bir örgütlenme gerekliliğini ileri sürüyor olsa da aslında bir diğer amaç statükoyu korumak ve kurumsal hale dönüştürmektir.

Giddens, ulus-devleti “*bir toplumun yöneticilerinin başarılı bir biçimde, şiddet araçlarının (ordu ve polis) denetimini tek elde topladıkları ve bu denetimin, sınırlar kesin biçimde belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde yönetimlerini destekleyen*

başlıca yaptırım olduğu siyasi yönetim kurumlarını kapsayan bir devlet” olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2010: 144). Giddens’ın bu tanımından yola çıkarak ulus-devletlerin gücü elinde barındırdığını ancak belirli bir toprak parçasını kapsamaması nedeniyle sınırlandırılmış bir hakim güç olduğunu çıkarsamak mümkündür (Sürgevil ve Özgün, 2012: 36).

Genel kabul olarak 18.yy sonrasında günümüz anlamını kazanan ulus-devlet anlayışının, meşruiyet kazanmak için millet ve milliyetçilik kavramlarına ihtiyaç duyduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle ulus-devletler, kurumlar ve milli politik mekanizmalar inşa etmektedir. Ulus- devlet merkezîyetçi bir yapılanmanın somut hali olmakla birlikte, sosyolojik ve tarihsel bir olgunun da temsili niteliğindedir. Millet ve milliyetçilik kavramları, ortak değerler ve aynılaşma isteği barındıran ulus-devletlerin kullandığı bir araç niteliğindedir. Bu araçlara özellikle farklı olanı yadsımak, dışlamak için sıklıkla ulus-devletler başvurulmaktadır. Giddens’ın, modern anlamıyla uluslar olmadan milliyetçiliğin de olamayacağı iddiası bu düşünceyi destekler niteliktedir (Giddens, 1985: 67-68).

Ulus-devletlerin ortaya çıkmasında, endüstriyel ve askeri güç elde etmek önemli bir itici güçtür. Ulus-devletler, millet ve milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlamış olsa da meydana gelen milliyetçilik akımları ulus-devletin inşa sürecini hızlandırmıştır. Karşılıklı bir katkının olduğunu söylemek mümkündür.

Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, ulus kimliklerin inşası da hızlanmıştır. Millet vurgusunun sıklıkla pekiştirildiği ulus- devlet yapısı, milliyetçilik ideolojisini kullanarak biz ve öteki gibi ayrımlar gütmüştür. Ortak din, dil, ırk birlikteliği her zaman başat bir aktör olarak ulus-devlet yapılanmasında önem arz etmiş ve ayrımların güçlendirilmesinde rol oynamıştır. Dolayısıyla ulus-devlet yapılanması içerisinde bireylere atfedilen milli kimliklerin, inşa edilmiş kurgular olduğu iddiası söz konusudur (Özyakışır, 2006: 78). Ulus-devlet yapılanması ve milliyetçi ideolojinin birlikteliğiyle ortaya çıkan milli kimliklerin, ayrımın ve dışlanmanın köklerini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Nitekim tüm bu görüşler yeni dışlayıcı söylemlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bunların başında ise öteki ve azınlık gibi kavramlar yer almaktadır.

Öteki, milliyetçi düşünce yapısının içinde yer alan ve sınır teşkil eden bir kavramdır. Bu kavram, millet olabilmeyi sağlayan hudut niteliğindedir. Ötekinin

varlığının kabul edilmesiyle, biz ve bizden olmayan ayrımı anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla öteki kavramı, milliyetçi ideolojinin temel parametrelerindendir. Modern kimliklerin inşası sırasında, etnik ve dini unsurların temel kıstas olarak algılanması nedeniyle biz ve onlar ikilemi görünürlük kazanmaktadır. Bireyin sosyal bir varlık olması, bireysel kimliklerin yanı sıra kolektif kimliklerin de toplumsal olarak inşa edilmesine sebebiyet vermektedir. Kimlik, ötekinin farklılığını fark etmekle ilgilidir. Ulus-devlet anlayışı temelinde yaratılmak istenen kolektif kimlik için öteki atfı önem arz etmektedir (Bülbül, 2007: 289). Öteki kimliği de milli kimlik gibi inşa edilmiş olandır. Ve bizatihi milli kavramı tarafından tesis edilmektedir. Bu nedenle ötekinin oluşmasında millinin, farklı olana yönelttiği atıflar ve “biz” yapısına uygunsuzluk nedeniyle dışarıda bıraktığı tanımlar yer almaktadır.

Öte yandan biz ve öteki olguları, mutual bir yapıya sahiptir. Olgular arasında birbirlerine olan karşılıklı bir ihtiyaç söz konusudur. Bunun sebebi öteki olmadan millinin, milli olmadan ise ötekinin bir anlam ifade etmemesinden kaynaklanmaktadır. Tıpkı bunun gibi öteki kavramı da hem ulus-devlet yapılanması içinde hem de bu yapılanmanın dışında gerçekliğini koruma anlamında ikilik barındıran bir olgudur. Bazen Nazi Almanyası’nda olduğu gibi bir millettir öteki. Dini ya da siyasi birliğin oluşturduğu topluluğun “biz” olgusuna dahil edilmemesinden de kaynaklanmaktadır. Kimi zaman bu düşman algısı ulus- devlet sınırları dışında kalanlar için inşa edildiği gibi kimi zaman da tam tersi söz konusu olmaktadır (Millas, 2000: 194-198). Fakat ülke sınırları içerisinde gerçekleşen ötekilik, içimizdeki düşman algısını güçlendirerek tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. Ötekilik kadar dışlayıcı diğer bir kavram ise azınlık kavramıdır. Azınlık kavramı hem öteki olarak dışlanmayı hem de sayıca mağlubiyeti içerisinde barındırmaktadır.

Azınlık, bizatihi ulus- devlet yapılanmasının öncesinde var olan ancak kavramsallaştırılmasını ve bugünkü haliyle anlaşılmasını ulus-devlet yapısıyla birlikte elde etmiş bir kavramdır. Ortak dil, din, etnik köken gibi varsayımlara vurgu yapan ulus-devlet anlayışı; çoğunluktan yine bu temel faktörler nedeniyle ayrılan ve farklı nitelikler barındıran toplulukları, azınlık olarak adlandırmaktadır. Azınlık gruplarının belirlenmesinde, milliyetçilik kavramı için oldukça önemli bir yere sahip olan din faktörü başat bir unsurdur. Öyle ki ilk olarak dinsel grupları ifade etmek amacı ile azınlık kavramı kullanılmıştır(Oran,2000: 66). Kapsamlı bir azınlık tanımı

yapabilmek için öncelikle azınlık kavramının hususlarını sıralamak yerinde olacaktır. Oran(2000), bu beş temel unsuru şu şekilde sıralamıştır:

1. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi çoğunluktan din, dil, soy, kültür bakımından **farklı olmak** azınlık olarak adlandırmayı beraberinde getiren bir durumdur.
2. Azınlık olarak atfedilen grup ülke içinde bölgesel olarak bir yoğunluk oluşturuyor olsa da ülke genelinde **sayıca az** olma özelliğine sahiptir. Ve yine bu sayıca az olan grup varlıklarını ve farklılıklarını koruyabilmek adına uğraş içindedir.
3. Sayıca az olmanın yanı sıra aynı zamanda varlığını temin ettiği ülkede başat bir aktör olarak da yer almamaktadır.
4. Her ne kadar sayıca az ve başat bir konumda yer almıyor olsa da bu grup içinde yer aldığı **ülkenin vatandaşı konumundadır**. Dolayısıyla vatandaş olmayan yabancı kavramından farklılık arz etmektedir.
5. Grubun farklılığını ve varlığını ülke içinde devam ettirme isteği belli bir **azınlık bilincine sahip olduğunun** bir göstergesidir.-Bu durum, genellikle farklı olanı yok etmek için çaba gösteren asimilasyon politikaları geliştiren ve devamlı surette baskı oluşturan ülkelerde bilincin artması gibi bir etki yaratmaktadır.

(Oran, 2000: 68-69).

Modernlik ve milliyetçilik arasında kurduğumuz ilişki ulus-devlet yapılanmasının oluşum sürecinde önemli bir yere sahiptir. 18. yüzyıl sonralarından itibaren ulus-devlet anlayışının bugünkü halini almasına modernlik anlayışı kaynaklık ederken; milliyetçilik anlayışı hem kendisi şekillenmekte hem de bu olguyu şekillendirmekte aktif bir rol oynamıştır. Modernlik ile milliyetçiliğin ulus-devlet yapılanmasıyla birlikteliği; öteki ve azınlık gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavramlar ulus-devletin milliyetçilik ideolojisinin bir yansıması olarak ortaya çıkmakla birlikte, statükonun güçlenmesinde oldukça büyük bir etkiye sahiptir.

Modernliğin ve milliyetçiliğin Fransız ihtilali nedeniyle batı merkezli kavramlar olduğu aşikardır. Ancak bu kavramların batı dışı alanlardaki yansımaları farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla milliyetçiliğin hegemonik bir araç olarak algılanması evrensellik içeriyor olsa da tek tip bir milliyetçiliğin var olduğunu söylemek mümkün değildir. Milliyetçilik kavramı; içinde bulunduğu doğal

(coğrafi),ekonomik, siyasal ve kültürel ortamlardan etkilenerak, farklı görünümlere bürünmektedir. Bu durum, milliyetçiliğin zaman içerisinde farklı merkezlerde farklı yorumlarını doğurmuştur. Balkan Milliyetçiliği de bunlardan biridir. Bulgaristan’da azınlık konumunda yer alan Müslüman Türklerin öteki olarak görülmesi ve göçü deneyimlemesi noktasında Balkan Milliyetçiliği önemli bir yere sahiptir.

1.2.Balkan Milliyetçiliği Ekseninde Bulgaristan

Milliyetçilik, temelde Doğu ve Batı milliyetçiliği olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım Kohn’un; batılı (isteğe bağlı) milliyetçilikle, doğulu(organik) milliyetçilik ayrımına tekabül etmektedir. Kohn bu ikili sınıflandırmayı rasyonellik üzerinden gerçekleştirmektedir. Batı milliyetçiliği olarak sınıflandırdığı grubun, yüksek kültürlü ve geniş bir orta sınıfa sahip olan topluluklar olduğunu dile getirmektedir. Rasyonelliğin yerini alan organik bağların etkin olduğu Doğu milliyetçiliğinin ise yüksek kültürden yoksunluğu nedeniyle ikinci bir sınıflandırmayı oluşturduğunu belirtmektedir(Kohn, 1944; erestecioğlu, 2001: 135). Kellas, Doğu ve Batı Milliyetçiliği noktasında Kohn’un görüşlerine katılarak; eklemelerde bulunmuştur. Batının; rasyonel ve demokratik anlamda ilerici bir yapıya sahip olduğunun, Doğu Milliyetçiliği kadar otoriter ve dışlayıcı olmadığını altını çizmiştir. Dolayısıyla soykırım, zorunlu göç, asimilasyon gibi politikaların batı milliyetçiliğinin benimsendiği alanlarda daha az tercih edildiğini ileri sürmektedir(Kellas,1991; Kerestecioğlu, 2001: 136). Nitekim Kohn’un iki kutuplu dünya düzenini anımsatan bu ikili ayrımında; Doğu Milliyetçiliği, Balkan Milliyetçiliği olarak da adlandırılmaktadır. Bunun sebebi ise kuşkusuz Balkanların konum itibarıyla Doğu Avrupa’da yer almasıdır.

Balkanlar bir mozaik niteliğinde, çeşitli milletleri ve dinleri bünyesinde barındıran bir coğrafyadır. Germen/ Katolik, Slav/ Ortadoks, Türk/ Müslüman gibi üçlü kimlik grubu, bunun somut örnekleri olmaktadır. Milliyetçilik genel anlamda dünyaya egemen olmuş bir kavram olmasına rağmen, Balkanlardaki yansıması çok daha şiddetli vuku bulan bir kavram haline dönüşmüştür. İngilizce bir kelime olan ‘balkanize’ terimi, Türkçeye **Balkanlaştırma** olarak yansımaktadır. Etnik ve dini temelli kargaşaların, kaos’un temsili haline gelmiştir(Parladır, 2015: 102). Balkanlaştırma kavramından da yola çıkarak, balkan coğrafyasındaki milliyetçilik

fenomeninin kanlı kimlik mücadelelerini ve tarihsel sorunları barındırdığını söylemek mümkündür.

Bahadır (2002), Balkanların milliyetçiliğiyle ilgili bu karamsar durumun nedenini; Doğu'nun, Batı'nın eski model arabalarından vazgeçememesiyle özdeşleştirmektedir (Gülbüz Bahadır, 2002: 150-152). Sebebi ise Batı ve Doğu Milliyetçiliği ayrımında, doğunun temsili olan Balkan Milliyetçiliğini, batının kullanarak çoktan tükettiği milliyetçik anlayışını sürdürme noktasında ısrarcı davranmasıdır.

Balkan Milliyetçiliği ile Batı milliyetçiliği arasında belirgin farklılıkları detaylı olarak incelemek gerekirse, temel unsurların Balkan Milliyetçiliğinin kendi tarihsel gerçekliğinde yattığı görünürlük kazanacaktır. Batıdan kültürel, ekonomik, siyasi anlamda farklı olan Balkanlar, milliyetçilik anlayışlarıyla da batı milliyetçiliğinden ayrılmaktadır (Yetim, 2011: 294). Balkanlar her ne kadar konum itibarıyla Avrupa'ya dâhil olsa da burada milliyetçiliğin özellikle kültür milliyetçiliğinin, Batı Avrupa'dan farklı olarak empoze edildiğini söylemek mümkündür. Balkanlardaki milliyetçilik daha çok dinsel ayrımların ön planda olduğu bir yol izlemektedir. Bu nedenle öteki olarak görülen gruplara, ulus bilincini baskı ve sınırlandırmalarla kabul ettirmeye çalışan bir anlayışı benimsemiştir (Aydın, 2000: 67). Bunun sebebi ise daha önce de belirttiğimiz gibi Balkanların, toplumsal yapı olarak çok dinli ve çok mezhepli olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Balkanlardaki ulus-devlet yapılanmasında din, siyasi bir meşruiyet kaynağı olarak görülmekte ve bu doğrultuda halk üzerinde ortaklık sağlanmaya çalışılmaktadır (Perica,2002: 10). Balkanlardaki çeşitlilik nedeniyle her ne kadar amaçlanan bunun aksi de olsa din ve dil bütünleşmesi sağlanamamıştır. Balkan topraklarına egemen olan kendine özgü bu milliyetçilik ideolojisi, din olgusu ile harmanlanmış bir anlayışa sahiptir. Dolayısıyla bu coğrafyada, milliyetçilik ve kimlik mücadelesi dinsel farklılıklar temelinde gerçekleştirilmektedir. Balkanlarda yaşayan azınlık gruplar, bu mücadelenin mağdurları olarak pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar daha sonrasında sürgün, göç gibi yeni sorunların ortaya çıkmasına ve bunları tecrübe etmeleri ile sonuçlanmaktadır.

Balkan Milliyetçiliği ve Batı milliyetçiliği arasındaki ayrımın, asıl olarak aydınlanma ve romantizm arasındaki farklara dayandığını söylemek mümkündür.

Batı'nın benimsediği milliyetçilik anlayışında Aydınlanmanın izleri görülürken; Balkanlarda hakim olan milliyetçiliğin, Romantizm anlayışının yansımalarını içerdiği aşıkardır. Aydınlanma, aklı(usu) çıkış noktası olarak görülürken; romantizm için ise duygu ön planda yer almaktadır. Almanlar, Romantizm anlayışının ilk savunucularındandır ve ulusalcılığı hakim bir anlayış olarak benimsemiştir. Oysaki Aydınlanma için kozmopolit bir yapıya sahip olmak, ulusalcılık anlayışına tercih edilmektedir. Aydınlanmayı temel alan ülke olarak da Fransa doğru bir örnek olacaktır. Böylece aydınlanma ve romantizm arasındaki önemli farkı Almanya ve Fransa örnekleri üzerinden okuduğumuzda, Almanya'nın etnik ve kültürel olarak ulus kavramını benimsediği ve halkların kendi ulusal birlikteliğini oluşturma bilinci taşıdığı görülmektedir(Saatçi, 2009: 14-15). Oysa Fransa'da farklı topluluklardan başarılı bir ulus-devlet yaratma güdüsü ile milliyetçilik benimsenmiştir. Etnik köken birliği ön planda değildir. Ulus- devlet yapılanması arı bir ırk oluşturma temelinde gerçekleştirilmemiştir.

Brubaker, ülkelerin benimsediği milliyetçilik anlayışını ütopya olarak adlandırmıştır. Almanya ve Fransa arasındaki temel milliyetçilik farkını da bu tasvir üzerinden açıklamaktadır. Almaya; ortak dil, din, ırk birlikteliği temelinde bir ütopya oluşturma isteği güderken; Fransa, etnik bir milliyetçilik anlayışından uzak ve ulusalcılığın medeni bir yansımaları sunan bir ütopya inşa etmek istemektedir(Brubaker, 1990; Can, 2013: 23).

Balkan Milliyetçiliği, tıpkı Romantizm anlayışı temelinde şekillenen Alman milliyetçiliği gibi politik ulusçuluktan uzaktır. Ancak Almanya'dan farklı olarak, balkanlarda siyasal birimden ayrılarak yeni bir ulus-devlet oluşturma isteği mevcuttur (Saatçi, 2009: 15). Bu ayrımın sağlanmasında din başat bir aktör olarak yer almaktadır. Parladır (2015)'in belirttiği üzere modern olanla zıtlık gösteren balkanlardaki ulus inşası; etnik köken, dini yapılanma ve aidiyet üzerinden oluşturulmaktadır(Parladır, 2015: 27). Din, hem kilise bazında hem de cemaatler anlamında Balkan Milliyetçiliğine etki etmiştir. Avrupa'da tam tersi bir durum söz konusuyken, Balkanlarda yaşanan ulusalcı hareketlerde kiliseye ulusal bir nitelik atfederek din sınıfından da destek alınmıştır. Bu nedenle balkanlardaki Ortodoks Hristiyanların ulusal hareketlerinde, din unsurunun daha erken dönemde etkili olmaya başladığını söylemek mümkündür.

Öte yandan bazı tarihçiler tarafından, Balkanlar’da ulusal Ortodoks inancının bir tür ön-milliyetçilik (proto-nationalism) işlevi gördüğünü ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde millet sistemi ile yaratılan dinsel ayrımın, bugünkü modern Balkan milliyetçiliklerinin etnik çekirdeğini oluşturduğu ileri sürülmektedir (Sadoğlu, 2016: 2). Bunun sebebi ise uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde olan Balkan topraklarında, Müslümanlığın öteki ayrımı için bir ölçüt olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada Osmanlı’nın benimsediği hoşgörü politikası ve vergisini veren herkese inanç kapsamında bir zorlama uygulanmaması, Balkan Milliyetçiliğinin oluşumunu destekler niteliktedir.

Temellerinin Batıda atıldığı ancak yaygınlaşarak Balkan coğrafyasında yer edinen milliyetçiliğin, balkanlardaki oluşumunu destekleyen iki unsurun olduğu kabul görmektedir. İlk unsur, daha önce de dile getirdiğimiz Osmanlı’nın Balkanlarda uyguladığı politikalar olarak görülmektedir. Osmanlı’nın benimsediği bu hoşgörü politikası, etnik yapıların güçlenerek bağımsızlık ilan etmesine bir etken olarak görülmektedir. Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Arnavutluk gibi ülkelerin modern ulus-devlet yapılanmasına gitmesi buna örnek teşkil etmektedir.¹ Osmanlı’nın bu tutumu nedeniyle, imparatorluğun içinde Avrupa ile ilişki kuran ve milliyetçilik konusunda bilinç edinen grup, Müslümanlar değil Hristiyanlar olmuştur (Vovchenko, 2016:8). Diğer taraftan bu durum; gayrimüslim Osmanlı tebaasının, Balkanlardaki milliyetçiliğin oluşması ve yaygınlaşması noktasında eğitim kurumlarında örgütlenme imkânı bulmasını sağlamıştır (Oba, 1995: 111-112). Bu örgütlenmeler sonrasında, giderek bilinçlenen aydın gruplar meydana gelmiştir. Anderson’ın “modüler milliyetçiler” olarak adlandırdığı grup gibi bu aydın grup, romantik temelli milliyetçiliği balkanlara yaymayı amaç edinmiştir. Balkan Milliyetçiliği doğrultusunda, halka milli bilinç aşılanmaya çalışılmış ve başarı sağlanmıştır. Aydın topluluğun halka yansıttığı temel bilgiler sayesinde grup bağları gelişmiş, etnik kimlik duygusu güçlenmeye başlamış ve her ulusun kendi kaderini belirleme yeteneğine sahip olduğu fikri giderek yaygınlaşmıştır.

Balkanlarda milliyetçilik anlayışının benimsenmesine neden olan bir diğer aktör olarak ise bugün ki adıyla Rusya görülmektedir. Rusya, kendi emelleri doğrultusunda politikasını gerçekleştirmek için balkan ülkelerinin milliyetçilik

¹ <https://yenidenergenekon.com/364-balkanlardaki-milliyetcilik-hareketleri-ve-kokenleri/>

anlayışını destekleyerek Slav birliğini oluşturmaya çalışmıştır. Daha 16. yüzyılda Balkan Slavları arasında, Slav birliği düşüncesinin egemen olduğu bilinmektedir. Ancak 17.-18. Yüzyıllarda Rusya'nın; Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde, Balkanlarda Slavları destekleyen tutumu, 19. yüzyılda yaşanan ulusçuluğu etkilemiştir. Ruslar, Ortodoks Hristiyan devleti olarak büyük bir güç olmaları nedeniyle, Hristiyan Doğu olarak adlandırdıkları Bulgaristan'ın üzerinde etkin bir rol oynamıştır. Bulgaristan'ı, Balkan Milliyetçiliği hususunda teşvik ederek, Ortodoks Hristiyan kimliğinin korunmasını amaçlamıştır (Vovchenco, 2016:10-11). Ortodoks ve Katolik ayrımında, Balkanların stratejik bir yerde bulunması güç savaşlarının yaşanmasına neden olmuştur.

Balkan ülkelerinden biri olan Bulgaristan, dönemin etkisiyle modern ulus-devlet olma çabasını gütmüştür. Büyük Bulgaristan hayalini gerçekleştirmek isterken oluşacak bu yapı, ulusal ve tarihsel bir varlık nedeni bulma gereksinimini oluşturmuştur. Bu gereksinimi karşılamak için de çözüm, Balkan Milliyetçiliği olarak görülmüştür. Eski adıyla Sovyetler Birliği günümüzdeki adıyla Rusya, Bulgaristan'ın Büyük Bulgaristan oluşumuna destek vermiştir. Elbette ki bu desteğin altında yatan temel sebep Panslavizm politikasını güçlendirmektir (Yetim, 2011: 290). Rusya'nın kendi politikasını uygulamak için seçtiği yer de Bulgaristan olmuştur. Önce Bulgar kilisesinin Rum kilisesinden ayrılmasını sağlayan, sonra Bulgarıyı yeniden canlandırma çalışmalarına hız veren Rusya, sonunda ulusal bir hareket başlatmayı başarmıştır (Yerasimos, 2000: 60). Rusya'nın bu etkisi Bulgaristan'ın milli bilinci üzerinde etkili olmuştur.

Bulgaristan'ın milliyetçilik görüşü, daha çok Rusların askeri ve siyasi patronajı altında gerçekleşmiştir. Rusya'nın Panslavizm politikasıyla daha da beslenen Bulgaristan'ın milliyetçilik anlayışı, öncelikle ortak din ve ortak dil çerçevesinde gelişmiştir. 19. yüzyıl sonlarına doğru Bulgaristan, dini gücü siyasi bir güç olarak resmileştirmiştir. Bulgar milli bilincinin oluşmasında önde gelen Paysi (papaz) ve Safroni gibi aydınlar, eğitim ve din alanlarında kendi dillerini kullanmayı teşvik etmiştir (Sürgevil ve Özgün, 2012: 44). Balkan Milliyetçiliğinde din ve dilin belirleyiciliği o denli güçlüydü ki, pek çok Balkan ülkesinde uluslaşma sürecinde din temelli baskılar ve asimilasyon politikaları hâkim olmuştur. Bulgaristan da bağımsızlığını kazanması ve ulus-devlet olma yönündeki politikaları sonrasında,

bünyesinde barındırdığı en büyük azınlık olan Müslüman- Türk topluluğuna karşı bu tavrı benimsemiştir.

Bulgaristan'ın büyük Bulgaristan devletini kurma isteğinin bir sonucu olarak ulusal bir örneklik düşüncesini benimsemesi, Bulgar milletleşme sürecinin de temelini oluşturmuştur. Bu kapsamda düşünüldüğünde Bulgaristan açısından milletleşme sürecinde en uygun düşman ve öteki imajı, 93 harbiyle birlikte azınlık durumuna düşen Müslüman- Türkler olarak görülmüştür. Bu durum, uzun yıllar süren Osmanlı hâkimiyetine karşı olan öfkenin bir sonucudur. En önemli amaç da Bulgaristan sınırları dâhilinde yer alan bu azınlığın; din, dil, soy, kültür ve tarih birliğine sahip Bulgar topluluğu içerisinde erimesini sağlamaktır. İktidarda kim olursa olsun ya da yönetim sistemi ne olursa olsun, düşman imajı sürekliliğini korumuş ve ülkenin ulusal azınlıklarını öncelikle yok saymaya, sayıca artış ile birlikte ise asimile etmeye yönelmiştir. Bulgaristan'da varlığını sürdüren ve Müslüman olmaları nedeniyle baskılanan azınlık Türkler, Bulgarlar arasında patolojik bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Öyle ki bir Bulgar yetkilisi olan Karavelov; Türklerin, insan haline dönüştürülemeyeceği ve Bulgaristan'ın kurtuluşunun ancak Türklerin yok edilmesi ile mümkün olduğunu savunmuştur(Ortaylı, 1995: 8).

Bulgaristan temelinde bakıldığında da milliyetçilik, genel olarak burjuvazinin geliştiği Batı Avrupa ülkelerinde feodalizme karşı mücadelenin aracı olmuşken; Balkan ülkelerinde daha çok dinî, dilsel ve kültürel unsurlarla şekillenen bir olgu olarak yer almıştır. Daha geniş bir tasvirle açıklamak gerekirse, din temelli bir ayırım güdülerek öteki olarak görülen grupların egemenlik elde etmesi bir tehdit olarak algılanmış ve milliyetçilik buna karşı bir zırh görevi görmüştür. Balkanlarda yaygın olduğu gibi Bulgaristan özelinde de din kimliğinin, ulus kimliğini aşan bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Bulgaristan'ın milliyetçilik politikası, Balkan Milliyetçiliğinin mikro düzeydeki temsili niteliğindedir.

1.3.Bulgaristan Tarihsel Süreci İçinde Bulgaristan Türkleri

Bulgaristan tarihsel süreci içinde, devletin kuruluşu MS.680’li yıllara dayandırılmaktadır. Balkan coğrafyası gibi karmaşık bir yapılanmanın içerisinde yer alan Bulgaristan, kelime olarak “Bulgar” yani ‘ karmaşık’ anlamından türemiştir (Crampton, 2007: 4). Bulgarlar; çeşitli Hanlar, Bizans ve Osmanlı idaresinde uzun yıllar varlıklarını sürdürmüştür. Ancak son olarak Osmanlı İmparatorluğu zamanında yaşanan değişimler ve dış güçler, Balkan Milliyetçiliğinin bu topraklarda uyanışına neden olmuştur. Bunun yanı sıra kültürel bir uyanışı körükleyen sebeplerden biri de Osmanlı millet sistemindeki özgürlük ve imkânlardan kaynaklanmaktadır. Tüm bu süreç, Bulgarların 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Bulgaristan’ın uzun tarihsel süreci, konunun çerçevesi niteliğinde Bulgaristan Türklerinin tarihselliği olarak sınırlı bir şekilde ele alınacaktır.

Literatürdeki bu sınırlandırma genel olarak dört başlık altında toplanmaktadır.

- Bulgar Prensliği Döneminde Bulgaristan Türkleri (1877–1908)
- Krallık ve Çeşitli Parti İktidarları Döneminde Bulgaristan Türkleri (1908–1944)
- Komünist Yönetim Döneminde Bulgaristan Türkleri (1944–1989)
- Demokratik Dönemde Bulgaristan Türkleri (1989-...)

(Özlem, 2008:344 - 345)

1.3.1. Bulgar Prensliği Döneminde Bulgaristan Türkleri (1877–1908)

1887-1888 yıllarında gerçekleşen Osmanlı- Rus savaşı, Türk- Bulgar ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi ise, Rusya’nın yanında savaşmak için orduya katılan Bulgar kara kuvvetlerinin varlığıdır. Rus halkı; Bulgaristan, Yunanistan, Sırp gibi halkların kurtarılmasını amaç edinerek İstanbul yakınlarına kadar ilerleme gayreti göstermiştir. Bulgarlar tarafından destek verilen bu savaş, Osmanlı’nın barış önerisiyle sonuçlanmıştır. İlk Olarak Ayastefanos’ta, 3 Mart 1878 yılında imzalanan anlaşma ile Bulgar prensinin himayesinde kurulacak Büyük Bulgaristan fikrinin yanı sıra Romanya ve Sırbistan’ın bağımsızlık isteği de kabul edilmiştir (Mumyakmaz, 2012). Ancak batılı güçlerin etkisiyle bu anlaşmanın

esaslarının, Berlin kongresinde tekrar üzerinden geçilme kararı alınmıştır(Todorov, 1979: 80). Nihayetinde Bulgar Prenslığı'nin kurulması sağlanmış ve Bulgaristan, Rusya'nın Balkanlardaki ayağı haline dönüşmüştür. 93 harbi olarak da adlandırılan Osmanlı- Rus savaşı sonucunda Müslüman- Türkler, Bulgaristan Prenslığı olarak adlandırılan coğrafyada ilk defa azınlık konumuna düşmüştür.

Şimşir(2009), Rus harbi yaşanmadan önce Berlin antlaşmasıyla Bulgaristan Prenslığı'nin sınırları içinde kalan topraklarda yaşayan Türk nüfusunun, Bulgar nüfusundan fazla olduğunu belirtmektedir. 1876 yılında Bulgar Prenslığı'nin yer aldığı toprak parçasında Bulgar nüfus 1.613.000 iken Türk Nüfus 1.801.000 olarak bilinmektedir (Şimşir, 2009: 26).

Bulgar Prenslığı'nin hakim olduğu yıllar içerisinde ise Müslüman- Türk nüfusun azınlık konumuna geldiğini, 1887-1900 yılları arasında dine dayalı gerçekleştirilen nüfus dağılımından görmemiz mümkündür.

Tablo 1: Bulgaristan 1887-1900 Yılları Arası Din ve Nüfus Sayımı

Din ve nüfus sayımı yıllarına göre nüfus						
	Sayı			Oran %		
İnanç	1887	1893	1900	1887	1893	1900
Ortodoks	2424371	2600 786	0319999	76.86	78.74	80.66
Müslümanlar	676 215	643258	643 300	21.44	19.43	17.18
İsrailliler	24352	28 307	33663	0.77	0.86	0.90
Katolikler	18 505	22 617	28569	0.59	0.68	0.76
Protestanlar	1388	2 384	4 524	0.04	0.07	0.12
Ermeni-Grigoriyanti	5 839	6 643	13809	0.19	0.20	0,37
Diğer	1461	-	326	0.04	-	0.01
Gösterilmemiş	2 274	718	93	0.07	0.02	0.0

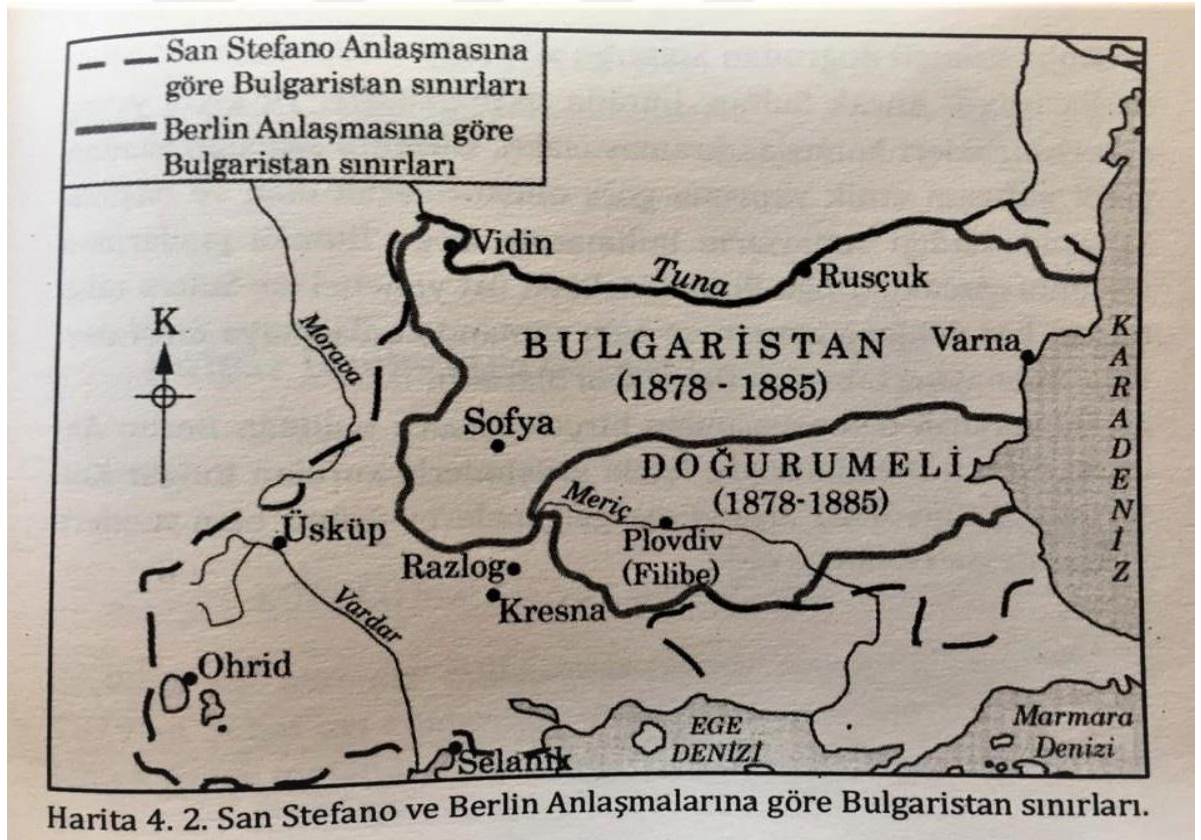
Beylik						
Toplamı	3 154375	3110713	3744283	100.0	100.0	100.0

Kaynak: <https://www.nsi.bg/Census/Streligion.htm> (Erişim tarihi: 13.01.2020).

Bu tablodan da anlaşıldığı üzere din, toplumun sınıflandırılmasında çok önemli bir araç görevindedir. Bulgar Prensiği döneminde dahi etkin olarak din olgusu kullanılmaktadır.

93 Harbi sonrasında gerçekleştirilen Berlin Antlaşması sonucunda Bulgaristan, Osmanlı'ya bağlı otonom bir eyalet haline dönüşmüş ancak tam bir devlet olma özelliğine sahip olmamıştır (Yıldırım ve Arslan, 2013: 228). Buna rağmen Bulgaristan sınırları belirlenmiş ve azınlık konumuna düşen Türkler için haklar tanınmıştır.

Görsel 1: Berlin Antlaşmasına Göre Bulgaristan Sınırları



Kaynak: (Crampton, 2007: 71).

Berlin Antlaşması'yla ilgili, Şimşir'in Bulgaristan Türkleri adlı kitabını kaynak olarak antlaşmanın maddelerinde azınlığı kapsayıcı unsurların olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Padişaha bağlı ve vergi ödeyen bir prenslik olarak Bulgaristan, bünyesinde yer alan Türklerin dini ve mezhep konusunda özgür bırakacak, taşınmaz malları üzerindeki hak sahibi azınlıklar için devam edecektir. Siyasal ve medeni haklarının korunması sağlanacaktır. Ancak Berlin Antlaşması'nda dikkat çeken bir diğer unsursa, Müslüman ve Türk kelimelerinin birbiri yerine kullanıldığı bu dönemde azınlığı belirtmek için “Türk” ifadesine yer verilmesidir (Şimşir, 1986: 365). Buradan yola çıkarak gerçekleştirilen antlaşma esaslarında, azınlığın kağıt üzerinde Türk olarak görüldüğü ve dışlanmaya tabi tutulmayacağına dair maddelerin yer aldığı söylenebilmektedir. Ancak antlaşmanın pratikteki görünümü ne yazık ki böyle olamamıştır.

Anlaşmanın halk üzerindeki yansımalarından biri eğitim anlamında kısıtlamalara maruz bırakılmış olunmasıdır. Prensliğin kurulmasından sonraki süreçte; Türk mektep ve medreseleri yıkılmış, kültürel haklarına müdahale edilmiştir. Mimari pek çok yapı yıkılmış, kullanım değeri taşıyan yapılar ise azınlığın ellerinden alınarak kamulaştırılmıştır (Memişoğlu, 2002; Kader, 2008: 347).

1.3.2. Krallık ve Çeşitli Parti İktidarları Döneminde Bulgaristan Türkleri (1908–1944)

1908 yılında bağımsızlığını ilan edilmesiyle birlikte resmen tanınmış olan Bulgaristan Krallığı, 1909 yılında Osmanlı ile İstanbul Sözleşmesi gerçekleştirmiştir. Bu antlaşmada; dini farklılıklara hoşgörüyle yaklaşılacağına, her türlü hak ve özgürlüğe saygı gösterileceğine yer verilmiştir. Ancak özellikle eğitim anlamında ciddi kısıtlamalar yaşanmaya devam etmiştir. Şimşir (1986) yaşanan bu kısıtlamaların somut halini şu şekilde açıklamaktadır: “1894/95 istatistikleriyle karşılaştırılınca, on beş yıl içinde Türk ilkokullarında 70, ilkokul öğrencilerinde 7.925 azalma olduğu görülür.” (Şimşir, 1986: 49). Ekonomik anlamda Türk okullarında yeterli desteğin sağlanamaması, azınlığın korunacağına ilişkin verilen sözlerin yerine getirilmediğinin ve aksi tutum benimsendiğinin göstergesidir.

1908- 1944 arası dönem, aynı zamanda Balkan savaşlarının gerçekleştiği döneme tekabül etmektedir. Balkan savaşlarını kapsayan bu dönemde, Bulgarlaştırma politikalarının etkin bir şekilde uygulandığını ve özellikle Türklerin Hristiyanlığı kabul etmesi için yaptırımlarda bulunduğu kaynaklarda yer almaktadır (Acaroğlu, 2007: 127). Zorla vaftiz edilerek kiliseye gitmek zorunda bırakılan, camilerine zarar verilen azınlık Türk halkı, dini anlamda çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Diğer bir önemli husus ise Berlin Antlaşması'nda azınlık için Türk kelimesi kullanılırken, İstanbul antlaşmasında Müslüman ifadesine yer verilmiştir. Nitekim süre gelen Hristiyanlaştırma politikası, azınlığın Müslüman olmasıyla ilgili duyulan rahatsızlığın kanıtı niteliğindedir. Balkan savaşlarından sonra, birinci ve ikinci dünya savaşlarını da kapsayan bu dönemin genel olarak azınlığı koruyucu tavırdan çok uzak bir tutumu benimsediği anlaşılmaktadır.

1.3.3. Komünist Yönetim Döneminde Bulgaristan Türkleri (1944–1989)

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın safında yer alan Bulgaristan'ın, daha sonrasında Komünist yönetimi benimsemiş olması oldukça manidardır. Ancak komünist anlayışın temelleri, halkın belirli kesimlerince yayılmaya daha İkinci Dünya Savaşı zamanında başlamıştır. Özellikle aydın tabaka, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Sovyetler Birliği arasında sıkışık kalan Bulgaristan'a kızıl ordunun girişini olumlu karşılamış ve desteklemiştir (Champton, 2007:160-162). Komünizmin Bulgaristan'da uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, Bulgaristan'da yaşayan Müslüman- Türk azınlığın durumu da zaman içerisinde daha şiddetli baskılara maruz kalarak kötüleşmiştir. Her ne kadar başlangıçta ılımlı bir tutum sergilenmiş olsa da 1950 yıllarla birlikte bu havanın değiştiğini ve yerini baskı, göç gibi yaptırımların aldığını söylemek mümkündür.

Komünist dönemin başlangıcından 1950'li yıllara kadar Türk- Müslüman azınlığın sistem değişimini olumlu karşıladığı düşünülmektedir. Bunun sebebi ise yeni yönetimin, eski yönetim anlayışını hatalı bulması ve azınlığa karşı yapılanları deşifre ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. 1945 yılında Bulgaristan' da "Işık gazetesi" yayınlanarak, azınlığın sempatisi kazanılmıştır. Türkçe tek gazete olma özelliğine sahip bu gazetede, eski dönemin yanlışlıklarından şu şekilde bahsedilmektedir: "*Faşizmin Bulgaristan'da yaşayan Türkler hakkında güttüğü*

siyasetin temel hattı: zulüm, iktisadi zorluk, cehalette tutmak, çeşitli tazyikler yaparak onları hicrete mecbur etmek. Bundan maksat, ellerinde olan geçinecek kadar mallarını bir pasaport için ellerinden almak. Burada (Bulgaristan'da kalanlarını ise hayvan gibi kullanmak” (Işık, 1945; Şimşir, 1986:171). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Komünist Döneminin hakim olmasıyla birlikte, önceki dönemlerde azınlık Müslüman-Türk grubun kimliği nedeniyle sürekli olarak tehdit edilmesi eleştirilmektedir. Ancak bu eleştiriye rağmen aynı yaptırımlardan geri durulmamıştır. Bu yaptırımlardan biri de göçe tabi tutmadır. Zira göç, bu topraklarda her zaman varlığını sürdüren bir olgu olmuştur. Devlet tarafından göçle tehdit edilen halk, kendi arasında da göç etme duygusunu hep canlı tutmuştur. Ana vatan, her zaman kavuşulmayı beklenen bir hayal özelliği taşımıştır. 1989 yılındaki göçe sürükleyen etmenler zaman içerisinde gerçekleşmiştir. 1989 yılında yaşanan büyük göç öncesi 1950’li ve 70’li yıllarda da göç dalgaları yaşanmıştır. Yine bu tarihlerde Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden Müslüman Türkler vardır.

Bulgaristan’ın bünyesinde barındırdığı azınlık gruba olan tutumu, kozmopolitik bir milliyetçilik anlayışından uzak olmasıyla ilişkilidir. Birçok ülke bünyelerinde barındırdığı çeşitlilikten rahatsız olarak; azınlığı yok etme ya da göçe zorlama yolunu seçmektedir. Bunun için tercih ettikleri uygulamalardan biri ise etnik temizliktir. Etnik temizlik denildiğinde her ne kadar Hitlerin yaptığı Yahudi soykırımını gibi toplu katliamlar akla gelse de asıl olarak etnik temizlik sadece nüfusla alâkalı olmayıp kültürel bir mahiyet de taşımaktadır. Bauman’ın deyişiyle hükümetler bir bahçıvan edasıyla bahçedeki gereksiz otları temizlediklerini düşünerek bu durumu meşrulaştırma gayreti göstermektedir (Bauman, 1997:84). Irkçılığın en uç noktasını teşkil eden etnik temizlik, Balkanlarda Nazi Almanyası’nın ötesinde eylemlere vücut bulmuştur. Bunun altındaki temel neden ise Balkanların multi- etnik bir yapıya sahip olması, biz ve öteki ayrımını Hristiyan ve Hristiyan olmayan üzerinden okumasıdır. Bulgaristan, balkan coğrafyasının bir parçası olarak bu ayrımı kabul ettiğini uygulamalı biçimde göstermiştir. Bünyesinde bulunan azınlıklar arasından etnik temizliğe ve asimilasyona en fazla maruz kalan grup da Müslüman-Türk toplumu olmuştur.

Azınlık gruba karşı sergilenen tutumun Bulgaristan Prensliği’nin kuruluşundan 1989 yılına kadar devam ettiğini, kimi zaman yükselişe geçip kimi zaman ise

durağan bir şekilde ilerlediğini söylemek mümkündür. Balkan Milliyetçiliğinin kapsayıcı değil de dışlayıcı bir politika üzerinden inşa edildiği görünürdür. Öyle ki balkan topraklarında, ulus-devletlerin hem yakın hem de uzak geçmişlerinde bu politikanın izleri görülmektedir. Bu temelde Balkanlar; ötekileştirme, etnik temizlik, soykırım ve asimilasyon gibi kanlı olayların yaşandığı bir coğrafya olarak adlandırılmaktadır (Poyraz ve Arıkan, 2004:10-11). Bulgaristan hükümeti de bu suçtan üzerine düşen payı almaktadır. Bulgaristan'ın tarihsel geçmişine baktığımızda, toprakları üzerinde yaşayan Müslüman-Türklerin varlığını zedelemeye yönelik pek çok baskıcı tutumum sergilediğini görmek mümkündür.

Bulgaristan da dâhil olmak üzere, balkanlar genelinde pek çok ülkenin din temelli göçler ve asimilasyon politikasını benimsediği görünürdür. Bulgaristan'ın bünyesinde barındırdığı Müslüman Türk nüfusa uyguladığı asimilasyon politikaları ayrıntılı olarak bir başlık altında ele alınacaktır.

1.3.4. Demokratik Dönemde Bulgaristan Türkleri (1989-...)

Göçün yaşanması ve takip eden süreçte Jivkov yönetiminin düşmesi ile Bulgaristan demokratik bir döneme girmiştir. Bu dönemi takip eden yıllarda, Avrupa'ya uyum süreci başlamış ve ardından Avrupa Birliği üyesi olma gibi kazanımlar elde etmiştir. Azınlık haklarının koruma altına alındığı ve özgürlüğün tanındığı ileri sürülen bu dönemde, pratiğin bu iddialara uygunluğu ise tartışmalı bir konudur. Demokratik dönem, tarihsel olarak 1989'dan günümüze kadar olan bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu zaman diliminde Bulgaristan Türklerinin durumu ise göç sebebiyle değişiklik göstermiştir. Göçün gerçekleşmesinden bu yana Bulgaristan sınırları dâhilindeki azınlık Türk grup; göç etmiş, etmemiş ya da göç ettikten sonra geri dönmüş bireyler olarak farklılık göstermektedir. “Öteki” olarak algılanma durumunun; Müslüman-Türkleri için sadece Bulgaristan sınırlarında kalmadığı, anavatana dönüşle birlikte de devamlılığını sürdürdüğü, alan araştırmasında elde edilen verilerde görünürlük kazanmaktadır. Alan araştırması kapsamında görüşülenlere, Bulgaristan ve Türkiye’de “öteki” algısı üzerine bilgi elde edilmek amacıyla çeşitli sorular yöneltilmiştir. Buradan elde edilen sonuçlar yorumlanarak; üçüncü bölümde detaylı aktarılacaktır.

1.4. Tarihsel Perspektifte 1989 Göçü

1989 göçünün dünya tarihinde de önemli bir zaman dilimine denk geldiğini söylemek mümkündür. Bunun sebebi ise 1980’li yılların sonunda dünyanın yaşadığı önemli parçalanmada saklıdır. Bu dönemde, Soğuk Savaş son bulmuş ve Sovyet Birliği dağılmıştır. Dünya, Post Sovyet Dönem olarak adlandırılan yeni bir döneme girmiş ve bir değişim süreci başlamıştır. Bu dönemi daha iyi anlamak ve öncesiyle mukayese ederek farklılıkları idrak etmek adına Soğuk Savaş dönemiyle ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünya iki kutba ayrılmıştır. Doğu ve Batı olarak adlandırılan bu iki blok, ideolojik olarak farklı anlayışları benimsemiştir. Özel mülkiyetin hakim olduğu liberal ülkeler Batı kutbunda; kamu mülkiyetini yaygın bir anlayış olarak kabul etmiş ve sosyalizmi benimsemiş diğer ülkeler ise Doğu kutbunda yer almıştır. Kazgan(2000), soğuk savaş olarak adlandırılan bu dönemde, öteki gibi dışlayıcı ve ayrıştırıcı tanımlardan uzaklaşıldığını iddia etmektedir(Kazgan, 2000: 91). Bunun gerekçesi olarak ise her iki bloğun da güç kazanmak için diğer ülkeleri yanına çekme çabasını göstermektedir. İki ideoloji arasındaki çekişme öyle güçlüdür ki bunun dışındaki ayrımlar bir süreliğine de olsa göz ardı edilmiştir. Ancak her ne kadar dünya geneli için böyle bir iddia söz konusu olsa da, Balkan coğrafyasında bu dönemde de karışıklıkların devam ettiği görülmüştür. Bulgaristan da karışıklığın yaşandığı yerlerden biridir. Bu, Doğu ve Batı bloğu arasında kritik bir noktada yer almasından kaynaklanmaktadır. Batı bloğu için Balkanlar, Doğu Bloku’nun karşında tampon görevi üstlenmiş bir alanken; Rusya için ise, Batı Bloku’nu zararsız bir şekilde yıkmak için sağlamlaştırılması gereken özel alan konumundadır.

Nihayetinde Liberalizm, Doğu bloğuna üstün gelmiştir. Bunun sonucunda Soğuk Savaş’ın sembolü haline gelen ve doğu -batı blokları arasında sınır görevi gören Berlin Duvarı 9 Kasım 1989’da yıkılmıştır. Berlin duvarı utanç duvarı olarak görülen, aynı zamanda modern devletlerin idari kontrol anlamındaki başarısızlığının sembolüdür(Giddens, 2008: 164). Demir perdenin yıkılmasıyla birlikte dünya adeta farklı bir zaman dilimine geçmiştir. Berlin duvarının yıkılışı, Bulgaristan’ın yeni döneminin başlangıcı anlamına gelmektedir. Doğu Bloğunun başarısızlığı, Sovyetler

Birliği'nin giderek sona yaklaşmasının habercisi olmuştur. 1947'de başlayıp 25 Aralık 1991'de sona eren Soğuk Savaş Dönemi, SSCB'nin 15 bağımsız devlete ayrılmasıyla son bulmuştur.

Huntington; Soğuk Savaşın yarattığı sistemin, komünist dünya ile birlikte tarih sahnesinden silindiğini dile getirmiştir (Huntington, 2011:24). Sosyalist rejimlerin kş; soğuk savaşın sona ermesine, komünizm için bir mağduriyete, liberalizm için ise bir galibiyete neden olmuştur. Dolayısıyla Huntington'ın medeniyetler atışması olarak adlandırdığı tezini destekleyen bir dönem başlamıştır. Etnik ve dini çatışmaları dile getirmek için kullanılan "Balkanlaştırma" terimi, bu noktada önem arz etmektedir. Zira Balkanlar, yapısı ve konumu itibarıyla önemli bir noktada yer almakla birlikte çelişkili bir yapıya da sahiptir. Aynı zamanda, Avrupa'nın ötekisi olarak görülmektedir(ağ,2012). Batı Avrupa ile kıyaslandığında bariz farklılıklar Ve srekliлик arz eden bir i ötekileştirme olgusu barındırmaktadır. Bu nedenle Balkanlaştırma terimi; 19. yüzyılın ikinci yarısı, 20.yüzyılın ilk çeyreğinde modernlik paradigmasının iflası ile görünürlük kazanmıştır. Bu kavram genellikle; azınlık ve çoğunluk, biz ve öteki gibi ayrımlar arasındaki dini aidiyet, kimlik çatışmalarına gönderme yapmaktadır. Balkanlaştırma kavramı aslında Avrupa'nın ötekisi olan Balkan lkelerinin, kendi tekilerini din vurgusu yaparak oluşturmasının somut ifadesidir.

Soğuk savaş döneminde görece daha sakin bir seyir izleyen Balkan coğrafyası, komünist sistemin çözülmesi ile birlikte kimlik krizlerini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, tekrar milliyetçiliğin yükselişe geçtiğini söylemek mümkündür (Duman, 2009: 106). Soğuk Savaş Dönemi boyunca egemen olan iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ile birlikte artık çok kutuplu ve çok medeniyetli bir yeni dünya sisteminin kurulacağı n görülmüştür. Bu durum en başta modern ulus-devletleri, onların–kimlik yapılarını hedef almış ve çeşitli değişimlere yol açmıştır. 1989 göçünün öncesi ve sonrası, dünya tarihinde bu gibi önemli değişimlerin yaşandığı bir döneme denk gelmektedir.

1.5. Asimilasyon Politikaları ve 1989 G

Asimilasyon, toplumun tümünü aralarındaki farklılıkları yok sayarak/ ederek benzer hale getirmek için sergilenen çabadır. Genellikle lkeler, bünyesinde

barındırdığı azınlık grupları özümleyen politikalar benimsemektedir. Bu politikalar, asimilasyon politikaları olarak adlandırılmaktadır. Öteki olarak görülen grubun farklılığı; toplumun geneli tarafından ekonomik, kültürel ve toplumsal bir tehdit olarak algılanmaktadır (Kivisto, 2005; Unutulmaz, 2012: 141). Azınlığı, toplumun geneli içerisinde görünmez hale gelecek şekilde benzerleştirme çabası, çeşitli baskı ve zorlamaları da beraberinde getirmektedir. Ulus-devlet yapılanması, ulusun tek bir etnik-dinsel birimden oluşması gerektiğini varsaymaktadır. Aksi olduğu takdirde, asimilasyona ve etno-dinsel temizlik adı altında insanlık dışı faaliyetlere başvurulmaktadır.

1989 yılında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçün sebebi azınlık üzerine uygulanan tüm asimilasyon politikalarıdır. Bulgaristan hükümetinin azınlığa yönelik uygulamaları, göçün meydana gelmesi için temel oluşturmuştur. Bunlardan ilki, Osmanlı geçmişi'dir. Yaklaşık 500 sene Osmanlı himayesinde kalan Bulgaristan hükümeti, imparatorluğun kalıntılarını tamamen silinmesini istemiştir. Dolayısıyla, bünyesinde barındırdığı azınlık Müslüman-Türkleri, bu tarihin yansıması ve Osmanlı yadigarı olarak görüldüğü için uygulamaların hedefine koymaktadır. Bir ulus-devlet yaratma isteği ile yola çıkan Bulgaristan, Müslüman Türklerin azınlık konumuna düşmesinden itibaren Osmanlı'nın izlerini silebilmek adına asimilasyon politikaları uygulamıştır. Gerekçe olarak sıklıkla kullanılan söylem ise 500 yıl süren Türk hâkimiyetidir (Doskolov,2004; Tunalı,2016). Bulgaristan, Osmanlı'nın egemenliğinde kaldığı uzun süreç nedeniyle, Osmanlı'ya karşı; barbar, kılıçtan geçiren, zalim gibi sıfatlar yakıştırmıştır. Müslüman- Türk azınlığa sergilenen bu tutum, esaretin diyeti olarak görülmüştür.

Bulgar halkı ve yöneticileri tarafından, Osmanlı'nın Bulgaristan'ı hâkimiyetinde bulundurduğu süre zarfında Bulgar tebaayı asimile etmeye çalıştığı savı öne sürülmüştür. Bulgaristan topraklarında yer alan Müslüman-Türk azınlığının, Osmanlı'nın bu asimilasyon politikaları sonrasında değişim gösteren Bulgarlar oldukları iddia edilmiştir (Ulukan, 2008: 72-73; Vassilev, 2001: 39; Parla, 2006: 545). Bu yanlışlanması oldukça kolay olan bir iddiadır. Eğer Osmanlı tarafından Bulgaristan halkı asimilasyon politikalarına maruz bırakılmış ve azınlık grupları bunun sonucunda var olmuş olsaydı, 500 yıl devam eden bu hâkimiyet sonucunda Bulgar halkının varlığının tarih sahnesinden tamamen silinmiş olması beklenirdi.

Kaldı ki bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun benimsemiş olduğu istimalet politikasına ters düşmektedir.

Müslüman- Türk azınlığı eritmek adına, çeşitli asimilasyon politikasını benimseyen Bulgaristan hükümetinin en etkili uygulaması “İsim değişikliği” olmuştur. İsim değişikliği, Bulgaristan hükümeti tarafından halka zor kullanarak kabul ettirilen ve kademeli olarak gerçekleştirilen politik bir uygulamadır. 1878-1944 yıllarını kapsayan ilk dönemde, gerçekleştirilen isim değiştirme kampanyalarının temelinde aşırı Bulgar milliyetçilik duygusu ile Ortodoks Kilisesi'nin temsil ettiği aşırı dini duygunun karışımı yer almıştır. 1944-1989 yıllarını kapsayan ikinci dönemde ise bunların üzerine dönemin etkisiyle egemen olan komünist ideoloji etkili olmuştur (Çağlayan, 2007). İsim değişikliği sadece bireylerin hukuki anlamdaki haklarının çiğnenmesi değildir. İsim değişikliğiyle amaçlanan kimliklerde yer alan adların yenilenmesinden öte bu kişilerin dini ve milli bilincinin farklılaştırılmasıdır. Bireylerin gerek bireysel kimlikleri gerekse toplumsal kimlikleri bu uygulama sonucunda ciddi zarar görmüştür. Böylelikle insanları fiziksel olarak öldürmeyi amaç edinen bir etnik temizlik gerçekleştirilmese de bireylerin öz-varlığını değiştirmeye yönelik kültürel bir etnik temizliğin gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu uygulama bir nevi dini ve etnik temizliğin, Bulgaristan sınırları içinde vücut bulmuş halidir.

Bu bakımdan isim değişikliği kademeli bir süreç izlemiş ve belli dönemlerde farklı gruplara uygulanmıştır. İlk olarak Müslüman Bulgar olarak tanımlanan gruplar, asimilasyon siyasetine maruz bırakılmıştır. Pomak olarak da adlandırılan bu topluluğun üzerinde 1948-1952 yılları arasında asimilasyon politikaları denenmiş ve başarılı olunmuştur (Dayıoğlu, 2005: 287). Pomaklara uygulanan isim değişikliği sırasında Müslüman- Türk azınlık kendi isimlerinin değişeceğini ön görmemiştir. Hükümet tarafından halka sürekli olarak Türklerin isimlerinin değiştirilmeyeceği, bu uygulamanın sadece Türk olmayan Müslümanlar için geçerli olduğu şeklinde açıklamalarda bulunulmuştur. Hem Türk hem de Bulgar Müslümanlarını kapsayan bir isim değişikliğine gidilmesi, dinin başat bir unsur olarak asimilasyon politikalarında yer aldığının göstergesidir.

Göçün yaşanmasındaki itici güçlerden biri de azınlığın giderek artan nüfusedir. 1989 göçü üzerine yapılan çalışmalarda; Türk nüfusunun, Bulgar

nüfusuna oranla fazla olması, asimilasyon politikalarını körükleyen bir gerekçe olarak kabul edilmektedir. Bulgar nüfusu içinde yer alan Müslüman nüfus sayısı, 1960- 1985 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: Bulgar Nüfusu İçindeki Müslüman Sayısı

1960	1.600.000
1970	2.080.000
1980	2.624.000
1985	3.017.000

Kaynak: (Karpat, 2010: 432).

Bulgaristan'daki etnik yapı hakkında elde edilen bu istatistikler, rakamların politik ve ekonomik nedenlerden dolayı saptırılmış olabileceği gerekçesiyle şüpheli konumdadır. Türkler ve diğer azınlıkların sayısı genellikle olduğundan daha az görülme eğilimindedir. Azınlıkların nüfusunun giderek artması, devletin kendilerine karşı oluşabilecek tehlikeler açısından endişe etmesine neden olmuştur.

Türkler genellikle, Bulgaristan'ın güneydoğu ve kuzeydoğu bölgelerinde yoğunlaşmıştır.² Kuzeydoğuda, önemli ölçüde nüfus oranlarının üstünlük sağlaması, Varna, Dobriç gibi bölgelerde Müslüman- Türk azınlığın sayıca çoğunluk durumuna gelmesi, Bulgaristan hükümeti için bir tehdit olarak algılanmıştır. Bunun sebebi ise Müslüman Türk azınlığın ayaklanma başlatarak bölgesel olarak egemenlik amacı gütmekten duyulan endişedir. Bu tezin alan araştırmasının gerçekleştirildiği yerlerden biri Dobriç'tir.

Dobriç ve Silistre'nin içinde yer aldığı alana Dobruca adı verilmektedir. 1940 yılına kadar Dobruca'nın güneyinde kalan Dobriç, 1940 yılı sonrasında Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a verilmesiyle birlikte Bulgaristan sınırlarında yer almaya başlamıştır.

² https://www.altayli.net/bulgaristandaki-turkler-1945-1983.html#_edn3

Aşağıdaki tabloda 1900 yıllardan itibaren Bulgaristan'ın nüfus artışına ait veriler yer almaktadır. Tarihlerle göre sınıflandırılmış veriler, azınlığın nüfus artışı üzerindeki etkisine ait bilgi elde etmemizi sağlamaktadır.

Tablo 3: 1900-1983 Yıllarında Nüfus Oranları

Yıllar	Doğum Oranı(Binde)	Ölüm Oranı(Binde)	Doğal Artış (Binde)	Toplam Nüfus(x1000)	Kentli Nüfus Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (%kişi/km2)
1900	42,2	22,5	19,7	3,716	19,8	38,9
1920	39,9	21,4	18,5	4,825	19,9	47,0
1940	22,2	13,4	8,8	6,368	23,0	61,7
1950	25,2	10,2	15,0	7,273	27,5	65,7
1960	17,8	8,1	9,7	7,906	38,0	71,4
1970	16,3	9,1	7,2	8,515	53,0	76,8
1980	14,5	11,1	3,4	8,877	62,5	80,0
1983	13,6	11,4	2,2	8,939	65,0	80,7

Kaynak: (Karpat, 2004:339).

Karpat'ın 1900'lü yılları içeren nüfus artışı tablosundan da anlaşıldığı üzere, 1940 sonrasında doğum oranlarında artış meydana gelmiştir. Bu durum Güney Dobruca'nın Bulgaristan sınırlarına dahil edilmesiyle ilişkilidir. Nitekim 1940 sonrasında Bulgaristan'daki Türk nüfusunun 1.100.000'den, 1.250.000'e ulaştığı iddia edilmektedir. 1950'den sonra olan düşüş ise yine bu bölgede yer alan Türklerin göç ettirilmesinden kaynaklanmaktadır(Özgür,2011: 20). Dolayısıyla Türk nüfusun artışı, Bulgaristan siyasetinin üzerinde oldukça etkin bir rol oynamaktadır. Sıklıkla göçlerin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir.

1989 yılında gerçekleşen göçü üzerinde etkili olan diğer bir sebep ise baskılara ve dini yasaklara rağmen İslami köktenciliğin yükselişinin sürmesidir. Bu durum bir sorun olarak algılanmıştır. Dine bağlılığın azalma göstermemesi, homojenlik oluşturmak için bir engel olarak görülmüştür. Bu engelleri ortadan kaldırmak amacıyla daha çok dini kısıtlamalar getirilmiş ve halka katı cezalar uygulanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ile gerginlik yaşayan Bulgaristan hükümeti, Kıbrıs harekâtı gibi bir sonucun oluşacağını tahayyül ederek bunu engellemek adına halka karşı katı yaklaşımlarda bulunmuştur. İsim değişikliği sırasında yaşanan

ayaklanmalar her ne kadar kanlı sonuçlar doğursa da bir savaş haline dönüşmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti, bir tehdit olarak görülmüş ve belki de o dönem azınlığa silah ve para gibi yardımlarla karışıklığın körükleneceği düşünülmüştür. Böylelikle dönemin Bulgaristan Başbakanı Jivkov, baskı politikalarını daha fazla güçlendirerek; halkı bir savaşa sürüklemeye zorlamıştır. Aksi bir tutumun sergilenmesiyle bunun önüne geçilmiştir. Fakat her ne kadar süreç bu şekilde işlemiş olsa da yaşananların, Türkiye'nin desteği ve halkı kışkırtmasının bir sonucu olarak meydana geldiğini düşünen Bulgar halkı bugün hala mevcuttur.

“ Evet, şuan benim görüşüm: dışarıdan bir takım şeyler yaptırıldılar buradaki Türklere(ayaklansınlar diye). Ben Bulgaristan devletinin bu işe dışarıdan bir müdahale olmadan kalkışacağını düşünmüyorum. Türkiye dışarıdan bizim Türkleri etkiledi, bir şeyler yaptılar. O yüzden Bulgaristan, bu işe kalkıştı.” (K11,64)

Bulgaristan'da uzun yıllardır yaşayan Müslüman- Türk halkı elbette ki diğer asimilasyon politikalarına karşı olduğu gibi isim değişikliğine karşı da tepki göstermiştir. Fakat Bulgaristan hükümeti tarafından giderek artan baskılara dayanamayarak; Bulgar isimleri almayı kabul etmek zorunda kalmıştır. İsim değişikliğine zorlamak amacıyla halka uygulanan bazı yaptırımlar söz konusu olmuştur. Bunlar bireylerin hayatını derinden etkileyecek kısıtlamalardır.

Bulgarlaştırma politikasındaki amaç, artan Müslüman Türk nüfusunu asimile ederek homojen bir Bulgaristan devleti ve sosyalist bir Bulgar milleti yaratmaktır. Kısaca öteki olarak adlandırılan azınlığın, kendi değerini koruyarak; yaşamalarından rahatsızlık duyulmakta hatta daha ileriye giderek kimliksel varlıkları yok sayılmaktadır. Dönemin İçişleri Bakanı olan Dimitor Stoyanov, Bulgaristan'da Türk olmadığını belirterek; Jivkovla aynı fikirleri paylaşmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi,1985;Özbir, 1986:124). Türklerin Bulgaristan topraklarında olmadığını savunan Bulgaristan Hükümeti, isim değişikliğini bu nedenle **soya dönüş**, ve **yeniden diriliş** gibi kavramlarla adlandırmıştır. Her ne kadar isim değişikliği bir kırılma noktası, azınlığın milli bilincini uyandıran ve göçü doğuran bir özelliğe sahip olsa da Bulgaristan'daki ilk asimilasyon uygulaması değildir. İsim değişikliğinden önce halkın maruz kaldığı diğer uygulamalardan bahsetmek yerinde olacaktır. Bunları şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

1. Kamusal alanda Türkçe konuşmak yasaklanmıştır. Bu yasak da bireyler için en az isim değişikliği kadar ağır bir uygulama olmuştur. Kuşkusuz ki bir toplumun kültürel birliğini sağlayan önemli öğelerinin başında dil gelmektedir. Bu nedenle bireylere kamusal alanda Türkçe konuşma yasağının getirilmesi, azınlık Türklerin kültürel varlıklarına karşı bir saldırı niteliği taşımaktadır. 1984 yılında soya dönüş uygulamalarının başlamasıyla birlikte sadece resmi daireler, iş yerleri, ve okullar gibi kurumlarda değil aile içerisini de kapsayan Türkçe konuşma yasağı uygulanmıştır (Demirhan, 2019:493). Fakat bu durumu, azınlık Türkler arasında da kötüye kullanan kişiler olmuştur. Öteki olarak adlandırılan grubun üyeleri, kendi içerisinde de bir ötekileştirme yaratmıştır. Diğer pek çok yasakta olduğu gibi Türkçe konuşma yasağının çiğnenmesi durumunda ilk olarak şikayet edenlerin yine azınlık içerisinde menfaat elde etme amacı güden bireyler olduğu iddia edilmektedir.

“... 80 yılına kadar oruç tutmaya namaz kılmaya öyle çok yasak yoktu. 80’den sonra başladı. Sünnet olmayacak, Kur’an öğrenmeyeceksiniz buralarda. Yine de bizim Müslümanlarımız gidip Bulgar’a şikayet ediyordu. Bulgar gidip şikâyet etmiyordu Türk’ü.” (K1, 48).

2. Türkçe yayınları takip etmek, Türkçe müzik dinlemek yasaklanmıştır. Dinleyenler cezalandırılmıştır. Bulgar radyosunun, Türklerin yoğun olduğu bölgelerde günde birkaç saat gerçekleştirdiği yayınlar kaldırılmıştır. Türkler kısıtlamalara rağmen Türkçe yayınları takip etmek için çeşitli çabalar göstermiştir. Türkçe yayınlar yapan BBC gibi yabancı kanallar üzerinden sınırlamayı aşmaya çalışan Türklere karşı, hükümet de geri durmayarak; frekans ayarlarını bozma yoluyla karşılık vermiştir(Eminov, 2000: 216-217).

3. *Yeni Hayat* dergisi ve *Yeni Işık* gazetesi, *Nov Jivot* ve *Nova Svetlina* adlarıyla yayınlanan dergiler, önceleri hem Bulgarca hem de Türkçe çıkarılırken; daha sonra bu durum bir tehdit unsuru olarak görülmüş ve dergiler tamamen Bulgarca olarak yayınlanmaya başlanmıştır.

4. Bulgar bayram ve ritüellerinin (adetlerin) uygulanması mecburiyeti getirilmiştir. Komünist rejim; doğum, evlenme ve ölüm gibi olaylara şeklen Hristiyan adetlerini andıran ancak hiçbir dini öge içermeyen bazı usulleri mecburi kılmıştır. Yine de Türkler, özellikle kırsal kesimde bunlara uymayarak; geleneksek adetlerini yerine getirmeyi sürdürmüştür. Fakat Türk azınlığın kendi gelenek ve

göreneklerini gerçekleştirmelerine karşı ciddi yasaklar getirilmiştir. Örneğin, sünnet yasaklanmıştır. Barbarca bir gelenek olarak görülmüştür. Ailelere, çocuklarını sünnet ettirmeleri halinde hapis gibi ağır cezalar uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıca çocukların sünnet edilip edilmediği belli periyotlarla gerçekleştirilen muayenelerle gözetim altına alınmıştır. Bunun yanında dini ibadetlerini yerine getirilmesi (oruç tutma, kurban kesme, namaz kılma, Kur'an okuma gibi) yasaklanmıştır. Tüm bu yasakları temellendirme adına bilimsel ya da ekonomik alanlara gönderme yapılmıştır. Orucun uzun süren açlık nedeniyle insan vücuduna zarar verdiği ve çalışma kapasitesini olumsuz yönde etkilediği ileri sürülmüştür. Yine kurban kesme geleneğinin, kısa zamanda fazla et yeme nedeniyle hastalıklara sebebiyet vereceği gerekçesiyle yasaklanması sağlanmıştır (Tunalı, 2016: 109). Tüm bu yaptırımlardan anlaşıldığı üzere İslam ve İslami gelenekler, Sosyalist Bulgar Devleti tarafından ulus birliğini zedeleyen öğeler olarak görülmüştür. Sosyalist devlet anlayışında dini bağımlılığın zayıflaması gerekliliği bilinci hâkimdir. Yapılan bu uygulamaların bir ayrımcılık gözetmediği, Müslüman Türkler için olduğu kadar Bulgarlar için de yaptırımlarda bulunulduğu savunulmuştur.

5. Bulgaristan hükümeti sadece toprakları içerisinde yaşayan bireyleri asimile etmekle yetinmeyerek; ölümler üzerinden de bu yaptırımlarda bulunmaktan kaçınmamıştır. Bulgaristan'da Türk nüfusunun bulunmadığını kanıtlamak için Türklere ait mezar taşlarının kırılması ve üzerinde yazılı bulunan Türk isimlerinin silinmesi gibi insanlık dışı uygulamalarda bulunulmuştur (Lütem, 2012: 147). Bunun yanı sıra, ölümlerin Hristiyan geleneklerine uygun şekilde defnedilmesi için baskı uygulanmıştır.

6. Az sayıda kalmış olan Türkçe yer adları, Bulgarca olarak değiştirilmeye başlanmıştır. Bu önlemin Türkler üzerinde bir etkisi olmamıştır. Türkler, resmi işlemler hariç, Türkçe yer adlarını kullanmaya devam etmiştir(Lütem,2012: 147).

7. Çocukların daha küçük yaşlarda asimile edilmesi adına politikalar uygulanmıştır. Bu bağlamda, Türk çocuklarının Bulgarca öğrenmesi için kreşlere gönderilmesi zorunlu tutulmuştur. Çocuklar 3 yaşını doldurduğunda kreşe başlamak zorunda bırakılmıştır. Böylelikle küçük yaştaki çocukların, Bulgar dilini ve kültürünü daha kolay adapte olmaları amaçlanmıştır. Çocuklarla kreşlerde Türkçe konuşması

önlenmiştir. Öyle ki köylerdeki kreşlerde, öğretmenler köyde yaşayan Türklerden olsa dahi çocuklar ile Bulgarca konuşulmuştur. Böylelikle doğumdan itibaren ailesi tarafından Türkçe öğretilen çocuğun, Bulgarca'yı ilkokula geçmeden öğrenmesi sağlanmıştır. Tıpkı yetişkin bireyler gibi kreş yaşındaki çocuk da asimilasyon politikalarının yaptırımlara maruz kalmıştır. Kaldı ki kreşlerin zorunlu tutulması, ebeveynleri çalışan çoğu aile için avantaj olarak görülmüştür.

“...Öyle kreşlerimiz vardı anne okula bırakır iş çıkışı alır. Orada da Bulgarca tanışmaya başlıyorsun. Türkçe eğitim yok. Çünkü öğretmenler mecbur Türk de olsa Bulgarca konuşuyorlar. Üç defa Bulgarca söylüyor sana anlamazsan kulağına Türkçe söylüyor. Öyle öğreniyorsun orada Bulgarca'yı. Evde konuşmadığımız için Bulgarca. Kreşe gidince başlıyoruz” (K1,48).

8. Basında Türkiye'yi sistematik bir şekilde kötüleyen yazılar yayımlanmıştır. Bu yazıların içeriğinde; Türkiye'de insanların çok fakir olduğu, sağlık koşullarının iyi olmadığı, işsizlik oranının fazla olduğu, kadınların ve çocukların istismar ediliyor olması gibi unsurlar yer almaktadır (Özgen,2014: 117). Asimilasyon politikalarının hızlandırılması ile birlikte bu tür yazıların sayısı da artmıştır

Asimilasyonlara karşı direnen Türk halkı, kendi kültürel varlığını korumak için her türlü çabayı sarf etmiştir. Bu politikalar ile beklenen dönüşümü sağlayamadığını fark eden Bulgaristan hükümeti, en büyük kozunu oynayarak isim değişikliği uygulamasına gitmiştir. İsim değişikliğine karşı azınlık Türklerden yoğun bir tepki alınmış olmasına rağmen uygulama gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu sırada olayların uluslararası alanda gündeme gelmemesi için çeşitli tedbirler alınmıştır. Azınlık Türklerin, daha önceki yıllarda Türkiye'ye göç eden akrabaları ile iletişim kurması yasaklanmıştır(Özgür, 2011:75) Dış basına kapalı bir yayıncılık anlayışı benimsenmiş ve kendi yayın organlarında bu durumla ilgili bilgi verilmemiştir. Naim Süleymanoğlu'nun turnuva sırasında Türkiye'ye kaçmasıyla, Türk basını başta olmak üzere diğer ülkelerde de bu durumun açığa çıkması yankı uyandırmıştır.

Yıllar içinde süreklilik gösteren asimilasyon politikalarına direnç göstererek; Türk- Müslüman kimliğini korumaya çalışan azınlık, isim değişikliğinin patlak vermesiyle anavatana göç etme arzusunu daha yüksek sesle dile getirme cesareti

göstermiştir. Müslüman Türk azınlık tarafından süren ayaklanmalara ve uluslararası anlamda yöneltilen tepkilere dayanamayan Jivkov, televizyon aracılığıyla; sınır kapılarının açılacağını, isterlerse “Bulgar Müslümanların” ülkeden ayrılabilceğini belirtmiştir(Lütem,2012: 163). Öncelikle göçü blöf olarak sunan Bulgaristan hükümeti, Türkiye’nin böylesi yoğun bir insan göçünü kabul etmeyeceğini düşünmüştür. Jivkov ve Bulgaristan hükümetinin tahminin aksine Turgut Özal’ın göçe karşı olan olumlu tutumu, Jivkov’u sözünü gerçekleştirmek zorunda bırakmıştır.1989 Haziran-Temmuz ayları arasında toplam 300.000’den fazla kişi Türkiye’ye göç etmiştir.

Yıllar boyu anavatana kavuşma hayaliyle yaşamış bireyler, yoğun bir şekilde Türkiye’ye göç etmiş olsa da kısa zaman içerisinde geri dönüşler de yaşanmıştır. Bu durumu anlamlandırmak adına, kavuşulan anavatanda entegrasyonun sağlanıp sağlanamadığının üzerinde durulması gerekmektedir. 1989 yılında Türkiye’ye göç edenlerin, geri dönme sebeplerine değinmeden önce entegrasyon kavramından bahsetmek yerinde olacaktır.

Entegrasyonla ilgili ileri sürülen farklı ayrımlar söz konusudur. Uluslararası düzlemde yaygın olarak kültürel, politik, yapısal entegrasyon olarak bir ayrım yapılmaktadır. Kültürel entegrasyondan kasıt kuşkusuz göç edilen ülkede göçmenlerin kültürel olarak adaptasyonudur. Politik entegrasyon ise vatandaşlık ve temel hak kapsamında bir bütünleşmenin sağlanıyor olmasıdır. Yapısal entegrasyon göç edilmiş ülkenin pek çok farklı grupsal, ve örgütsel yapılanmalarına dahil olmayla ilişkilidir (Şahin, 2010: 60-61).

Öte yandan Esser, entegrasyonu sistem ve sosyal entegrasyon olarak ikiye ayırarak ele almaktadır(Yiğittürk Ekiyor, 2017: 86). Sistem entegrasyonunda göçmenlerin, vardıkları ülkenin sistemine çatışmalar olmadan dahil edilmesi söz konusudur. Sosyal entegrasyon ise sistem entegrasyonundan daha kapsamlı bir uyumu amaç edinerek kültür, kimlik gibi boyutların dahil edilmesini içermektedir

Entegrasyonla ilgili diğer önemli ayrım ise Kaiser tarafından ortaya atılmıştır. Kaiser, sert ve yumuşak entegrasyon olarak ikiye ayırdığı entegrasyon anlayışını şu şekilde açıklamaktadır. **Sert entegrasyonda** ikamet hakkı, siyasal katılım ve vatandaşlık hakkı gibi yapısal kavramlar ön planda tutulurken; **yumuşak entegrasyon** ile kasıt dil öğrenimi, dini pratiklerdeki özgürlük, göçmen çocukların okul ve eğitim

durumu, kültürel açılımlar ve kimlik gibi konularla ilişkilidir (Pusch & Wilkoszewski, 2010: 61).

1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç sonucunda Türkiye'nin izlediği entegrasyon politikası, Bulgaristan'a olan geri dönüşleri açıklamak konusunda da önem arz etmektedir. Geri dönüşler, genellikle Bulgaristan devletinin demokratikleşmesi üzerinden açıklansa da kuşkusuz ki Türkiye'nin hem devlet hem de yerli halk anlamında göçmenlere karşı sergilediği tutumdan bağımsız değildir. Aşağıdaki tabloda 1990 Mayısına kadar gerçekleşen geri dönüşlerin sayısal verileri bulunmaktadır.

Tablo 4: Türkiye'ye Vizeli- Vizesiz Gelen Göçmenlerin ve Bulgaristan'a Geri Dönen Göçmenlerin Sayısı

Vizeli/Vizesiz/Geri Dönen Mayıs 1989-Mayıs 1990	
Vizeli Gelen	34.098
Vizesiz Gelen	311.862
Bulgaristan'a Geri Dönen	133.272
Türkiye'ye Yerleşen (Toplam)	212.688

Kaynak: (Konukman, 1990: 61-71).

Ayşe Parla, geri dönüşlerle ilgili görüşlerini dile getirerek bu konudaki eksikliğe ışık tutmaktadır. Parla'ya göre her ne kadar devlet eliyle iş imkanları sağlanmış olsa da göçmenlerin ağır işlerde çalışmak zorunda kaldıkları, kötü yaşam şartlarında yaşıyor olmaları ve yerli halkın gözündeki imajları entegrasyonun sağlanmadığını gösteren ibarelerdir (Parla,2007). Özellikle yerli halk tarafından Türk ve Müslüman olmalarına rağmen yabancı, öteki olarak görülmenin ve Bulgar olarak adlandırmanın altını çizmektedir. Ciğerci (2008), Bursa örneği kapsamında ele aldığı tezinde Bulgaristan göçmenlerinin hem yerli halk hem de 1989 öncesi göç etmiş bireyler tarafından bir ayrımcılığa uğradıklarını ifade ederek; Parla'nın iddiasını desteklemektedir (Ciğerci, 2008: 226-231). Bunun yanında farklı bir kültürel yapıda yetişmiş olan göçmenlerin tavırları, kimi zaman yerli halk tarafından hoşgörüsüzlükle karşılanmıştır. Özellikle kadınların, -o zamanın Türkiye'sinde- çalışıyor olmaları ve kıyafet tarzları nedeniyle hem kadınlar tarafından kınanmaya hem de erkekler tarafından farklı anlaşılmaya neden olmuştur. Bireyler anavatanlarında öteki olarak algılanmamak adına, yerli halka uyum sağlamak için

aba sarf etmiştir. Türk olduklarını, Türkiye’de de ispat etmek zorunda kalmışlardır. Çünkü göçmenler, anavatanlarında bile kimlikleri nedeniyle sorgulanmakta ve Türk olarak değil muhacir olarak adlandırılmaktadır.

Elbette ki entegrasyon teorilerinin de ileri sürdüğü gibi, g edilen ülkeye ulaşır ulaşmaz tam anlamda bir entegrasyonun gerçekleşmesi mümkün değildir. Birkaç kuşak geçtikten sonra, toplumsal bütünleşmenin görülmesi ancak mümkün olabilmektedir. Bu nedenle hem Türkiye’ye göç etmiş ve vatandaşlık kazanmış göçmenlerin hem de göçten sonra Bulgaristan’da kalarak hayatını idame ettiren ve ‘soydaş’ olarak adlandırılan bireylerin ilk kuşaklarında, 30 yıl geçmesine rağmen bulunduğu ülkeyle tam bir entegrasyonun gerçekleştiğini söylemek zordur. Entegrasyon teorilerinden yola çıkarak göçü deneyimlememiş ikinci kuşakların daha kolay entegre olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz bunda iş ve eğitim gibi entegrasyonun sağlanması olumlu etki gösteren faktörlerin, ilk kuşağa nazaran ikinci kuşaklarda daha yüksek düzeyde olması söz konusudur. Ancak asıl çelişki, ilk kuşaklara göre bulunduğu ülkeye daha fazla entegre olması beklenen bireylerin, ulus aşırı kimliklerini tercih ederek; farklı bir Avrupa ülkesinde yaşama eğilimi gösterme arzusudur. Çifte Vatandaşlık hakkı, ikinci kuşak bireylerin uzun süreli ya da tamamen g etmelerinde destekleyici bir faktör olmaktadır. Burada küreselleşmenin etkisi de söz konusudur. Küreselleşmeyle birlikte, ulusal kimlik inşası yerini farklı kimliklerin sürekli liği temelinde bir st kimlikte bütünleşmeye ve çok kültürlü bir yapıya bırakmıştır. Dolayısıyla küreselleşmeyle birlikte g ve göçmenlik olgusu evrensel ölçekte değişim yaşamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL TARTIŞMA VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Hegemonya Kavramı Ekseninde 1989 Göçü

Göç, insanlık tarihinde çok eski bir fenomen olarak yer almaktadır. Yüzyıllar boyunca, çeşitli nedenlerle ve çeşitli şekillerde insanlar bir yerden başka bir yere göç hareketini gerçekleştirmiştir. Literatürde göç olgusuyla ilgili farklı tanımlar yer almaktadır. Göç, içe ve dışa göç olarak ikiye ayrılmaktadır. Ülke içerisinde bir yerden başka bir yere taşınma iç göç olarak adlandırılırken; toplumsal sistemler arasında çeşitli nedenlerle gerçekleştirilen göç ise dış göç olarak tanımlanmaktadır (Tekeli ve Ender, 1978: 17). Diğer taraftan göç, bireysel ya da toplu bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Castles ve Miller, göçü kolektif bir eylem olarak tanımlamakta ve bunun toplumsal değişimin etkisiyle gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır.(Castles ve Miller, 2008: 29). Tekil ya da çoğul gerçekleşen bir nüfus hareketi olarak göç, kimi zaman bireylerin isteğiyle kimi zamansa zorunlu olarak meydana gelmektedir. Ele aldığımız konu bağlamında, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen kitlesel göçün zorunlu mu yoksa rızaya dayalı göç olarak mı değerlendirilmesi gerektiği tartışmalıdır. Bu ikilem, 1989 göçünün Gramsciye anlamda hegemonik bir yapıya sahip olmasını destekler niteliktedir. Göç olgusunun gerçekleşmesine sebep olarak iktidarın asimilasyon politikaları sorumlu tutulup; zorunlu göç olgusu desteklense de, eylemin gerçekleşmesi noktasında bireylerin bir sürgünden ziyade toplumsal bir eylem olarak rızaya dayalı bir şekilde göçü deneyimlediği görülmektedir. Bu ikircikli yapı, bize hegemonya kavramının yapısında bulunan zorlama ve rıza sentezini hatırlatmakta ve hegemonik göç olarak adlandırmayı desteklemektedir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 yılında gerçekleşen göç hareketinin zora ve rızaya dayalı olmasını destekleyen belirli kavram ve

kuramlardan bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Foucault'un **biyopolitik** kavramıdır.

Foucault, biyopolitik kavramını aslında biyoiktidar kavramıyla ilintili bir şekilde ele almıştır. Foucault'un iktidar kavramını anlamadan biyopolitik ve biyoiktidar kavramını anlamak çok mümkün görünmemektedir.

İktidar etimolojik anlamıyla gücü barındıran ve itaati sağlayan egemen bir yapıdır. Ancak Foucault'un iktidar kavramında hem geleneksel iktidar kavramından uzaklaşma hem de ona yeni bir boyut kazandırma söz konusudur. İktidar bir yerde olan bir yapılanmanın ötesinde, her yerde olma özelliği taşıyan bir kavramdır. Dolayısıyla bireylere kimlik atfetmede, sınıflandırmada ve gündelik hayat pratiklerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. İktidar, aslında bir eylem tipidir ve bazıları başkaları üzerinde bu eylemleri gerçekleştirmektedir. Özellikle ötekilerin eylemleri üzerinde yaptırımda bulunulan her alanda, iktidarın varlığından söz etmek mümkündür (Coşkun,2010). Ele aldığımız konu itibarıyla asıl vurgulanmak istediğimiz kavram biyopolitikadır. Ancak biyopolitika kavramı, iktidar ve biyoiktidar olarak evrilmiş kavramlarla oldukça ilişiktir. Foucault, biyoiktidar ve biyopolitika kavramlarını iktidar anlayışındaki dönüşümle açıklamaktadır.

Foucault, "Cinselliğin Tarihi" adlı kitabının "Ölüm Üzerinde Hak Ve Yaşam Üzerinde İktidar" olarak adlandırdığı son bölümünde iktidar anlayışının yaşadığı değişimi dile getirmiştir. Önceden iktidar, ölüm ve yaşam üzerinde hakka sahip egemen bir güç olarak varlığından söz ettirirken, tarihsel gelişim sürecinde yapısal bir değişim yaşayarak biyoiktidar haline bürünmüştür. Biyoiktidar olarak adlandırılan bu yeni biçimin, özellikle 17. yüzyıl sonrasında meydana gelen değişimlerin, egemenlik üzerindeki yansımalarından etkilenerek oluştuğu düşünülmektedir. Daha önceden öldürmek üzerinde söz sahibi olan iktidarın, giderek teknolojik gelişmeler ışığında yaşam üzerinde denetim sağlayan bir yapıya evrildiği ileri sürülmektedir (Foucault, 2017). Disiplin mekanizması olarak görev alan iktidar, elinde bulundurduğu kurumlardan faydalanmaktadır. İktidar özellikle kitlesel nüfus olayları gibi gözlemlene, organize etme ve düzenleme gerektiren durumların yönlendirilmesi noktasında merkezi bir öneme sahiptir. Biyoiktidar kavramı, beden üzerindeki yönetimi vurgulamak için kullanılan bir kavram olsa da bedenin nüfus anlamındaki varlığıyla da oldukça ilişkilidir.

Bulgaristan hükümeti, uzun yıllar boyunca bünyesinde barındırdığı azınlık nüfusa asimilasyon politikaları kapsamında yaptırımlarda bulunmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden biri, azınlık nüfusunun giderek çoğunluk halini alma potansiyeli taşımasıdır. Dolayısıyla nüfus üzerinde bir denetim kurulmaya çalışılması ve bu amaçla uygulanan yaptırımlar, doğrudan bireylerin varoluşlarını kapsayan hem beden hem de kimlik yönünde egemen gücün bir izdüşümüdür. İsim değişikliği gibi bireylerin varlığına ilişkin büyük bir yıkıma sebep olan yaptırımların, bireylerin yaşamına yönelik devletin çıkarları doğrultusunda pragmatik bir anlayışın hâkim olduğunu göstermektedir. Foucault'un iktidar aracı olarak kullanılabilir gördüğü hapisane ve okul gibi kurumların bu denetim mekanizmasında faal olarak yer aldığını söylemek mümkündür. Örneğin: Okullar, Bulgarca'nın ana dil halini alması için kreş sürecinden itibaren Bulgarlaştırma politikalarına destek verici bir konumda yer almaktadır.

Foucault'un biyopolitik kavramı, ırkçılığın iktidardaki yansımaları göstermektedir. Bunun sebebi ise biyoiktidarın, korunması gerekenler ve tehdit olarak görülenler ya da daha basit bir ifadeyle "Biz ve öteki" şeklindeki ayrımından kaynaklanmaktadır. Öteki olan grup, gözden çıkarılmaya hazır olarak görülmektedir. Bunun en açık örnekleri, yaşanan soykırım olaylarında görülmektedir. Modern iktidar için soykırım, bir öldürme yetkisidir ancak kimi zaman ölüme mahkûm etmek de dolaylı yoldan bir öldürme yoludur. Bu bakımdan göçü, bireyleri kasti öldürme anlamında olmasa da onları ölüme bırakma eylemi olarak okumak mümkündür. Foucault dolaylı öldürmeyi "...öldürme de sayılabilecek her şeyi kastediyorum: ölüme bırakma, kimileri için ölüm riskini çoğaltmak ya da çok basit olarak, siyasal ölüm, ülke dışına sürme, dışlama, vb." şeklinde tanımlamaktadır(Foucault, 2002:263). Foucault'un bu sözlerinden de anlaşıldığı üzere göç, bir çeşit dolaylı öldürmedir. Bulgaristan sınırları içinde uzun yıllar yaşamış Müslüman Türk azınlık açısından bakılırsa; hükümet tarafından gerçekleştirilen baskıların bir sonucu olarak göçü deneyimlemeleri, biyopolitik bir unsur olarak rıza anlayışından çok uzaktır. Dolayısıyla bu durum, hegemonik göç olarak adlandırdığımız 1989 göçünün zorunlu yapısını desteklemektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde görüşülenlerden biri, dolaylı bir öldürmenin yanı sıra Bulgaristan hükümeti tarafından kasti bir öldürmenin de planlandığını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Zorunlu bir göç ne kadar zorunlu. Biz bir bayram gibi hissetmiştik o zaman o günü hatta öyle giyinip yola çıkmıştık en güzel elbiselerimizi giyip de. Ne kadar zor oldu orası ayrı konu. Biz yolda mesela bir ormanın içine sokmuşlardı bizi. Hatta bir hafta boyunca o ormandaydık. Sonradan öğrendik; bir daha mesela hani o zaman emir beklerlirmiş hepimizi toplu ölümle gömeceklermiş. Bir hafta ormanda yaşadık. Sınır kapalıydı. Zaten bizi onlar o niyetle oraya toplamışlar. Ama bunu sonradan öğrendik. Biz buradan giderken çok sevinçle hani anavatana gidiyoruz diye hevesle gittik. Adlarımızı değiştirdikten sonra biz zaten buna hazırдық. Herkes pasaportunu bekledi. Çıkınca da kimse git demeyi beklemedi. Kimin çıkıyor pasaportu hemen yola çıkardı.”
(E15,54).

Öte yandan göçün rızaya dayalı olarak gerçekleşmesi noktasında da Weber’in toplumsal eylem kuramından bahsetmek destekleyici olacaktır. Weber, sosyolojinin konusunu toplumsal eylem olarak görmektedir. Eylem, insanların öznel bir anlam verdikleri davranışlarını ifade etmektedir. Ama her eylem, toplumsal eylem değildir. Bir eylemin toplumsal olarak adlandırılabilmesi için başkalarının davranışlarıyla ilişkili ve anlamlı olması gerekir. Anlam, bireylerin ya da ideal tiplerin eylemlerine attıkları öznel bir anlamdır. Toplumsal eylem, birçok kişinin eyleminden etkilenecek gerçekleşen bir eylem olmadığı gibi; başkalarına yönelik geçmiş, şimdiki ya da gelecekteki davranışlarına karşılık olarak da gerçekleştirilebilmektedir. Bazen eylemde bulunmama durumu da bir toplumsal eylemdir. Bunun yanında pasif rıza da içermektedir.

Weber eylem tiplerini 4’de ayırarak ele almaktadır (Weber, 2012: 132-133):

1. Gereç ussal eylem: çevredeki insanların davranış ya da beklentileriyle ilgili olarak gerçekleşebilecek bir etkidir. Birey, kendi amaç ve hedeflerine ulaşmak adına kullanmaktadır. Burada önemli olan eylemin belli bir amaç uğruna gerçekleşiyor olmasıdır.
2. Değer ussal eylem: Bilinçli bir inanç tarafından başarı amacı güdülmeksizin gerçekleştirilen eylemlerdir. Etik, din, estetik gibi unsurlar ön planda ve belirleyicidir.
3. Duygusal Eylem: Bireyin duygusal durumunun etkisiyle gerçekleşen eylemlerdir.
4. Geleneksel Eylem: yerleşik alışkanlıklar nedeniyle geçmişten bugüne yapılan eylemdir.

Weber'in toplumsal eylem kuramından yola çıkarak 1989 göçüyle ilgili açıklamalarda bulunan Çağlayan'a göre; bu göçü deneyimleyen bireyler, rızası ve iradesi bakımından aktif bir konumda yer almaktadır. Bireylerin aktif bir karar alıcı olduğu ve bunun sonucunda göçü toplumsal bir eylem olarak gerçekleştirdiği ileri sürülmektedir(Çağlayan, 2007: 77-78). Bu teze göre göç eden bireyler, gerçekleştirdikleri bu eylemi tercih etme noktasında faal olarak yer almaktadır. Dolayısıyla 1989 göçü, bireylerin kendi tercih ve iradeleri sonucunda gerçekleşmiştir. Bunu desteklemek adına da göçten sonra Bulgaristan'da kalan Türkler ve göç ettikten sonra geri dönen göçmenler örnek gösterilmektedir. Yapısal olarak zorunlu bir göç olsaydı, 1989 göçü sonrasında Bulgaristan bünyesinde azınlık Müslüman Türklerin tamamen yok olması gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, göç ettikten sonra çeşitli nedenlerle Türkiye'den Bulgaristan'a geriye göçün yaşanmış olması, zorunlu göç olmadığının ancak yöneltilmiş bir göç olabileceğinin altı çizilmektedir.

Tüm bu savlar ve 1989 göçünde bireylerin göç etmeden önce pasaport için başvuru yapmaları gibi durumlar, göçün kişilerin istekleri dâhilinde ve rızaya dayalı olduğunu gösteren unsurlardandır. Bireyler, göç eyleminde karar alma yetisine sahiptir. Dolayısıyla göç eyleminin gerçekleştirilmesinde tamamen zora dayalı bir yaptırımın olduğu söylemek mümkün değildir. Ancak pasaport başvurusu yapan bireylerin, başvuruları kabul edilip pasaportlarını elde ettikten sonra belli bir süre içinde çeşitli kısıtlamalarla ülkeyi terk etmelerinin istenmesi sürecin zora mı yoksa rızaya mı dayalı olduğu konusunda yeni bir belirsizlik sunmaktadır.

“Bizim için dediler istiyorsanız çıkmaya pasaporta başvurun. Kim başvurursa sana veriyor pasaportu ama pasaportu verdiğinde de iki saat içinde çıkacaksın diyor. Pasaportu zorla vermiyor sana ama aldın mı pasaportu o zaman duramazsın. Neyi alabilirsen gideceksin diyor. Bizimki de zorunlu yani öyle devam etseydi ben orda kalırdım. Hak verselerdi“ (E2,66).

1989 göçünün gerçekleştirilme şekli, bir sürgünden ziyade gönüllüğe dayanmaktadır. Öte yandan bireylerin göçü gerçekleştirme nedenleri ise ellerinden alınmış hak ve özgürlükler olmuştur. Baskıcı politikaların getirdiği bu sonuç, kitlesel bir göçün yaşanmasına neden olmuştur. Bu özelliğiyle zor ve rızanın birlikteliğini içeren hegemonya kavramını yansıtır niteliktedir.

Dolayısıyla yaşanan göçün hegemonik bir yapıya sahip olduğu çıkarsanmaktadır.

2.2. Küreselleşme Ve Kimlik

Küreselleşme kavramı, işlevselliği ve çok boyutluluğu nedeniyle farklı anlamlar ve farklı tanımlar içermektedir. Giddens, modernlik ile küreselleşmenin ilişkili olduğunu, küreselleşmeyi anlamak için modernliğin güçlerini (sanayileşme, kapitalizm, devletçilik vb.) kavramak gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Giddens küreselleşmeyi, zamansal- mekânsal uzlaşımın bir yansıması olarak görmektedir(Giddens, 2010:37). Giddens'ın küreselleşme ve modernite arasında kurduğu bağı Robertson da desteklemektedir.

Robertson, küreselleşmenin modernitenin öğelerini barındıran bir sürecin yansıması olduğunu belirtmektedir. Küresel ve yerel arasındaki ilişkiyi tanımlayan Robertson, farklılaşma ve aynılaştırmanın altını çizmektedir. Küreselleşmenin önce yerelliği yaratan daha sonra ise onu içerisine alan bir sürecin somutlaşmış hali olarak görmektedir(Öngören, 2002; Kürkçü, 2013: 2). Küreselleşme; kültürel, siyasi ve coğrafi sınırları aşarak toplumsal ağların artmasını sağlayan, çoğalmayı destekleyen bir süreçler kümesidir. Küreselleşme ile birlikte sağlanan fikir ve sermaye akışı sayesinde, ulus-devletlerin göç ve göçmenlik üzerindeki etkisinde farklılıklar meydana gelmiştir (Pusch ve Wilkoszewski, 2010: 21-23). Bu nedenle küreselleşme, ele aldığımız tez kapsamında incelenmesi gereken önemli bir kavramdır.

Küreselleşme, herkesin üzerinde uzlaştığı ortak bir başlangıç tarihine sahip olmayan bir kavramdır. Kimi düşünürlerin iddiasına göre küreselleşme, 20.yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış bir kavramken; Wallerstein için ise küreselleşmenin ortaya çıkışı, 16. yüzyıla kadar geri götürülebilmektedir. Dolayısıyla bir fikir birliği olmadığı için küreselleşmenin yeni bir olgu olduğunu iddia etmek yanlış olacaktır. Ancak zaman içinde bugünkü anlamını kazandığını söylemek daha mümkündür. Küreselleşmenin evrildiği üç dönem şu şekilde sıralanabilir: 19.yüzyılın sonlarından 1914'e kadar olan dönem, 1914'ten 1945-50'lere kadar olan dönem ve 1945-50 sonrası dönem (Bayar, 2008: 26).

Birinci dönem küreselleşmenin olumlu seyir izlediği bir zaman dilimine denk gelirken; ikinci dönem ise Dünya savaşları ve buhranlar nedeniyle küreselleşme sürecinde olumsuz rüzgarların estiği evreye denk gelmektedir. Küreselleşmenin; dönemin aşırı-milliyetçiliğinden ve ulus-devlet bazındaki sınırlayıcılık anlayışından etkilendiğini söylemek mümkündür. Fakat 1950’ler sonrasında küreselleşme, özellikle 1980’lerde gerçekleşen dünyadaki değişimler sayesinde eskiye nazaran büyük bir ivme kazanmıştır(Steger, 2013: 58-66). Gelişen dünyanın, küreselleşmeye olan bu katkısının yanında, küreselleşme de dünyada değişimlere sebep olarak yeni bir düzenin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Yeni düzenin meşruluk kazanmasında, kuşkusuz sosyalizm anlayışının iflası ve Sovyet Birliği’nin dağılması anahtar konumda yer almaktadır. Komünizmin, liberalizme karşı yenik düşmesi, Kenichi Ohmae’nin ifadesiyle “Sınırsız Dünya” anlayışını ortaya çıkarmıştır (Ohmae, 1989: 152-161). Bu anlayış, bir nevi evrensel kapitalizm anlayışının yansımasıdır.

Küreselleşmenin evrensel ve bütünleştirici yönü, dünyada yaşayan insanların büyük kısmını kapsayan ve bunları tek bir toplumsal birimde yani küresel toplumda bir araya getiren tüm süreçlere atıfta bulunmaktadır. Küreselleşme ile birlikte dünya, McLuhan’ın deyimiyle “küresel bir köy” haline gelmiştir. Küreselleşme, kültürel olarak pek çok değişime sebebiyet vermiştir. Ayrıca modern anlamda kimlik anlayışı da, küreselleşme ve yarattığı değişimden payını fazlasıyla almıştır. Böylelikle küreselleşmenin, ulus-devlete olan etkisinin yanı sıra, ulus kimlik anlayışında da dönüşüm meydana getirdiği görülmüştür. Bunun nedeni ise küreselleşmenin, ulus-devlet anlayışının tersine bir ideoloji benimsemesine dayandırılmaktadır. (Şimşek ve Ilgaz, 2007: 190). Küreselleşme anlayışı, farklılıkları yok ederek; homojen bir bütünlük sağlama fikrinden yola çıkan ulus-devlet anlayışının tersine, farklılıkların görünür olmasından ve çokluğundan beslenmektedir.

Küreselleşmenin kapsayıcı yapısı, ulus-devletlerin ötesinde bağların artmasını ve birleşmelerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Böylelikle ulus-devlet yapısındaki merkezîyetçi tavır, yapı-sökümüne uğrayarak *merkezsizleşme ya da merkezlerin çoğalması* olarak adlandırılan durumu doğurmuştur. Küreselleşme ile birlikte hegemonyanın dönüşüm yaşadığını söylemek mümkündür. Bunun sebebi ise küreselleşmenin, ulus-devlet üzerinde yarattığı etkide gizlidir. Modern ulus-devlet

yapılanmasında başat faktör olan millet anlayışı ve merkezi karar alma durumu aşınmaya uğratmıştır. Dolayısıyla ulus-devletin; kimliği hegemonik bir araç olarak kullanma durumu, küreselleşmenin üst kimliklerde bütünleştirme anlayışıyla tezat oluşturmaktadır (Billing,2002:151; Bakan ve Tuncel, 2012:60). Hegemonik bir araç olarak kimliği kullanan ulus-devletler, farklılıkları dışlamak ve ötekileştirmek üzerinden bu yapıyı inşa etmekte ve beslemektedir. Bireylerin milli bir aidiyet kazanması oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak küreselleşmenin akışkan yapısı, kimlik algısının da dönüşümünü beraberinde getirmiştir.

Kimlik genel anlamıyla “kimsiniz, kimlerdensiniz?” sorusuna bireylerin ya da toplulukların verdiği yanıttır(Güvenç, 1993:3). Küreselleşme, modern kimlik anlayışının yerine heterojen yapıyı destekleyen post-modern kimlik anlayışını benimsemektedir (Duman, 2009: 108). Küreselleşmenin benimsediği post-modern kimlik algısı; ulus-devlet yapılanmasında görülen ve milliyetçiliğin ön planda olduğu, etnik ve kültürel farklılıkları yok sayan anlayıştan uzaktır. Milliyetçilik ideolojisi, homojen bir toplum yaratma güdüsü ile monokültürel yapılanmayı destekleyici yaptırımlarda bulunmaktadır. Tek tip insan modeli yaratma fikri, ulus-devlet ideolojisinin vazgeçilmez bir ögesi konumundadır. Oysa küreselleşmeyle homojenleştirilmeye çalışılan farklılıkların tekrar önem kazandığını söylemek mümkündür. Elbette ki küreselleşme anlayışında da buna benzer bir durum söz konusudur. Bu durum, küreselleşmenin evrensel olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Kimlik yaratılmış ve kurgulanmış olma niteliği nedeniyle hem bireyin kendi kültüründe hem de komünal kültürde ki sürecin bir yansımasıdır. Küreselleşmeyle tarihsel geçmişin önemini kaybetmesi, Ericson’un deyişiyle bir kimlik krizini meydana getirmiştir. Kimliklerin melezleşme durumu, küresel dünyanın özneleri olan diasporalar için yeni kimlik tanımları sunmuştur. Ruşit, bu durumu “dünyada doğmuş olma” olarak adlandırmaktadır (Marshall, 1999: 406-407). Küresel kimlik olarak adlandırılan yeni kimlik olgusunda ulus kimliğinde olduğu gibi ortak geçmişten beslenme söz konusu değildir. Dolayısıyla ulus-devlet anlayışı temelinde yaratılan ulusal kimlikler, ötekinin oluşmasını sağlarken; küresel kimliklerin de biz ve öteki gibi ayrımlardan uzak olacağı düşünülmektedir.

Küreselleşmenin kimlik üzerine beklenen etkileri tartışmalı bir durumdur. Kimi kuramcılar, küreselleşmeyle evrensel bir üst kimliğin ortaya çıkacağına ve ulus-

devletler gibi ulus kimliklerin de yok olarak yerini küresel kimliklere bırakacağına inanmaktadır (Sönmez, 2002:2; Şimşek ve Ilgaz, 2007: 196). Bunun sonucunda aidiyet anlayışında da değişim yaşanması beklenmektedir. Çünkü dünyanın küresel bir köy haline gelmesi ile birlikte ulus-devlet anlayışındaki tek bir yere ait olan modern insan anlayışı yıkılacaktır. Öte yandan küreselleşmenin topluluklar üzerinde özgürlükten ziyade esaret yaratacağını savunan görüşler de söz konusudur. Bu yaklaşımlara göre ulus-devletler sadece yeni bir yapılanmaya gitmeyecek aksine tamamen ortadan kalkacaktır (Şimşek ve Ilgaz, 2007: 196). Küresel güçlerin egemen olduğu-dünyada, bireyler aidiyet anlamında bir çöküntü yaşayarak; çok daha kolay asimile olabilecekleri saydam topluluklar haline dönüşecektir.

Küreselleşmenin kimlik üzerindeki bu tartışmalı durumu, bir yandan küresel bir kimlik ile birlikte farklılığın olumlu bir değer kazanacağı görüşünü desteklerken diğer yandan da farklılıkların asimile olarak tamamen yok olacağını öngören düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Farklılıklar üzerinden yapılan bu tartışma, kuşkusuz ki bizi çoğunluğun içerisinde farklı olması nedeniyle dışlanan azınlık kavramına götürmektedir. Ulus-devletin zayıflamasıyla birlikte hem küreselleşmenin hem de azınlıkların güç kazanması beklenmektedir. Bunun nedeniyse küreselleşme ve azınlık arasındaki koşullardan kaynaklanmaktadır (Oran, 2009: 62). Küreselleşme; ulus-devletin empoze etmeye çalıştığı ulus kimliği anlayışından uzak, bireye ve toplumlara etnik ya da dinsel kimliklerin ötesinde üst kimlik seçeneği sunmaktadır. Bu da özgür iradesiyle seçim yapma anlamına geldiği için asimilasyon politikalarının tersine bir anlayışın benimsendiğini göstermektedir. Bu durum kimi zaman **gönüllü asimilasyon** olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu görüşe katılmayanların sayısı da yadsınmayacak seviyededir. Çünkü asimilasyon ile hedeflenen şey devletin homojen yapısına aykırı olan birey ve toplulukları türdeş hale getirmektir. Fakat alt kimliklerini korumaya çalışan ötekiler, şıngılganmaya çalışılan kimliğe karşı gelerek direniş göstermektedir. Ulus-devlet ve azınlık arasındaki bu temel sorun ötekileştirme, asimilasyon, soykırım gibi çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Oysa küreselleşmenin benimsediği çok kültürlü anlayış, etnik ve dinsel farklılıkları ön plana çıkarmakta çoğulcu bir ideolojiyi benimsemektedir. Böylelikle modernite anlayışından beslenen ulus-devletler, her ne kadar milliyetçiliği ideoloji olarak

benimseyip milli kimlik, milli kültür gibi çeşitli alanlarda empoze etmeye çalışsalar da Eagleton’a göre günümüz dünyasında egemen anlayış olarak kabul görmemektedir (Eagleton, 2004: 22). Öyle ki milliyetçi ideolojiyi benimsemiş kişiler bile bu durumun farkındadır. Farklılıkların ötekileştirildiği ve homojenliğin hâkim olduğu milliyetçilik anlayışının önemini kaybetmesinde kuşkusuz sınırların küreselleşme ile giderek iç içe geçmesinin de etkisi söz konusudur. Sınırlardan kurtulmuş akışkan dünyanın, merkezi bir otorite ve ideolojiye boyun eğen ulus-devlet yapılanmasını egemen kılmaması olağandır. Küreselleşmeyle oluşan bu yeni düzlemde, çok kültürcü bir ideoloji hakim olmuştur.

Küreselleşmenin başat unsurlarından biri *çok kültürlülüktür*. Ulus-devletlerin farklılıklardan arınmış bir bütünleşme sağlama amacı, çok kültürlülük ile göz ardı edilmeye çalışılmaktadır. Çok kültürlülük, temelde farklılık ve özgünlüğe saygı duyarak, etnik ve kültürel kimliklerin varlığının devam etmesine imkan sağlayan bir olgudur. Fakat çok kültürlülüğün sanıldığı kadar masum olmadığını savunan görüşler de mevcuttur. Örneğin Zizek, çok kültürlülüğe karşı önemli eleştirilerde bulunmaktadır. Ona göre çok kültürlülük, mesafeli bir ırkçılıktır. Çünkü çok kültürlü anlayıştaki temel parametre diğer kültürlerle duyulan saygıdır. Oysa Zizek, bunun öteki kimliğine duyulan saygının altında yatan ayrıcalıklı olanın kabul edilışinden kaynaklandığını dile getirmektedir. Öteki olarak adlandırılana olan saygı, bir nevi kendi üstünlüğünü bildirme şeklidir (Zizek, 2011: 282). Daha ayrıntılı açıklamak gerekirse; post modern anlayışla çok kültürlülük biz ve öteki ayrımındaki ötekinin kendi haline terk edilmesidir. Herhangi bir benimseme söz konusu olmadığı için dışlamaya gerek duymamaktadır. Bu görüşlere göre çok kültürlülük, asimilasyonun biçim değiştirmiş halidir. Ulus-devletin türdeşlik politikasını destekleyen ve statükoyu korumayı amaçlayarak siyasal iktidarın ürettiği milliyetçilik anlayışı gibi, çok kültürlülük de yeni bir milliyetçilik ortaya koymaktadır. Çok kültürlülük anlayışında tıpkı ulusçuluk anlayışı gibi öteki daha çok ötekileştirilmektedir. Çok kültürcülük, ulus-devlet düzenini korumaya çalışan yeni tarz bir milliyetçiliktir.

Gerek küreselleşmenin yarattığı kimlik sorunu gerekse çok kültürcü politikanın zaafı, tartışmaya açık konular olsa da dünya sisteminin dönüşüm yaşadığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu yaşanan değişim sonucu küreselleşen dünyada,

göç ve göçmen kimliği yeni bir biçim elde etmiştir. Kuramsal çerçevede bunu ele almamız konusunda Sosyal İnşacı Yaklaşım yol gösterici olacaktır.

Sosyal inşacı anlayış, anti özcü bir yaklaşımı benimseyerek her kolektivitinin sosyal bir öge olduğunu savunmaktadır. Goffman, Berger, Becker gibi düşünürler kimliğe bu perspektiften yaklaşmakta ve onu irdelemektedirler. Dolayısıyla sosyal inşacılık kuramına göre kimlik, insanın içinde bulunduğu toplumsal yapı ve bu yapı ile kurduğu ilişkiler sayesinde oluşmaktadır. Toplumla kurduğu ilişkide maruz kaldığı etki ve buna gösterdiği tepki, kimliğin var olmasını sağlayan en önemli koşuldur. Bu anlamda kimliğin kolektif niteliği karşımıza çıkmaktadır. Klasik düşünürlerden Durkheim'in kolektif bilinç, Marx'ın sınıf bilinci, Weber'in idrak ve Tönnies'in Cemaat (Gemeinschaft) kavramlarıyla yaptıkları vurgu kolektivite ve grup aidiyeti yani "biz" üzerinedir.

Sosyolojik olarak sosyal inşa kuramıyla desteklediğimiz bu konunun, uluslararası ilişkiler disiplininde de yansımaları söz konusudur. Konunun bu disiplinle olan yakınlığından bahsetmek açıklayıcı olacaktır. Uluslararası ilişkilerde Sosyal İnşacılık Kuramı'na göre kimlik 4 çeşittir. Bunlar; şahsi, tür, rol ve kolektif kimlik olarak adlandırılmaktadır. Yine buradaki asıl nokta kolektif kimliklerin önemidir. Smith de bireysel ve kolektif kimlik olarak ikiye ayırdığı kimlik olgusunu, sosyal inşacılığa meydan okuyarak özcü bir perspektifle eleştirmektedir (Smith, 1991; Aka, 2010:22). Ulusal kimlik özellikle bilinçli manipülasyonlarla, marş ve bayrak gibi sembolik unsurlarla yaratılmaktadır.

Sosyal inşacılık anlamında Bulgaristan'ın kimlik anlayışını üç farklı dönem ve anlayış olarak ele almak mümkündür. Alpay (2018) bunu ulusal kimlik, sosyalist kimlik ve Avrupa kimliği olarak belirtmiştir (Alpay, 2018: 97-201). Bulgaristan, Osmanlıdan ayrılarak bağımsızlığını ilan ettiği günden itibaren ulus-devlet olma çabası gütmüştür. Bu temelde ilk olarak kimlik inşasını, ulusal kimlik yönünde gerçekleştirmiştir. Etnik olarak Bulgar, dinsel anlamda ise Ortodoks Hristiyan kimliği inşa edilmeye çalışılmıştır. Ulus kimlik yapısında din, daha öncede dile getirildiği gibi önemli rol oynamıştır. Bölgedeki çeşitliliği nedeniyle din, ayrıştırıcı bir unsur olmuş ve hegemonya oluşturmak amacıyla araç olarak kullanılmıştır.

Bir diğer kimlik inşa süreci Soğuk savaş ve iki kutuplu dünya düzeni içerisinde gerçekleştirmiştir. Doğu Avrupa'da yer alan stratejik öneme sahip Bulgaristan

devleti, Batı Avrupa'dan Ortodoks Hristiyan olarak ayrılmış ve SSCB ile yakın ilişki kurmuştur. Bu anlamda Panslavizm politikasının yayılımı için Bulgaristan'ı Slav birliği ve Sosyalizm ideolojisinin hakimiyetine alan bugünkü adıyla Rusya'nın, Bulgaristan ve kimlik anlayışı üzerindeki etkisi oldukça fazla olmuştur. Bu dönemde inşa edilmeye çalışılan kimlik anlayışı sosyalist kimlik anlayışıdır. Nitekim daha öncesinde ulus kimliği oluşturma amacıyla bünyesinde barındırdığı Müslüman Türk nüfusun ötekileştirilmesine sebep olan farklılıklar, sosyalist anlayışla da ters düşmüş ve yine öteki olarak konumlandırılmalarına sebep olmuştur. Bunun temeli yine din olgusuna dayanmaktadır. Sosyalist kimliğin inşa sürecinde din faktörü, bir tehdit unsuru olarak algılanmış ve benimsenen anlayışla örtüşecek biçimde ateizm vurgusu yapılmıştır. Sovyet üst kimliğinin egemen olduğu bu dönemde, Bulgaristan yapısal olarak ulusal, özde ise sosyalist anlayışı benimserken; öteki grubunda yer alan Müslüman Türkler ise en çok dini inanışları temelinde yine bu yapının dışında bırakılmıştır. Bunun sebebi hem ulus kimliğin hem de sosyalist kimliğin inşa sürecinde azınlık grubun dini inanışlarına beklenenin tersine daha fazla sahip çıkmasıdır. Dolayısıyla düşman öteki anlayışında merkezi konumunda yer alan yine Müslüman Türk grubu olmuştur. İnşa edilmeye çalışılan sosyalist kimliğe uyum sağlanamadığı için çeşitli baskı ve asimilasyon politikalarının hedefi olunmuştur.

Soğuk Savaş'ın son bulması ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasının hemen ardından yeni dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Dünyada neo-liberal yapının hakim olması ve kendisinin Sovyet politikasından kurtulması nedeniyle Bulgaristan devleti, liberal yapılanmayı benimseyerek; Avrupalı olma yolunda çaba harcamıştır. Avrupalı olma beklentisi kimlik anlayışında da değişim yaratmış ve postmodern kimlik inşasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artık benimsenmek istenen üst kimlik, Avrupalı kimliğidir. 1 Ocak 2007 yılında Avrupa Birliği'ne kabulü ile birlikte yeni bir dönemin kapılarını aralayan Bulgaristan, aynı zamanda yapısal olarak da dönüşüm içerisine girmiştir. Kimliklerin inşası sürecindeki bu değişim, aynı zamanda öteki olarak görülen grubun da algılanışında önemli bir değişime neden olmuştur. Avrupa Birliği, özellikle azınlık grupları tarafından olumlu olarak karşılanan bir yapılanmadır. Bulgaristan'daki Müslüman Türk grup için de böyle olmuştur. Hem ulus-devletin oluşum sürecinde hem de Sovyet hegemonyasında her zaman düşman öteki olarak görülen ve çeşitli baskılara maruz kalan grubun, Avrupalı kimliği gibi

bir üst kimlikte bütünleştirilmesi kişilerin menfaatine olmuştur. Böylelikle hem içinde bulundukları ülkedeki konumları hem de dünyadaki konumlarında bir değişim ve dönüşümün gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

2.3.Diasporanın Küreselleşme İle Dönüşümü

Diaspora, Yunanca dağılma anlamına gelmektedir. Bu kavram, Babiller'e kadar dayanan bir geçmişe sahiptir(İnanç ve Yazıcı,2018: 77). Diaspora kavramı sözlük anlamı itibarıyla; *“herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer; herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu”* olarak açıklanmaktadır (Yaldız, 2014: 397). Azınlık kavramı ile oldukça benzer olan bu kavram, zaman zaman birbirinin yerine de kullanılmaktadır.

Diaspora kavramıyla ilgili iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Diaspora kavramını en eski haliyle ele alan klasik diaspora yaklaşımı, modern diaspora yaklaşımından farklılık göstermektedir.

Klasik diaspora yaklaşımına dahil olan grubun, dinsel etkilerin ve zorunlu göçün etkisiyle anavatandan ayrılması söz konusudur. Bu nedenle sürekli olarak anavatana geri dönme isteği mevcuttur. Çünkü içinde yer aldığı mesken ülke ile tam bir entegrasyon sağlaması söz konusu değildir. Modern diaspora kavramsallaştırması ise küreselleşmenin ivme kazandığı 1980 sonrası dönemle ilişkidir. Modern diasporada geri dönme isteği söz konusu değildir. Nitekim modern diaspora grubu içerisinde yer alan bireyler, ulus kimliklerin çözünmesi ile bireysel varoluşlarını, diasporik kimlikler üzerinden tanımlamaktadır (Ulusoy, 2015). Küreselleşme, ulus-devletlerin tamamen ortadan kalkmasını henüz sağlamış durumda değildir. Fakat ulus-devlet ve ulusal kimlik anlayışının bir çözülme yaşadığı açıktır. Küreselleşmenin; üretim, tüketim ve iletişim gibi pek çok farklı alanda etkili bir olgu haline gelmesi ve ulus-devletlerin güç kaybı, diasporaların kilit bir öneme sahip olmasını doğurmuştur. Özellikle diasporanın, modern anlamıyla ele alındığında, küreselleşme ve ulus-aşırı kavramlarıyla olan ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Buradaki temel vurgu, küreselleşmenin getirdiği çok kültürlü yapının yansıması olarak kültürel bir melezliğin oluşmasıdır. Çok kültürlü yapı içerisinde yer alan birey, modern kimlik anlayışının sunduğu koşullar yerine, post-modern bir kimlik anlayışını benimsemiş ve farklı aidiyetler inşa etmiştir.

Pusch bu durumu diasporik kimliğin evrensel ve tikel eksen olarak ayrılan iki alanına gönderme yaparak açıklamaktadır. Tikel eksen olarak adlandırılan alan daha çok klasik diasporaya denk gelmektedir(Pusch ve Wilkoszewski, 2010: 225). Bu nedenle mesken ülkeye olan yabancılık hissi daha çok otoriteye olan tepki nedeniyle aşılamamaktadır. Diğer yandan evrensel anlamda ise anavatanla ilişkisi oldukça güçlüdür. Küreselleşmenin etkisinin görünür olduğu bir alan söz konusudur. Klasik diaspora anlayışına göre mesken ülkeye göçler, genellikle zorunlu olarak gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda Osmanlı zamanında Balkanlara gönderilen topluluğun genel itibarıyla zorunlu olarak sürgün edildiği düşünüldüğünde, imparatorluğun yıkılması ve Bulgaristan hakimiyetine giren Müslüman Türk azınlığın anavatan hasreti, klasik diaspora kavramıyla örtüşmektedir. Öte yandan 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Müslüman Türklerin, dünyadaki konumu nedeniyle modern diaspora kavramının karşılığı olabileceği varsayılmaktadır. Bunun sebebi ise bireylerin çifte vatandaşlıkla birlikte, ulus aşırı alanların öznesi haline gelmesi olarak görülmektedir.

Diaspora'nın küreselleşme ile yaşadığı dönüşümün anlaşılması açısından, ulus aşırı ve ulus aşırı alan kavramları önem arz etmektedir. Faist'in ileri sürdüğü ulus aşırı ve ulus aşırı alan olguları, küreselleşmenin etkisinde gerçekleşen göçün uluslararası niteliğine gönderme yapmaktadır.

2.3.1 Ulus Aşırı Alanların Ulus Aşırı Özneleri

Küreselleşme, mal ve hizmetlerin evrensel ölçekte yayılmasını sağlamasının yanı sıra insan akışının ve iletişim ağlarının genişlemesi üzerinde de etki sahibidir. Küreselleşmenin etkisiyle göçün artışı ve yapısal değişikliği (örneğin: köken ülkeyle bağları korumak, her iki ülkede de sıklıkla yer değiştirmesi vb.) sınırların görünmezliğini ima eden ulus aşırı kavramının oluşumuna sebebiyet vermiştir (Kaya, 2012: 76-78).

Ulus aşırı kavramını, göç ve göçmenlik üzerinden okumaya kalktığımızda ulus-devlet sınırlarını aşan bir alanın doğduğu görülmektedir. Ulus sınırlarını aşan bu alanın tasviri, James Clifford ve Vertovec için “diasporik alan” olarak adlandırılırken; Faist, Basch ve Portes tarafından ise “ulus aşırı alan” olarak adlandırılmaktadır (Yığittürk Ekiyor, 2017: 66). Ulus aşırı alan, gerek köken ülkede

gerek ise mesken ülkede bağların devamlılığını sağlayan ve yeni bağların (toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel) kurulmasına öncülük eden bir yapılanmadır. Faist (2003), ulus aşırı toplumsal alan kavramıyla, köken ve hedef ülke arasındaki hareketliliğin giderek artması nedeniyle, sosyal ve sembolik bağların oluşmasına ve bu bağlar yoluyla ilişki ağlarının birleştiğine vurgu yapmaktadır (Faist, 2003: 271).

Faist'e göre, ulus aşırı sosyal alanlar iki aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamayı ulus aşırı göçlerden oluştuğunu savunan Faist, bu aşamanın daha çok birinci kuşak göçmenlerle sınırlı olduğunu ileri sürmektedir. İkinci aşama ise göçmenlerin ulus-devlet sınırlarını aşan sosyal ağlarından oluşmaktadır (Faist, 2003). Toplumsal alanların özellikleri ve etkilerinin farklılıklarını dört grupta ele alınmaktadır. Bunlardan ilki, aynı anda iki ülke içinde etkili olan ancak zayıf ve kısa süreli; ikincisi aynı anda iki ülke içinde etkili olan, güçlü ancak kısa süreli alanlardır. Üçüncüsü, aynı anda iki ülke içinde etkili olan, zayıf ancak uzun süreli; dördüncüsü, iki ülkede de oldukça etkili, güçlü ve uzun süreli alanlardır. Alanların bu özellikleri ve etkileri, göçmenlerin yaşadıkları yere ve sosyal ağlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir (Özkul, 2015: 493).

Köken ülkeden ayrılmış ve mesken ülkede “öteki” yaftalamalarına maruz kalan bireyler için toplumsal bütünleşme temelinde bir kimlik sorunu meydana gelebilmektedir. Fakat ulus aşırı toplumsal alanlar, ötekileşmenin kısıracında mesken ülke ve köken ülke arasında kimlik bunalımı yaşayan göçmen bireyler için korunak niteliğindedir. Öyle ki bireyler, bu arada kalmışlığı telafi edebilmek için diasporik kimliklerine sığınarak üçüncü bir sosyal alan olarak tanımlanan ulus aşırı alanları benimsemektedir (Kaya, 2000). Bireyler arasında sosyal bağların genişlemesini sağlayan ulus aşırı alanlar, diasporanın anlamsal ve işlevsel dönüşümüne katkı sağlamaktadır. Böylelikle göçmenler artık ulus-devlet sınırlarını aşan bir vatandaşlık formuna sahip oldukları için, çok ülkeli vatandaşlar olarak algılanmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle, gerek ulus-devlet anlayışı gerekse bu temelde oluşturulan ideolojik görüşler çözülmeye uğramaktadır. Millet anlayışı değişmekte ve çağdaş milletler, ulus aşırı alanların bir nesnesi haline gelmektedir. Ulus aşırılığın artmasıyla, ulus milliyetçiliği yerini diasporik milliyetçiliğe bırakmaktadır. Elbette ki ulus aşırı olarak adlandırılan bu alan, hem köken hem de mesken ülkenin özelliklerinin diasporalar üzerindeki etkisinden bağımsız değildir. Bireyler mesken ülke ile tam bir

entegrasyon sağlamayı başaramamış, öteki kalıbından sıyrılamamış olmanın yanısıra, köken ülke ile olan milli bağlarını da sürdürmektedir. Fakat bireyler, bu durumu diasporik milliyetçilik olarak temellendirmekte ve ulus-aşırı alanın üyesi olarak kimliklerini bu temelde inşa etmektedir.

Akışkan kimliklere sahip diaspora gruplarının; çok yönlü, esnek yapısı nedeniyle küresel dünyanın ve ulus aşırı alanların birer yapı taşı olduğu ileri sürülmektedir (Kaya, 2018: 43-44). Nitekim küreselleşme pazar hacminin genişlemesine sebep olurken; diaspora grupları farklı dil ve kültürel birikimleri nedeniyle bu ihtiyaçlara karşılık verebilecek özne konumunda yer almaya başlamıştır. Küreselleşmenin yarattığı pek çok etki diasporalar için yeni imkanların doğmasına neden olmaktadır. Özellikle dünya ekonomisinde yeni fırsatlardan yararlanmak için önemli bir konumda yer alan diasporalar, kendi içlerinde kurulan güvenilir bağlar nedeniyle ekonomik faaliyetlerde üstünlük sağlamaktadır (Yaldız, 2014: 398). Ayrıca diaspora içi sosyal kurallar, ticarî hayatı yasal düzenleme/müeyyidelere göre çok daha etkili ve ucuz bir şekilde düzenlemektedir. Üstelik diaspora için ticari başarı, yalnızca maddi kazanç değil, aynı zamanda sosyal kabul ve prestij de sağlamaktadır. Yine uluslararası ticaret kurallarının da ötesine geçecek şekilde, diaspora üyesi olarak gerçekleşen küresel ticaret de küresel ekonomiyi etkilemektedir. Tüm bu unsurların etkisiyle, diasporaların küresel ekonomi içindeki rolü giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Diaspora yerel kimliğe sahip olmanın yanı sıra, mesken ülke ile kurduğu ağlar sayesinde küresel yapıdaki konumunu güçlendirerek, ulus aşırılık elde etmektedir (Faist, 2003: 282). Her ne kadar mesken ülkenin öteki algısı diasporanın kimliğini var etme noktasında engel teşkil etse de, küreselleşmenin sunduğu fırsatlar temelinde diaspora grupları ötekileştirme ve asimilasyon gibi her türlü dışlamanın karşısında bir kalkan görevi görmektedir. Bu mücadele çerçevesinde, mesken ülkeye bir entegrasyon söz konusudur (Işın ve Wood; Öner Şirin vd., 2012: 478).

Ulus aşırı toplumsal alanın bir üyesi olan ve birden fazla ülkenin vatandaşı niteliğindeki diasporalar, siyasal açıdan da gücü elinde bulundurmaktadır. Gerek köken ülke gerekse mesken ülkeye karşı siyasi haklar konusunda söz sahibidir. Seçimlerde birden fazla ülkede oy hakkına sahip olması bunun bir göstergesidir.

Nitekim bunun nedeni de birden çok alana dair siyasal bir aidiyet hissi beslemesinden kaynaklanmaktadır.

Küreselleşmeyi görmezden gelen yüzeysel bir anlayışla, göçmenleri/diasporaları sadece edilgen bir düzlemde betimlemek yanlıştır. Diasporalar, küreselleşmenin attığı özelliklerden beslenen aynı zamanda avantajlı gruplardır. Dolayısıyla göçmenlerin kendi rasyonel tercihlerini yapabilen, etkin özneler olduğunu söylemek mümkündür. Klasik diaspora yaklaşımı tarafından, zorunlu göçün ve edilgen yapının vurgulandığı diaspora örnekleri oldukça yaygındır. Yahudi diasporası ve Ermeni diasporası literatürde sıklıkla yer verilen diasporalardır. Oysaki diaspora denildiğinde her ne kadar Ermeni, Yahudi diasporası sıklıkla dile getirilse de dünyanın farklı yerlerinde Türk diasporaları varlığını korumakta ve ulus aşırı alanların aktif üyesi konumunda yer almaktadır. Türk diasporası, yurt dışında yaşayan Türkleri ve Türkiye’den eski Türk topraklarından dışarı göç etmiş Türkler’in dünyadaki tahmini nüfusu anlatmak için kullanan terimdir. Türk diasporası içinde yer alabilecek grubu üç temelde ele almak mümkündür.

- Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülke sınırları dışında kalan Türk azınlıklar
- Orta Asya’dan Anadolu’ya gelmeyenler (eski SSBC içerisinde kalanlar)
- Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra diğer ülkelere göç edenler.³

Osmanlı Devleti’nin varlığı süresince, Anadolu’dan çeşitli sebeplerle Bulgaristan’a göç etmiş ya da ettirilmiş olan insanlar mevcuttur. İlk olarak Osmanlı’nın bölgedeki topraklarını kaybetmesiyle daha sonra ise Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırlarının belirlenmesiyle, Bulgaristan’ın himayesinde yaşamaya başlayan Müslüman Türk topluluğu halen o topraklarda varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle Osmanlı zamanında Anadolu’dan sürgünler yoluyla Balkanlara yerleştirildiği düşünülen bu grubun, zaman içerisinde ulus aşırı alanın öznesi haline geldiği görülmektedir. Diğer taraftan 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden grubun da küresel dünyada giderek aktif özneler olmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu grup için ulus aşırı alanda doğan avantaj ise göç sonrasında

³ https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_diasporas%C4%B1

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olması ve dolaylı olarak onların da çifte vatandaşlık hakkı kazanmaları ile mümkün olmuştur.

2.3.2. Çifte Vatandaşlık

Çifte vatandaşlık, ulus-devletin belirlediği sınırların geçersizliğini göstermektedir. Ulus-devlet anlayışında oluşturulmaya çalışılan ulus kimlik algısı, farklı alt kimlikleri görmezden gelmekte hatta onları yok etmeye çalışmaktadır. Ancak küreselleşme olgusu, alt kimliklerin türdeşleşmesini değil aksine üst bir kimlikte bütünlük sağlamasını amaç edinmektedir. Çifte vatandaşlık hakkı da bunu sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Ulus ötesi bir vatandaşlık hakkı sunan çifte vatandaşlık, kimlik bazındaki çatışmaların ortadan kalkmasını sağlamaktadır (Vural ve Gökdemir, 1997: 137).

1989 yılında yaşanan göçten sonra çoğu Bulgaristan göçmeni, Bulgar devletine olan öfkesi nedeniyle, 1990'lı yıllarda sunulan vatandaşlık hakkının geri verilmesi fikrine mesafeli davranmıştır. Ancak Bulgaristan'ın 2007 yılında Avrupa Birliği'ne girmesi ile birlikte Bulgaristan'a vatandaşlık başvurusunda bulunmuştur. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üyeliği, göçmenlerin Bulgaristan vatandaşlığı kazanmasıyla birlikte Avrupa Vatandaşlığı hakkı da elde etmesini sağlamaktadır. Avrupa Birliği'ne girmesiyle birlikte Bulgaristan'ın, ulus-devlet anlayışı ve milliyetçi ideolojiden uzaklaştığı, bünyesinde barındırdığı azınlıklara karşı sürdürdüğü olumsuz tavırdan vaz geçtiği ileri sürülmektedir. Ancak Bulgaristan'ın göç etmiş bireylere çifte vatandaşlık hakkı sunması karşısında bundan rahatsızlık duyan ve tepki gösteren kesimler de olmuştur. Yine de verilen hak hala devamlılık arz etmektedir. Çifte vatandaşlık hakkı, Türkiye ve Bulgaristan arasındaki bağları olumlu anlamda pekiştirmiştir. Bunun sebebi, ortak paydada yer alan 1989 göçmenleridir.

Çifte vatandaşlık hakkı, 1989 göçmenleri için anavatanlarına göç etmekle meydana gelen kopukluğu ortadan kaldırmada sübab görevi görmektedir. Böylelikle bireyler, geçmiş yaşantılarına olan özlem nedeniyle sıklıkla mesken ülkelerini ziyaret edebilmektedir. Aynı zamanda çifte vatandaşlık sayesinde bireyler, iki ülkeye de kaynak kazanımı sağlamıştır. Karşılıklı ticaretin gelişmesinde yine çifte vatandaşlık hakkına sahip bireyler merkezi bir öneme sahiptir. Sıklıkla Bulgaristan ürünlerinin

(yiyecek, içecek) Türkiye'ye getirilerek göçmenlerin eski alışkanlıklarının devam etmesi sağlanmakta ve ortak değerlerin korunmasına destek olunmaktadır. Öte yandan Türkiye'den götürülen (özellikle temizlik malzemesi, giyecek) mallar ile de orada kalan azınlık Türklerin taleplerine karşılık verilmektedir.

Çifte vatandaşlıkla birlikte göçmenler, siyasi haklarını tekrar kazanmıştır. Bulgaristan'daki seçimlerde oy kullanabilen Bulgaristan göçmenleri, böylelikle ülke geleceğinde söz sahibi olma hakkına yeniden kavuşmuştur. Yine hayatlarının büyük çoğunluğunu Bulgaristan'da çalışarak geçiren bireyler, emeklilik hakkından da faydalanarak; Bulgaristan vatandaşlığı üzerinden emekli olma şansını elde etmiştir. Bulgaristan'da çeşitli baskılara maruz kalarak öteki grubu olarak adlandırılan azınlık Müslüman Türkler, göç etmelerinin ardından çifte vatandaşlık hakkıyla birlikte sahip olmaları gereken hakları yeniden elde etmiştir. Koşulların sağlanması halinde her iki ülkeden de emeklilik hakkının elde edebiliyor olunması, çifte vatandaşlıkla birlikte sahip olunan önemli kazanımlardandır. Ancak kimi yerli Bulgaristan vatandaşları bu uygulamanın yanlış olduğunu savunmakta ve göç eden bireylere emeklilik hakkının tanınmaması gerektiğini düşünmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde bu durum, görüşülenler tarafından aşağıda örneği verilen tutumla aktarılmıştır:

“Ben buna razı değilim; çifte vatandaşlık kazanmalarına. Hem oradan hem buradan emekli alıyorlar. Bence bunu hak etmiyorlar. Hükümetimizi geri çekiyorlar. Burada çok geç emekli olunuyor. Biz onların yüzünden emekli olamıyoruz. Paralar onlara gidiyor. Ben onlar kadar para almıyorum bile. Haksızlık oluyor” (K13,62).

Geri kazanılan haklarla berabere çoğu Bulgaristan göçmeni için “hem orali hem buralı” olma ikilemi, Türkiye ve Bulgaristan kapsamında devam etmektedir. Anavatan olması nedeniyle, Türkiye'ye hissettikleri aidiyetin yanı sıra; Bulgaristan'da doğup büyümüş olmaları, bireylerin oraya karşı da aidiyet hissetmesine neden olmaktadır. Memleket olarak nereyi kabul ettikleri konusunda bir fikir birliği söz konusu değildir. Bu nedenle Bulgaristan göçmenlerinin; ulus aşırı alanların üyesi olan, iki hayat birden yaşayan, birden fazla mekana bağlılık geliştiren ve aynı anda başka yerlerde olma özelliği taşıyan kişiler olduğu görülmektedir. Bulgaristan göçmenlerinin, köprünün iki tarafında birden varlığını sürdüren bireyler olduklarını söylemek mümkündür (Kaya, 2000: 58). Bireyler çifte vatandaşlıkla,

ulus-aşırı alanların öznesi haline gelmiştir. Dolayısıyla çifte vatandaşlık hakkına sahip Bulgaristan göçmenleri, sadece Bulgaristan ya da Türkiye vatandaşı olmanın ötesinde Avrupa vatandaşlığına sahip olmaktadır. Çifte vatandaşlık elde etmiş Bulgaristan göçmenleri, yaşama tercihlerini her iki ülkenin yanı sıra Avrupa Birliği'ne dahil olan bir ülkeden yana da kullanabilmektedir. Çifte vatandaşlık bu nedenle arada olma sorununa yeni bir soluk getirmiştir.

Çifte vatandaşlık; Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş göçmenler ile Bulgaristan'da kalan ya da gidip tekrar dönen azınlık Türkler arasında ayrımı ortadan kaldırmıştır(Özgür,2012:461-462). Yani göç etmiş göçmenler de tıpkı göçten sonra hala Bulgaristan'da yaşayanlar gibi vatandaşlık haklarına sahip olabilmektedir. Ancak Türkiye açısından bakıldığında, göç etmiş bireyler ile kalan azınlığın aynı düzeyde görülmemesi söz konusudur. Türkiye'ye göç eden, özellikle 1989 yılındaki, göçmenler Türkiye vatandaşlıklarını kolaylıkla elde ederken; göçten sonra Bulgaristan'da kalan Müslüman Türkler için vatandaşlık sağlanmamış sadece soydaş olarak nitelendirilmekle yetinilmiştir. Bu durum, Bulgaristan'da "öteki" olarak adlandırılan grubun, kendi içinde de ötekileşme yaşamasını doğurabilecek sebeplerdendir. Bulgaristan'daki baskılara dayanamayarak göç eden göçmenler, geride kalanlar tarafından "Türkiyeliler" tabiri ile adlandırılmaktadır. Zamanla hem Bulgaristan'da kalan Türkler için hem de Türkiye'ye göç eden göçmenler için bulundukları ülkeye adaptasyonun ve entegrasyonun artması, aradaki farklılıkların artmasına neden olmaktadır. Göçü deneyimlemeyen ikinci kuşaklar arasındaki fark, bu değişimin göstergesi niteliğindedir. Her ne kadar kültürel ve sosyal farklılıklar söz konusu olsa da temel sorun, her iki ülkedeki özellikle ikinci kuşak bireylerin gelecek kaygısıdır. Bu nedenle bireyler, Bulgaristan vatandaşı ya da Türk vatandaşı kimliklerini tercih etmek yerine, çifte vatandaşlıktan yararlanarak Avrupa kimliklerini seçmektedir.

Bulgaristan'da yaşayan azınlık Türklerin çocukları, ülkenin işsizlik sorunu nedeniyle tıpkı Bulgar halkının genç nüfusu gibi ülkeyi terk ederek Avrupa ülkelerine yerleşme eğilimi göstermektedir. Bunun yanında, daha iyi bir eğitim alabilmek için Avrupa Birliği üyesi ülkeleri tercih eden kişiler de mevcuttur. Özellikle Türkiye'de doğup büyümüş göçmen çocuklarının da Bulgaristan'daki üniversiteleri tercih etmeleri söz konusudur. Hatta Bulgaristan, üniversiteleri

sayesinde göç etmiş bireylerden önemli bir gelir sağlamaktadır. Fakat son dönemde ulusal para birimi levanın değer kazanması ve diploma denkliği sorunu, bireyleri Avrupa ülkelerine yönlendirmektedir. Yine işsizlik konusunda yaşanan sıkıntılar sadece Bulgaristan için geçerli değildir. Türkiye’de özellikle üniversite mezunu işsiz sayısının giderek artış göstermesi, göçmen çocuklarının çifte vatandaşlıktan yararlanarak Avrupa ülkelerine göç etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla göçü deneyimlememiş ikinci kuşak için ortak payda olarak üçüncü bir ülke tercih etme eğilimi söz konusudur.

Diğer bir ortak payda ise gerek Bulgaristan’da kalan ikinci kuşak bireylerin gerekse Türkiye’deki göçmen çocuklarının, bulundukları ülkede öteki olarak görülmeye devam ediyor olmasıdır. Bulgaristan’da hayatını idame ettiren ikinci kuşak bireyler, kazanılan haklar ve özgürlüklere rağmen bir ayrışma yaşamaktadır. Melez kimlikler olarak da adlandırılan bu bireyler, Türk ve Bulgar kültürünü birlikte öğrenmeleri ve göç öncesine göre daha az sayıdaki Türk nüfusu nedeniyle, yerli halka entegrasyon sağlamada ebeveynlerine göre daha başarılıdır. Türkiye’deki göçmen çocukları için de aynı durum söz konusudur. Onlar da ailelerine nazaran Türkiye’de doğup büyümeleri nedeniyle içinde bulundukları topluma daha iyi entegrasyon sağlama eğilimindedir. Anavatanlarında olmalarına rağmen göçmenlik algısından kurtulmaları mümkün olmamıştır. Onlar için de yerli halk tarafından yapılan bir ötekileştirme söz konusudur. Her iki ülkede hayatını idame ettiren Türk kuşakları, yaşadıkları bu kimlik bunalımından ve öteki atfindan, çifte vatandaşlık haklarından yararlanarak kurtulmak istemektedir. AB üyesi ülkelerden birine yerleşerek ve yeniden yer edinerek dezavantajlı konumlarını avantaja dönüştürme amacı gütmektedir (Özgür,2012:461-462). Ve bu konuda ikinci kuşak, göçü deneyimlemiş ilk kuşağa nazaran daha cesur davranma eğilimi göstermektedir.

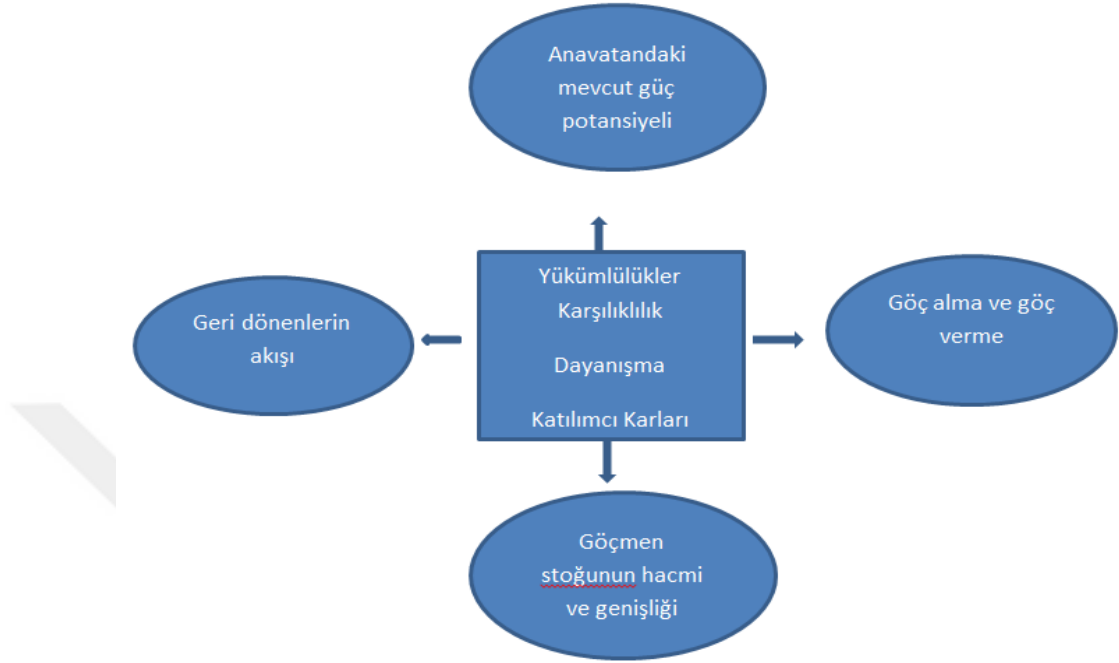
Tüm bunlardan yola çıkarak, küreselleşmenin etkisiyle çifte vatandaşlık hakkı kazanmış Bulgaristan Türklerinin de ulus aşırı alanın etkin özneleri haline geldiği görülmektedir. Çifte vatandaşlık, gerek Bulgaristan’da kalan Müslüman Türk azınlık için gerekse Türkiye’ye göç etmiş Bulgaristan göçmenleri için yeni dünyaların kapılarını aralayan bir çıkış bileti niteliğindedir. Dolayısıyla, öteki konumunda görülen, isimleri ellerinden zorla alınan Müslüman Türklerin, ulus-aşırı alanlarda yeniden yer edindiklerini söylemek mümkündür. Yeniden yer edinerek diasporik

varlıklarını sürdüren bireyler için hem kurdukları ilişki ağları hem de sosyal sermaye önem arz etmektedir.

Bireylerin göç sürecinde kurdukları ilişki ağları, aynı zamanda onların sosyal ağlar ve bağlar geliştirmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda da sosyal bir sermaye elde edilmektedir. Bu temelde sosyal sermaye ve sosyal ağlar arasında, doğrusal bir ilişki söz konusudur. Tilly'nin ifadesine göre göç, bireylere ve hanelere indirgenecek bir süreç olarak değil, farklı türde sosyal ilişkiler ve ağlarla birbirine bağlı insan gruplarının yaşadığı bir gerçeklik olarak ele alınmaktadır (Tilly, 1990:84-85; İhlamur Öner, 2012:309). Dolayısıyla göç eden bireylerin edilgen sıfatından sıyrılarak, etken özneler haline geldiği görünürdür. İlişkiler ağı kuramında da belirtildiği gibi göçmenler arasında kurulan sosyal ağlar, göçmenlerin sosyal sermayesini oluşturmaktadır. Bu sosyal sermayeden göçmenlerin edindiği faydalar, hedef ülkeye varmalarını kolaylaştırdığı gibi orada hayata tutunmalarını da sağlamaktadır. Faist'in açıkladığı gibi, *“başkalarının kaynakları, bilgi ve toplumsal kontrol sosyal sermayeden elde edilen faydalardır. Bu boyutlar ve faydalar akraba gruplarında, komşulukta, resmi örgütlerde ve belli göçmen ağlarında görünmektedir”* (Faist, 2003: 38).

Faist, sosyal sermayenin göç içerisindeki işlevselliğini şu tabloyla ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Sosyal Sermayenin Göç İçerisindeki İşlevselliği



Kaynak: (Faist, 2003: 171).

Bourdieu, sosyal sermaye kavramını sistematik olarak ele alan sosyologlardandır. Bourdieu'nun sermaye kavramı, bireyin içinde bulunduğu habitusu belirlemektedir. Bu perspektifle ele alındığında ulus aşırı alanların aktif özneleri olan göçmenler için sosyal sermayenin, kaynak niteliği taşıdığı söylenebilir. Sosyal sermaye kavramı, ilişki ağları ve diğer sermaye türleriyle oldukça bağlantılıdır. Bourdieu; sosyal sermaye kavramını, eşitsizliği güçlendirici bir kavram olarak ele almaktadır. Sosyal ağların sürekliliği, eşitsizliğin devam etmesine neden olmaktadır (Bourdieu 1983: 190-191). Oysa Putnam, sosyal sermaye kavramını toplumsal bir olgu olarak ele alıp ona olumluluk atfetmektedir. Putnam'a göre, güvene dayalı olarak kurulan ilişkiler bireyler arasında köprü görevi görmektedir(Putnam; Yarcı, 2011: 128-130). Bourdieu ve Putnam'ın fikir birliği sağladığı temel nokta; sosyal ağların, sosyal sermaye üzerindeki katkılarına yöneliktir. Göçle ilgili de köprü görevi gören sosyal sermaye, bireylerin uluslararası alanda var olmasına önemli katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal sermaye

kavramı, ulusaşırı alanların ve ulusaşırı ilişki ağlarının vazgeçilmez unsuru haline gelmektedir.

2.3.3. İlişkiler Ağı Kuramı

Göçle ilgili pek çok farklı kuram söz konusudur. Genellikle bu kuramlar, göçü ekonomik anlamda ele almaktadır. Oysa interdisipliner bir olgu olması nedeniyle göç, pek çok sebeple meydana gelebilmektedir. İlişkiler ağı kuramı, göç ve göçmenlikle ilgili ilişkiyi diğer kuramlara nazaran daha fazla sosyal zemini irdeleyerek ele almaktadır (Abadan Unat, 2002: 18). İlişkiler ağı kuramı, genellikle göçmenlerin göç eden ve göç alan ülkeler arası ilişkilerini ve göç edilen ülkede yeni kurulan ağları inceleyerek tüm bunların göç üzerine olan etkisini ele almaktadır.

Göçmenlerin -belirleyici bir özne olarak görülmesiyle birlikte- gerek göç veren ülke gerekse göç alan ülke üzerinde yarattığı değişim açık bir hal almıştır. Göçmenlerin kurduğu güçlü ve zayıf olarak nitelendirilen sosyal ağlar, göçmenler için önem arz etmektedir. Bu ağlar temel olarak yardımlaşmayı destekler niteliktedir. Daha önceden göç eden kişiyle kurulan ağlar, hem bilgi edinme hem de hedef ülkeye varış ve orada tutunma anlamında kolaylık sağlamaktadır. Bir nevi sosyal sermaye görevi gören ilişki ağları, azalan riskler ve maliyetler noktasında önemli bir yere sahiptir.

Wilpert (1992) ağ teorisinin çalışmasını şöyle özetlemektedir: Öncü göçmenler öncelikle göç veren ve alan toplumları birbirine bağlayan bir altyapı oluşturmaktadır. Bu bağlantı, göç veren toplumdaki diğer bireylere de göç etme olanağı sağlamakta ve yeni göç dalgaları ile kuvvetlenmektedir. Sonradan göç edenler öncü göçmenlerin deneyimlerinden yararlanmaktadır. Bu şekilde, göç zamanla kendi kendini devam ettiren bir duruma gelmektedir (Wilpert ,1992; Yalçın, 2004: 50). Dolayısıyla daha önceden göç etmiş bireylerin, göçü amaçlayan bireyler üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Kurdukları ilişkiler, göçün gerçekleşmesine kolaylık sağlamaktadır.

Massey (1990), ağ kuramının göçmenlerin göçle ilgili maliyetini de olumlu anlamda etkilediğini ileri sürmektedir. Ağ kuramı; eski göçmenler ile köken ve varış bölgelerindeki göç etmeyen kişileri, akrabalık, dostluk ve ortak köklü bağlar yoluyla birbirine bağlayan ağlar dizini olarak ele almaktadır. Göçmenler, varış bölgesine

daha önce göç etmiş deneyimli bireylerle kişisel bir bağa sahip olduğunda maliyetler azalmaktadır (Massey, 1990; Yiğittürk, 2017). Göçün hem sosyal hem de ekonomik maliyetini azaltmaya katkı sağlayan bu ağlar, kendiliğinden meydana gelmekte ve giderek gelişme göstermektedir. Ağlar, göç eden bireylerin aile, arkadaş ve yakın çevreleriyle kurdukları ilişkilerden meydana gelebileceği gibi aynı zamanda ticari anlamda kurulan iş ve işveren ilişkileriyle de gelişebilmektedir.(Özyakışır,2013: 59).

Jeff Crisp'e göre göçmen ağları, şu dört etkiye sahiptir:

1. Enformasyon sağlamaktadır.
2. Finansal anlamda destek olmaktadır.
- 3.İllegal göç organizasyonuna zemin hazırlamaktadır.
4. Hedef ülkede kalıcı olabilmek için destek sağlamaktır.

(Crisp, 2006: 6–7; Taştan ve Koçlar, 2019:31).

Abadan-Unat'ın ağ kuramıyla ilgili görüşleri ise şu şekildedir:

1. Göçmenlerin sahip oldukları ilişki ağları, özendirme sağlayarak göç etme isteğini canlı tutmaktadır.
2. Kurulan ilişki ağları nedeniyle göçmenlerin masrafları ve riskleri azalma göstermektedir.
3. İlişkiler ağının kurumsallaşması, daha az çekici hal almasına neden olmaktadır.
4. Göçmen ilişki ağlarının oluşması, aile birleşmelerinde kolaylık sağlamaktadır.

(Abadan-Unat, 2002: 19–20).

İlişkiler ağı kuramıyla ilgili verilen bu bilgilerden yola çıkarak hem 1989 yılında Türkiye'ye gerçekleşen göçte hem de çifte vatandaşlık hakkı kazanan bireylerin üçüncü bir tercih olarak Avrupa ülkelerine yerleşmesinde kurulan ilişki ağları oldukça önemli bir yere sahiptir. Bilindiği üzere 1989 göçü gerçekleşmeden önce, Bulgaristan'dan Türkiye'ye belli aralıklarla göçler gerçekleşmiştir. 1950 ve 1978 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçler, 1989 göçü içinde ilişki ağlarının oluşmasını sağlamıştır. Her ne kadar göç edilen ülke anavatan olsa da göç eden bireyler için ilişki ağları, göçü özendirir bir nitelik taşımaktadır. 1989

yılında gerçekleşen göç sırasında göçmenlere, sınır kapısından ülkeye girdikleri anda Türkiye’de tanıdıklarının yaşadığı bir adres olup olmadığı sorulmuştur. Adresi olmayan kişiler ise devlet tarafından belirlenen illere gönderilmiştir. Bu durum, eski ve yeni göçmen arasındaki ilişkinin önem teşkil ettiğini göstermektedir. Türkiye’ye göç edildikten sonra sadece kalacak yerin temini noktasında değil; aynı zamanda iş bulma, entegre olma anlamında da ilişki ağları göçmenler için sosyal sermaye görevi görmüştür.

Öte yandan çifte vatandaşlıkla birlikte 1989 göçmeleri, Avrupa ülkelerine eğitim, iş gibi farklı amaçlarla göç etme imkanı elde etmiştir. Her ne kadar çifte vatandaşlık göç etme konusunda kolaylık sağlıyor olsa da hedef ülkeye daha önce giden tanıdıklarının olması, göçmenler için daha avantajlı bir durum oluşturmaktadır. Özellikle çalışmak için Avrupa ülkelerine giden Bulgaristan göçmenleri, kendilerinden önce orada çalışan tanıdıkları sayesinde bilgi ve referans elde etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI

3.1.Araştırmanın Yöntemi

“Öteki Olmak: 1989 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yapılan Göç Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” başlıklı bu tezin konu itibariyle bireylerin bakış açılarını ve bunları oluşturan sosyal yapı ve süreçleri ele alması gerekmektedir. Bu nedenle alan araştırmasında; görüşme yapılacak bireylerin 1989 göçünü ve konuyla ilgili algılarını, gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya koyabilmeye yönelik bir süreç izlenecektir. Elde edilmek istenilen bulguların, toplumsal ve tarihsel bakımdan incelenmesi için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir.

Görüşme (mülakat) tekniği, nitel araştırmalarda sıkça kullanılan bir tekniktir. Bireylerin konuyla ilgili görüş ve düşüncelerini elde etmeyi sağlayan görüşme tekniği, genellikle önceden hazırlanmış sorular çerçevesinde yüz yüze gerçekleştirilmektedir(Arseven,2001: 132). Araştırmacının ve görüşülenlerin arasında kurulacak güven ilişkisi objektif sonuçların elde edilmesine katkı sağlamaktadır.

Evrenin genişliği ve ulaşılabilirliğin zorluğu nedeniyle araştırmanın örnekleme; Türkiye’de Çorlu, Bulgaristan’da ise Dobriç olarak sınırlandırılmıştır. Derinlemesine görüşme, elde edilmeye çalışılan bilgiler için önceden sorular hazırlanması gereken bir teknik olsa da görüşme sırasında soruların yeniden düzenlenmesine ve tartışılmasına imkân vermesi bakımından esneklik içermektedir. Her iki alanda gerçekleştirilen görüşmelerde, görüşülenlere önceden hazırlanmış sorular yöneltmiştir. Ancak sorulardan alınan yanıtlar karşılığında kimi zaman farklı sorular da yöneltilerek anlamlı veriler elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple

gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler, yarı yapılandırılmış bir nitelik taşımaktadır.

Yapılan derinlemesine görüşmelerde, görüşülenlerin cinsiyet dağılımlarının dengeli olmasına özen gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirilen 30 kişilik örneklemin; yaş, cinsiyet, doğum yeri, medeni durum gibi demografik bilgilerinin değişkenlik içermesi sağlanarak; örneklem grubunun temsil gücünün artması amaçlanmıştır. Bunun yanında görüşülenlere ulaşılması adına kartopu örneklem yolu tercih edilmiştir. Böylelikle güven duygusu sağlanarak gerçekçi bulgulara ulaşılması amaçlanmıştır. Kartopu örneklem genellikle evrene ait bir kişi ile görüşme gerçekleştikten sonra, görüşülen kişinin referansı ile başka bir kişiye ulaşılmasıdır. Kademeli olarak her görüşülenden sonra yeni görüşülecek kişiye, bir önce görüşülen sayesinde ulaşılmaktadır. Bu nedenle örneklemin büyümesine kartopu örneklem denilmektedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 112).

Evrenden, konuya dair derinlemesine görüşme yoluyla elde edilen bilgilere ulaşıldıktan sonra analiz tekniği olarak betimsel analiz tercih edilmiştir. Nitel veri analizi türlerinden olan betimsel analiz, bulguların önceden belirlenmiş temalara göre yorumlanmasıdır. Bu şekilde araştırmadan elde edilen bulgular, okuyucuya yorumlanmış olarak sunulmaktadır (Şimşek ve Yıldırım,2003).

Alan araştırması kapsamında otuz kişi ile yapılan görüşmeler öncesinde, görüşülen kişilere görüşmenin çerçevesi belirtilerek görüşmeyi kabul ettiklerine dair onay alınmıştır. Aynı zamanda görüşmeler, görüşülenlerin bilgisi dahilinde olarak ses kaydına alınmıştır. Her görüşme en az otuz, en çok ise bir buçuk saati aşkın sürede tamamlanmıştır. Görüşmeler esnasında kimi yerlerde görüşülenlerin isteği doğrultusunda ses kaydı durdurularak daha sonrasında devam edilmiştir.

Dobriç ve Çorlu olarak seçilen örneklem alanında gerçekleştirilen görüşmelerde alana ait deneyimleri açıklamak gerekirse;

- Türkiye’de yapılan görüşmelerde, görüşülen kişilerin konuyla ilgili daha az çekince duydukları
- Bulgaristan’da halen yaşayan Türklerin, görüşmelerin kendilerine sorun yarabileceğini düşünerek daha çekimser davranması

- Türkiye'ye göç eden yani birinci grupta yer alan ikinci kuşak göçmenler, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin ikinci kuşağına göre daha çok 1989 göçüne dair bilgiye sahiptir.
- Yerli Bulgaristan vatandaşları ise konunun siyasi olduğunu düşünerek özellikle belli sorulara daha temkinli cevap verme eğiliminde olmuştur.

3.2.Araştırmanın Sınırlılıkları

1989'da Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç eylemine dair öznelerin algı ve anlamlandırmalarına ulaşmayı amaçlayan bu çalışmada, derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir. Tezin konusu dahilinde bilgiler elde edebilmek için her üç gruba uygun, önceden hazırlanmış sorular, katılımcılara yöneltilmiştir. Derinlemesine görüşmelerin bir kısmı Türkiye'de, bir kısmı ise Bulgaristan'da gerçekleştirilmiştir. Bulgaristan'da gerçekleştirilen görüşmeler 11 Kasım- 16 Kasım 2019 tarihleri arasında kapsamaktadır. Araştırmanın ilk sınırlılığı, Bulgaristan'da gerçekleştirilen görüşmeler sırasında ortaya çıkmıştır. Hem Türk hem de Bulgar vatandaşlar, tezin konusu gereği siyasi bir yanının olduğunu düşünerek; görüşme yapmaktan kaçınmıştır. Bunun yanı sıra, özellikle ikinci kuşakla gerçekleştirilmek istenen görüşmelerde üniversite öğrencisi görüşülenlerce, okul tarafından bu konun konuşulmasının yasak olduğu dile getirilmiştir. Daha küçük yaştaki ikinci kuşaklar ise konuyla ilgili bilgi sahibi olmadıklarını dile getirerek görüşme talebini reddetmiştir.

Diğer bir sınırlılık ise araştırmacının Bulgarca'yı bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Görüşmeler sırasında tercüman kullanılmıştır. Bu durum görüşülen ve araştırmacı arasında doğrudan ilişkiyi perdelemektedir. Ancak kullanılan tercümanın, görüşülenler tarafından tanınması güven ortamının yaratılmasına katkı sağlamıştır.

Türkiye'de gerçekleştirilen görüşmeler 24 Temmuz-30 Ağustos 2019 tarihleri arasında daha geniş bir süreçte tamamlanmıştır. Türkiye'deki katılımcılar, Bulgaristan'dakilere göre daha istekli davranmıştır. Öte yandan göçü deneyimlememiş olsalar dahi ikinci kuşak göçmenler de görüşme isteğini reddetmeyerek görüş ve düşüncelerini paylaşmıştır.

Hem Bulgaristan’da hem de Türkiye’de görüşmelerin gerçekleştiği mekân, görüşülenlerin uygunluğuna bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Görüşmelerin biri cami bahçesinde, dördü iş ortamlarında, geri kalanları ise genellikle katılımcıların ya da araştırmacının evinde gerçekleştirilmiştir.

Görüşme tekniğinde katılımcıların sorulara verdikleri yanıtların yanı sıra mimikleri, ses tonu, cevaplama konusundaki isteklilikleri de oldukça önemlidir (Arslantürk,2001:117). Bu sebeple gerçekleştirilen her görüşme için görüşme sırasında ve sonrasında katılımcıların tutumlarına dair notlar alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen bilgiler ve görüşülenlerin tutumlarına yönelik notlar çerçevesinde araştırmanın bulguları yorumlanarak ortaya koyulmuştur.

3.3. Araştırmanın Bulguları ve Yorumları

3.3.1. Görüşülenlerin Demografik Bilgileri Hakkında

Türkiye’de ve Bulgaristan’da gerçekleştirilen görüşmelerin toplamında, görüşülenlerin cinsiyete göre dağılımı eşittir. Bu durum, örneklemin temsil gücünü artırmaktadır. Tablo5’de cinsiyet dağılımının, araştırmanın gerçekleştiği ülkelere göre ayrımı yer almaktadır.

Tablo 5: Görüşülenlerin Cinsiyet Dağılımı

	Türkiye	Bulgaristan	Toplam
Kadın	4	11	15
Erkek	6	9	15

Görüşülenlerin genel cinsiyet dağılımı eşit olmasına karşın, iki ülke arasındaki cinsiyet dağılımı ters bir orantıya sahiptir. Bulgaristan’da yaşayan Türk ve Bulgar erkekler, politik içerikli olduğunu düşünerek görüşme yapmayı çoğunlukla reddetmiştir. Kadınlar ise görece daha istekli davranmıştır. Türkiye’de ise göçmen erkekler, kadınlara oranla daha çok görüşme isteğini kabul etmiş ve gerçekleştirmiştir. Ancak Türkiye’deki göçmen kadınların görüşme talebini

reddetmesi genellikle bir çekinceden ziyade ev ve iş yoğunluğundan kaynaklanmaktadır.

1989 göçüyle ilgili gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların tutumu hakkında cinsiyete göre net bir ayrımında bulunarak; erkeklerin ya da kadınların daha istekli olduğunu belirtmek mümkün değildir. Bunun sebebi ise ülkeye göre görüşme talebinde, cinsiyet farklılığın gözlemlenmiş olmasıdır.

Tablo 6: Görüşülenlerin Yaş Bilgileri

Yaş Aralığı	21-50	51-77
Kişi Sayısı	10	20

Gerçekleştirilen görüşmelerde, görüşülenlerin yaş aralıklarına göre dağılımı yukarıdaki tabloda belirtildiği gibidir. Fakat tezin konusu 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçü kapsamı ve görüşmelerin 2019 yılında gerçekleştiği göz önüne alındığında 30 yaş, ikinci kuşak ayrımı için önemli bir kıstastır. Bu ölçüt bize, tezin konusu itibariyle elde etmek istediğimiz görüş ve düşüncelerin kuşaklar arası yansımasıyla ilgili bilgi sağlayabilecektir.

Tablo 7: Görüşülenlerin Öğrenim Düzeyi

	Ortaokul	Lise	Önlisans	Lisans	Lisansüstü
Türkiye'deki Görüşülenler	-	5	1	4	-
Bulgaristan'daki Türkler	4	3	-	2	1
Yerli Bulgaristan Vatandaşları	1	5	-	3	1
Toplam	5	13	1	9	2

Görüşmelerin gerçekleştirildiği tüm kişiler, okuryazar konumundadır. Görüşülenler arasında sahip olunan en düşük öğrenim düzeyi ortaöğretimdir. Bu

durum öncelikle Bulgaristan’da eğitime verilen önemi daha sonra ise göçmenler için eğitimin önceliğini ortaya koymaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere görüşülenlerden lisansüstü öğrenimi olanlar, halen Bulgaristan’da yaşayan Türk ve Bulgar vatandaşlarıdır. Ancak bu durumla ilgili belirtilmesi gereken bir husus söz konusudur. Bulgaristan’da görüşmelerin gerçekleştirilmesi sırasında görüşülenler ve çevreden edinilen bilgiye göre buradaki yüksek lisans öğrenimi, Türkiye’deki açık öğretim benzeri bir sistemle işlemektedir. Okula ücret karşılığı kayıt yapılmakta ve belli dönemlerde sınavlara girilmektedir. Bu bakımdan iki ülke arasında eğitim düzeyi açısından asimetri ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Türkiye’ye göç etmiş görüşülenler arasından bir kişinin, Bulgaristan’da üniversite mezunu olmasına rağmen denklik şartları nedeniyle Türkiye’de öğrenim durumunun önlisans olarak kabul edilmesi söz konusudur.

Tablo 8: Görüşülenlerin Medeni Durumu

	Evli	Bekar (Eşi ölmüş ve boşanmışlar dahil)
Kişi Sayısı	26	4

Yapılan derinlemesine görüşmelerde, görüşülenlerin 26’sının evli olduğu tablo 4’te görülmektedir. Medeni durum, nicelik olarak doğrudan bir ölçüt olmasa da özellikle Türkiye’ye göç etmiş grup için evlilik tercihlerinde göçmen olup olmama kriteri, önemli bir nitelik arz etmektedir.

Türkiye’de gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılara “ *Eş seçiminde göçmen olunması sizin için bir kriter mi?* ” sorusu yöneltilmiştir. Görüşülenlerin dördü, Bulgaristan’da; diğer dört görüşülen ise Türkiye’de evlenmiş olduğunu ve eş seçimindeki tercihlerinin göçmenlerden yana olduğunu belirtmiştir. Türkiye’ye göç ettikten sonra evlenenler, eş tercihlerindeki bu tutumun sebebini genellikle kültürel benzerlikle açıklamaktadır. Aynı zamanda görüşülenler, yerli vatandaşlarla evlenen arkadaşlarının uyum sorunu nedeniyle boşandığını dile getirmiştir. Genel olarak toplumda boşanma oranları, yıllar içerisinde artış göstermektedir. Ancak burada

bahsedilen yerli ve göçmen evliliklerindeki boşanma durumu genel eğilimin dışında yer almaktadır.

“Buraya bekar geldim, burada evlendim. Eşim göçmen. Burada sıfırdan başlamak zorundaydım. Örf adetlerimiz aynıydı, eğitimimiz aynı, yetiştirilmemiz. Bir arkadaşım kasabada yetişmişti. Bizim evimiz olsun dediler; yerlisiyle evlendiler. Eşi imam hatip mezunuydu. Yıllar sonra boşandılar. Uyum sağlayamayan çok arkadaşım oldu. Sebebi bence farklı eğitimlerden gelmelerinden” (E5,51).

Türkiye’ye göç ettikten sonra evlenen bir kadın görüşülen ise göçmenle evlenmesinin sebebini kültürel uyumla açıklamaktadır. Ancak bunun yanı sıra yerliler tarafından göçmen kadınların farklı algılandığını da vurgulamıştır.

“Kültür olarak da, konuşma tarzımız da biraz farklı anlaşılamayız diye. Ama bazıları da tercih etti yerli çocukları. Onlar da 10 yıl sonra ayrıldı; devam edemediler. Evi, yeri var. Neden zahmet çekeyim diye tercih ettiler. Evlendiler ama onları çalıştırmadılar. Biz daha çok ikimiz göçmen olunca çalıştık; kalkındık. Onlardan daha da üstün olduk. Ben de göçmenle evliyim. Köylerimiz yakın, beni daha iyi anlar huyumu bilir diye. Orada büyümüş. Giydiğim elbiseyi, yaptığım hareketi yanlış anlar yerli diye korktum. Çünkü biz onlara göre daha açık daha süslü giyinirdik. Onlarda yanlış anlıyordu; kötü kadın olarak görüyorlardı bizi” (K1,48).

İkinci kuşak göçmen olan iki görüşülen ise bekar olmalarına rağmen evlilikteki ilk kriterlerinin, göçmenlik olduğunu görüşme sırasında dile getirmiştir. İkinci kuşak göçmenler için kültürel uyum kadar çifte vatandaşlık da tercihin belirlenmesinde önemli bir sebep olarak sunulmuştur. Görüşülenlerden biri, bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Evet, göçmen olmasını tercih ederim tabi. Ama ev arkadaşımından da gördüğüm kadarıyla kültürel çatışmalar yaşıyor. Bu yönden; önce göçmen olmasını isterim. Belki yerli biri ön yargıyla yaklaşabilir; diğer arkadaşlarımda olduğu gibi hani Bulgar mısınız gibisinden. Hem aynı aile ortamında büyümüş olmak hem yurt dışına o da rahatça çıkabilecek ben de rahatça çıkabileceğim. Gezebileceğiz bunları düşünüyorum” (K2,23).

Görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında, göçmenlerin eş tercihlerinde “göçmenlik” unsurunun oldukça önemli olduğu gözlemlenmektedir. Tüm evli

çiftlerin eşleri göçmendir. Bunun yanında, evli olmayan görüşülenlerin eş kriteri de göçmen olmasıdır. Bu durum bize, göçmenler arasında “*grup içi*” (endogamy) evliliklerin yaşandığını göstermektedir. Ancak akraba evlilikleri şeklinde gerçekleşen bir grup içi evlilik söz konusu değildir. “*Göçmenlik*” bu grubun oluşmasında temel bir parametredir. Göçmen olma koşulu, evliliklerde kıstas alınmaktadır. Bunun sebebi ise genellikle azınlık grupların genel eğilimden kaynaklanmaktadır. Kültürel geçmişlerinin aynı olması, evliliğin uyumunu artırmakta ve bu nedenle grup içi evlilikler tercih edilmektedir (Dzimiri, 2014: 114-117). Grup içi evlilikler, kültürel geçmişin korunmasını sağladığı gibi kültürel geleceğin inşasında da etkilidir. Böylelikle göçmenlik olgusu, süreklilik kazanmakta ve diğer kuşaklara aktarılmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmelerde, görüşülenlerin genel demografik bilgileri toplu halde ekler kısmındaki tabloda belirtilmektedir.

3.3.2. Asimilasyon Politikaları ve Göç

Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında, Bulgaristan’da yaşayan Müslüman Türkler, azınlık konuma düşmüştür. Savaşın ardından imzalanan Berlin Antlaşmasıyla, Bulgaristan Prensiği bizzat tanınmış ve Müslüman Türklere yönelik azınlık siyaseti uygulanmaya başlanmıştır. Bulgaristan’daki Türklerin, 1989 yılına kadar çeşitli baskılara maruz kaldığını söylemek mümkündür. Bulgaristan hükümeti tarafından, azınlık Müslüman Türklere yönelik uygulanan asimilasyon politikaları, öncelikle yumuşak asimilasyon şeklinde başlamış; daha sonra ise sert asimilasyona dönüşmüştür. Sert asimilasyon politikalarının olduğu dönem, 1984-1989 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem ve uygulamaları, Bulgaristan hükümeti tarafından “*Yeniden Doğuş Süreci*” olarak adlandırılmaktadır (Açık Toplum Vakfı, 2013: 111). Dil, din, kıyafet gibi pek çok alanda, asimilasyon politikaları kapsamında, Müslüman Türklere yasaklar getirilmiştir. Yasaklara uymayanlar ise para ve hapis gibi cezalara çarptırılmıştır. Bu cezalar dışında kuşkusuz en insanlık dışı uygulama, Türklerin toplama kaplarına gönderilmesidir. Belene Kampı, bu kamplardan en bilineni olarak tarihe geçmiştir. Yeniden doğuş sürecinin, azınlık Müslüman Türklere yönelik son uygulaması ise Türk isimlerini terk ederek Bulgar isimleri alınmasının zorunlu tutulmasıdır. Müslüman Türkler tarafından, isim değişikliğine yönelik direniş gösterilmiştir. Ancak sonuç başarısız olmuş ve bu direnişler sırasında ölüm ve

yaralanmalar meydana gelmiştir. Tüm bu yaşananlar sonucu, sınır kapıları dönemin Bulgaristan Başbakanı Jivkov tarafından açılmış ve net bir rakam belirli olmaksızın 300.000'den fazla kişinin Türkiye'ye göçü gerçekleşmiştir.

Asimilasyon politikaları ve göçün özü, ilk olarak 1998 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Stoyanov tarafından, Türkiye'nin o dönem Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel'e bildirilmiştir. Asimilasyon ve göçe dair bu geç özü, Bulgaristan hükümeti tarafından azınlık Müslüman Türklere yönelik uygulamaların kabul edildiği anlamına gelmektedir. Tez kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde bireylere, asimilasyon politikalarının varlığına dair sorular yöneltilmiştir. Türkiye'ye göç etmiş görüşülenler, Bulgaristan hükümeti tarafından Müslüman Türklere yönelik baskı ve yasakları çekinmeden, detaylı bir şekilde aktarmıştır. Bulgaristan'da yapılan görüşmelerde ise bu durumun tersi söz konusu olmuştur. Bulgaristan'daki Türk görüşülenler, genellikle konuyla ilgili konuşmakta isteksiz davranmış ve üstü kapalı ifadeler kullanmaya özen göstermiştir. Öte yandan yerli Bulgaristan vatandaşlarının çoğu, Bulgaristan hükümeti tarafından azınlık gruba herhangi bir asimilasyon politikası uygulandığını kabul etmeyerek; yaşananlarda Türkiye'nin etkisi olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“ Öyle bir şey olduğunu düşünmüyorum. Türkiye'nin burada parmağı var. Türkler burada çoğunluk olunca Bulgaristan'dan pay isteyecekler, bağımsızlık isteyecekler gibi şeyler nedeniyle Türkiye başlattı bu işi. ” (K11,64)

“Yok Yok. Ben öyle düşünmüyorum. ” (K10,58)

Balkanların dini çeşitliliği barındıran bir yer olması, öteki ayrımının genellikle Hristiyan ve Hristiyan olmayan üzerinden yapılmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumu tersten bir okumayla açıklayacak olursak, balkan coğrafyasında tüm Müslümanların Türk olarak kabul edildiğini ve etnik kimliklerden ziyade dini kimliklerin kıstas alındığını söylemek mümkündür. Todorova bu durumu şu şekilde açıklamaktadır. Balkan Milliyetçiliği, Hristiyanlığın karşısına Müslümanlığı koyarak; Müslüman olan tüm topluluğu Türk olarak adlandırmaktadır (Todorova, 1997). Örneğin Pomakların Müslüman olmaları nedeniyle Türk olarak görülmeleri, azınlık Müslüman Türklere çok daha önce isim değişikliğine tabii olmalarına

neden olmuştur. Bu durum Bulgaristan'da din faktörünün ayırıcı etkisini göstermektedir. Bu sebepler her üç grupta yer alan görüşülenlere, isim değişikliği gibi azınlıklara yönelik yaptırımların kaynağını ne olarak gördükleri sorulmuştur. Buradaki amaç ise din temelli mi yoksa ırk temelli mi bir ayrımın gözetildiğini anlamaktır. Ancak yerli Bulgaristan vatandaşlarının çoğu, bu soruyu cevaplamak istememiştir. Cevaplayanların büyük bir kısmı, herhangi bir ayrım olmadığını vurgulamıştır. Bu soruya istinaden, görüşülenlerden birinin verdiği yanıt ise dünden bugüne din temelli bir ayrımın olduğunu göstermektedir.

“Bana Müslümanmış, Hristiyan'mış hiç fark etmez ama diyemem ki öyle bir ayrım yok diye. Elbette var böyle bir ayrım.” (K12,30).

Aynı soruya, 1989 yılında Türkiye'ye göç etmiş ve etmemiş Müslüman Türkler, uygulanan politikaların sebebini hem Türk hem de Müslüman olmalarından kaynaklandığını belirten yanıtlar vermiştir. Fakat görüşmeler sırasında, Pomakların da isim değişikliğine uğraması nedeniyle, Müslümanlığın daha etkili bir faktör olduğu görüşülenlerden biri tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

“Her ikisinden de ama Müslüman olduğumuz için daha çok herhalde. Çünkü Pomaklar da mesela Bulgarca konuşuyorlar; Müslümanlar. Bizden önce onların da değiştirildi mesela. Pomaklar Müslüman ama onlar evin içinde de Bulgarca konuşuyorlar. Onlar dışarı çıkınca asla Türkçe konuşmaz ama onlardan da rahatsızlık duydular. Önce Pomakların sonra Çingenelerin sonra bizim. Ama biz Pomakların, çingenelerin değiştirilirken isimleri asla sıra bize gelecek diye tahmin etmiyorduk. Sıra bize gelmez dedik. Biz hem Müslüman hem Türk'üz diye değiştirilmeyeceğini düşündük. Sizlerin isimlerini biz değmeyeceğiz, ilişmeyeceğiz diye söylediler hep bize. Bulgar memurlardan haber alıyorduk; size bir şey olmaz siz çoğunluksunuz burada diye. Hem Müslüman olduğumuz için hem Osmanlı'dan kaldığımız için bize böyle davrandılar”(K1,48).

Bulgaristan hükümeti tarafından, göçten önce Müslüman Türklere uygulanan asimilasyon politikalarının varlığı aşikârdır. Ancak devlet tarafından uygulanan bu yaptırımların, yerli halk arasında nasıl bir hal aldığı ve uygulandığı önemlidir. Bulgaristan hükümeti kadar yerli Bulgaristan halkı tarafından da herhangi bir ötekileştirmenin söz konusu olup olmadığını anlamak adına görüşülenlere “Bulgaristan'daki yerli halk tarafından göçten önce Türklere karşı ötekileştirme

olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Türkiye’ye göç etmiş olanlar, çoğunlukla Bulgaristan halkı tarafından kendilerine yönelik ötekileştirilmeyi her zaman hissettiklerini dile getirmiştir:

“Her vakit hissettik. Karışık olan yerlerde yani Bulgar da Türk de var. Onlar biraz iyi davranırdı ama uzak yerlerde hiç Türk bilmeyen bizi çingene biliyorlardı. Bir kere işte Türkçe radyo dinliyorum Bulgar geldi hemen radyoyu kapat dedi. Kendi aslında çok iyi Türkçe biliyor. Sonra isimler değişince yılbaşı kutluyoruz yine o da var. Dedi ki tamam artık siz bizden oldunuz. O zamana kadar hep batıyormuş ona demek. Bulgar oldunuz artık dedi çok seviniyorum dedi. Sonra bir ay geçmeden göç olayı başladı” (E4,53).

“ Tabi vardı. Bazıları bildirmiyordu ama bazıları bizi istemiyorlardı. Bizim Türkçe konuşmamızı ya da ortamda iki defa konuşsun seninle anlıyorlardı Türk olduğunu. O gruptan seni ayırıyorlardı. Mesela ben lise çağındayken Bulgarcaydı ismim. Ama seninle iki kelime konuşunca anlıyorlar senin Türk olduğunu. Çünkü onlar kadar düzgün konuşamıyorsun Bulgarca’yı. Nasıl biz burada Türkçe konuşsak da şivemiz yine farklı yerlilere bakarak. Anlıyorlar bizim iki kelime sonrasında göçmen olduğumuzu orada da öyle. İki kelime sonra anlıyor senin Türk olduğunu ona göre muamele yapıyor. Derslerinde başarısız olanı daha çok aşağılıyorlar. O nerden bilecek pis Türk, otur oraya çalış dersini diyen öğretmenler vardı. Bulgar öğretmenler cetvelle geziyordu. Aşağılıyorlardı” (K1,48).

Göçten sonra Bulgaristan’da kalan Türkler ise, göçten önce yerli Bulgaristan halkıyla her zaman iyi geçindiklerini ve hiçbir ötekileştirici söylemle karşılaşmadıklarını dile getirmiştir. Her iki grubun göç öncesine dair verdikleri yanıtlardaki farklılığın, görüşülenlerin bir kısmının hala Bulgaristan’da yaşaması ve çevresindeki Bulgarlarla ilişkilerinin zarar görmesinden duyduğu endişe temelli olduğu düşünülmektedir.

“Ben Bulgarlarla çocukluktan beri tanışıyorum Şimdi de onlarla–çalışıyorum. Ben kötü bir şeylerini görmedim. Bana sorarsan bu problemler halkın değil devletin. Türk, çingene, Bulgar herkes yaşardı normaldi. Anlaşmazlık yoktu” (E7,52).

“Hiçbir zaman bir şey hissetmedim ben. Halkın arasında öyle bir şey zaten yoktu. Ama yukardan gelen bir emirdi işte. Halktan hiç öyle bir şey görmedim” (K15,54).

Literatüre bakıldığında, 1989 göçünü kapsayan pek çok çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. 1989 göçünün zorunlu bir göç olup olmadığı bazı akademik çalışmalarda ele alınmıştır. Gerçekleştirilen bu tezin ikinci bölümünde; 1989 göçü, Foucault’un “biyopolitik” kavramı ve Weber’in “toplumsal eylem” kuramı kapsamında, hegemonya kavramıyla ilişkili olarak ele alınmıştır. Gramsci’nin “hegemonya” kavramı, zoru ve rızayı birlikte barındıran bir kavramdır. Bu sebeple, kavramın çelişik yapısından yola çıkarak, 1989 göçü ile ilişki kurulmuştur (Dural, 2012: 313). Foucault’un biyopolitik kavramı, 1989 yılında gerçekleşen göçün zora dayalı olduğunu desteklerken; Weber’in toplumsal eylem kuramı ise rızaya dayalı olduğunu desteklemektedir. Bu tez kapsamında da Türkiye’ye göç edenler, Bulgaristan’da yaşayan Türkler ve yerli Bulgaristan vatandaşları olmak üzere görüşme gerçekleştirdiğimiz üç grupta yer alan görüşülenlere “1989 göçü sizce zorunlu bir göç müydü?” sorusu yöneltilmiştir. Türkiye’ye göç edenler ve göçten sonra Bulgaristan’da kalan Müslüman Türkler, çoğunlukla yaşanan göçü zorunlu bir göç olarak tanımlamıştır.

“Evet, zorunlu göçtü. Kimse yerini yurdunu bırakıp düzenini bırakıp ister mi başka ülkeye iki bavulla gelmeyi (sesi titriyor). Onlar bizi mecbur ettiler. 1981 yılında isimlerimizi değiştirmeye başladılar yavaş yavaş. Askerler geldi; sürgün oldu. 1985’ten beri bir daha oradaki Bulgarlarla sohbet, muhabbet, samimiyet kalmadı. İsim değişikliğinden önce de vardı ama alışmıştık. Türkçe dersi yoktu ama olmasa bile kınamıyorduk biz neden Türkçe konuşmuyoruz okullarda diye. Çünkü Bulgar devletindesin. Razi oluyorduk. Kitaplar elbette Bulgarca olacak diyorduk. Biz Bulgar devletindeyiz ama Osmanlıdan kalan Türk’üz, isimlerimiz Türk’tü. Camimiz vardı; dedelerimiz namaz kılardı, orucumuzu tutardık. 80 yılına kadar oruç tutmaya namaz kılmaya öyle çok yasak yoktu. 80’den sonra başladı. Sünnet olmayacak, Kur’an öğrenmeyeceksiniz. bunlarda yine de bizim Müslümanlarımız gidip Bulgar’a şikayet ediyordu. Bulgar gidip şikayet etmiyordu Türk’ü. Türk gavura yalakalık yapmak için bizim içimizden biri gidip bizi şikayet ediyordu. Evini, yerini, yurdunu kim bırakıp gelir. Ama mecbur kaldık daha ileri doğru bizim çocuklarımız sünnetsiz, isimleri de Bulgar olur. Sonra tamamen Türk olduğunu unuturlar diye babalarımız böyle karar verdi. Pasaportlarını 3 günde alan buraya geldik” (K1,48).

“Zorunluydu. Devletin zoruydu. Çok kötü durumlar oldu. İlk önce düğünlere el kondu; Bulgar müziği istediler. Giyimimize el koydular; don şalvarları yasak ettiler. Adları değiştirdiler. Cenazelerimiz Bulgar mezarlıklarına gömüldü. 5 sene hep baskı

altındaydık. Taşları kırdılar, mezarlıkları. İnsanlar gitmek zorunda kaldı. Zorunlu zorunlu”(K5,63).

“Çok zorunluydu. Onlar bizi o kadar zorladılar ki çatal ensende ‘daha duruyor musun, daha duruyor musun!’ Kaç git.’ Bir daha azıcık oturuldu.”⁴

Yol açıldı. Bulgar öyle düşünmüş adlarımızı değiştirdi, sürgün etti. 84-1989kadar hep baskı” (E8,69).

Her ne kadar ağırlıklı olarak Müslüman Türkler tarafından, 1989 yılındaki göç zorunlu olarak adlandırırsa da göçün zorunlu olmadığını dile getiren görüşülenler de mevcuttur. Bu durum, Weber’in “toplumsal eylem” kuramını destekler niteliktedir. Göçü zorunlu olarak görmeyen görüşülenlere göre, kendi iradeleriyle göç etmeye karar vermeleri ve pasaport başvurusu yapmaları gibi sebeplerden dolayı 1989 göçü zorunlu bir göç değildir. Weber’in toplumsal eylem kuramına göre bireyler, eylemlerinde içsel ve dışsal süreçlerin bir sonucu olarak aktör konumunda yer almaktadır. Eylemin gerçekleştirilmesi noktasında irade sahibi olan kişilerdir (Çağlayan, 2007: 78). 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen göç sırasında, kişilerin karar merci olduğu ve iradeleri yönünde göç eylemini gerçekleştirdiği görülmektedir. Öte yandan zorunlu bir göç olması durumunda, Bulgaristan’da Türk nüfusunun kalmaması ya da göç sonrasında Bulgaristan’a geri dönüşlerin mümkün olmaması gerektiği görüşülenler tarafından belirtilmiştir.

“Zorunlu bir göç değildi. Devlet oradaki Müslümanlara- Türklere baskı yaptı. Bunu gören Türkiye de bu baskılara Türk olarak insanların maruz kalmasını istemeyerek; Türkiye’ye sığınabilirsiniz diyerek sınır kapılarını açtı. Ama gelmeyen de birçok insan var. Yani bu zorunlu bir göç olarak görülmemeli. Gelmeyenlerin yaptığı sorun şu; onlar isimlerini değiştirip; Bulgar adıyla belli bir süre yaşamaya devam ettiler. Bulgaristan’da da herkes Bulgar ismi ile yaşadığı için sanki ülkede Türk yokmuş gibi hissedildi. Ama toplamda bence zorunlu bir göç değil yani. Biz de buraya gelmek zorunda değildik. Orda da hala birçok akrabamız var. O yüzden ben zorunlu görmüyorum. Eğer zorunlu olsaydı orda kalan Türkler olmazdı ya da buraya geldikten sonra geri dönenler oldu; o zaman Bulgar devleti onları almazdı. Mademki gittiniz neden geri dönüyorsunuz demeleri lazımdı. Öyle bir şey yok” (E1,31).

⁴ “Bir daha azıcık oturuldu”: Daha sonra biraz daha sakinlediğini, baskının azaldığından bahsetmektedir.

“Tamamen değildi. Belirli kişilere zorunluydu. Toplam göçün %1’i belki de zorunluydu; diğerleri gönüllüydü bana göre. Çünkü Türkler kendi iradesiyle müracaat ettiler pasaport için ve alıp geldi. %1 kısmı 1989 yılında mayıs, haziranda ilk gidenler. Babam benim öyle geldi. 2 Haziran günü eline pasaport verildi ve gidiyorsun denildi. Yalnız başına. Sürgün edildi. Biz kendi irademizle geldik. Babam iki yıl sürgün durmuştu Bulgaristan içinde. 3 yıllıktı aslında sürgün, 20 ay sonra geldi ama. Köstence tarafında 21 ay kaldı. Adı kara listede olduğu için, ilk sürgün edildi. 1986 yılında tutuklandı. O zaman köylerde bildiri dağıtmışlardı. Halkın ayaklanması için broşür. Ben broşürleri görmedim, ne yazdığını görmedim. Bu yüzden ilk içerde sürgün edildi” (E3,45).

Yerli Bulgaristan vatandaşları, göçü zorunlu olarak görmediklerini dile getirmiştir. Bulgaristan’daki Müslüman Türklerin zaten hep Türkiye’ye göç etmek istediği, sınırların açılmasıyla bu taleplerinin eyleme dönüştüğü ileri sürülmüştür. İsim değişikliğinin, göçe dair bir etkisi olmadığını ve göç etmek isteyenlerin bunu bahane ederek göç kararı aldıkları, görüşmeler sırasında yerli Bulgaristan vatandaşları tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

“78 yılında daha giden benim arkadaşlarım vardı. Çoğu insan kendi isteğiyle gitti. Bence bu insanlar sınırı açık görünce herkes istedi Türkiye’ye geçmeye. Benim için zorunlu değildi. (isim değişikliğinin etkisi var mıydı?) Bence yoktu. Sınırı açık görünce gittiler” (K10,58).

“Kimi gitti. Diğer kalanlar da onların gittiğini görünce heves edip gitti. Yok zorunlu değildi. Birileri gittiği için diğerleri de gitti.(neden gittiler ?) İşler karıştı. Politika. Birileri gitti diğerleri de gitti. (İsim değişikliğinin bir etkisi olduğunu düşünüyor mu?) Sanmıyorum ondan dolayı olduğunu” (E12,64).

Her üç grupta yer alan görüşülenlerden asimilasyon ve göçe dair elde edilen bilgiler, 1989 göçü ve öncesine yönelik fikir ayrılıklarının mevcut olduğunu göstermektedir.

3.3.3.Göç Sonrası Kültürel ve Ekonomik Değişim

Karpat’a göre göçler, göç veren ve kabul eden toplumlar için kültürel değişimlerin yanı sıra birçok farklılığı barındırması bakımından başka köklü değişikliklere de sebep olmaktadır (Karpat, 2003: 7). Göç veren ve alan ülkelerin

demografik yapılarındaki değişikliğin yanı sıra ekonomik yapılarında da değişimler yaşanmaktadır. Bu nedenle göçten, göçü deneyimleyen bireyler kadar göç alan ve göç veren ülkelerin de etkilendiğini söylemek mümkündür. Çoğu zaman kitlesel bir göçün yaşanması, göç veren ülke için iş gücü kaybını beraberinde getirmektedir. Bu durum iş gücünü oluşturan yetenekli bireylerin, ülkenin emek piyasasından uzaklaşması anlamına gelmektedir (Dişbudak, 2004: 87).

Bulgaristan toprakları içinde uzun yıllar varlığını koruyan Müslüman Türkler, Bulgaristan'ın temel işgücünü oluşturmaktadır. Daha çok tarım ve hayvancılıkla geçinen, fabrikalardaki işçi sınıfının çoğunluğunu oluşturan Türklerin 1989 yılında göç etmesi, kuşkusuz Bulgaristan'ı ekonomik olarak da etkilemiştir. Bulgaristan'ın göçten nasıl etkilendiğine yönelik her üç gruba da soru yöneltilmiştir. Genel olarak her üç gruptan da, Bulgaristan'ın göçten kötü etkilendiği, iş gücünü oluşturan bireylerin göç etmesiyle fabrikaların kapanmak zorunda kaldığı ve ekonomik olarak bir yıkım yaşandığı şeklinde yanıtlar alınmıştır.

“ Bulgaristan göçten sonra çok büyük etkilendi. Türkiye'ye gelenler orada en zor işlerde çalışıyordu. Bulgar halkı memurdu ve masa başında çalışıyordu. Onlar kaldı bir daha zor işler için. Fabrikalar da kapandı. Her şey durdu yani. Avrupa Birliği'ne girmeden önce çok daha kötü durumdaydı. Avrupa Birliği'ne girince oradan gelen yardımlarla ayakta durmaya çalışıyor. Şuan da toparlama evresinde” (E5,51).

“Göçten sonra çöktü. Ekonomik durumu çöktü. Büyük şirketler kapandı. İşçi bulunamadı. Maaşlar düştü hala da öyle gidiyor” (K5,63).

“Kötü etkiledi. Herkes işteydi; fabrikalar onlar gidince boşaldı sonra da kapandı” (E12,64).

Göç sonrasında Bulgaristan'ın özellikle ekonomik olarak kötü etkilendiği konusunda genel bir kabul söz konusudur. Ancak Türkiye'ye göç etmiş kimi görüşülenler, Bulgaristan'ın göçten sonraki kötü durumunun sadece göçle ilişkili olmadığını bunun yanında Sovyetler Birliğinin çökmesiyle gerçekleşen rejim değişikliğinin de etkili olduğunu dile getirmiştir.

“ Şimdi Bulgaristan'ın durumunu yalnızca göç ile değerlendirmememiz lazım. Orada göç oluyor ama kısa süre sonra onların rejimi komünizm yıkılıyor. Asıl onları etkileyen

kısım o. Komünizm devam etseydi Bulgaristan eski refahından devam ederdi. Aşırı zengin yoktu zaten bu yasaktı; herkes bir evi bir arabası olup sosyal olarak eşit devam edebilirdi. Ama komünist rejim yıkılınca zor duruma düştüler. Önceden devlet seni bir yere koyuyordu ve sen çalışıyordun ama özel sektör böyle bir şey değil sen paranı çıkarmadığın sürece seni hiç tutmaz. Onlar da bu duruma düşünce baya bir bocaladılar. Ancak şimdi Avrupa Birliği'ne girdikten sonra yavaş yavaş toparlıyorlar kendilerini ” (E1,31).

Birinci grupta gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bu veri, Bulgaristan'daki görüşülenlere “Sovyet Birliği'nin dağılmasının Bulgaristan üzerinde nasıl bir etkiye yol açtığını düşünüyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltmesini doğurmuştur. Bu soru, kimi görüşülenler tarafından siyasi olarak algılanmış ve yanıtlanmaktan kaçınılmıştır.

“Politikadan ben anlamam. Ben işime bakıyorum” (E11,69).

Yanıt verenler, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte Bulgaristan'ın olumsuz olarak etkilendiğini dile getirmiştir.

“İhracat yapıyorduk. Mallarımızın hepsi Rusya'ya gidiyordu. Onlarla bağlantımız bitti. Buradaki ekonomi bitti; çöktü hepsi” (K13,62).

“Öbür türlü ekonomi hususunda daha çok geriledi diyeceğim bak. Komünizmde yaşam daha başkaydı. Şimdi iş yerleri bitti. Zaten iş yerlerinde çalışacak insan yok. Bizim köyün hepsi dışardadır” (E13,71).

1989 yılında yaşanan göç sonucunda, Türkiye'ye yoğun bir insan göçü meydana gelmiş olsa da Bulgaristan'da kalmayı tercih eden ya da göç etmesine rağmen çeşitli sebeplerle kısa süre sonra Bulgaristan'a geri dönenler de olmuştur. Bu da her iki ülkede bulunan Müslüman Türklerin, zaman içindeki değişimini ve bu değişimi karşılıklı olarak nasıl yorumladıkları konusunda merak uyandırmıştır. Bu sebeple hem Türkiye'ye göç eden hem de Bulgaristan da yaşayan Türklere “*Hangi gurubun daha iyi durumda (ekonomik ve kültürel olarak) olduğunu düşünüyorsunuz?*” şeklinde bir soru yöneltmiştir. Türkiye'ye göç eden grupta yer alanlar, çoğunlukla göç eden bireylerin ekonomik olarak daha iyi durumda olduğunu dile getirmiştir:

“Türkiye’ye gelen Türkler daha fazla gelişti. Çünkü Bulgaristan’da kalan Türkler 10 yıl hiçbir şey yapmadan boya, sıva, taş taş üstüne koymadan beklemişler. Biz Türkiye’ye gideceğiz diye göçün tekrar olacağını düşünmüşler. Ne yemişler ne içmişler ne temizlik yapmışlar. Biz geldiğimiz gibi 5 yıl içinde ev sahibi olduk. Onlar buraya gelecekler diye hazır paralarını yemişler. Bir daha da gelemediler. Şuan da yeni yeni kalkınmaya başladılar. Para birimi değerlendirildi için” (K1,48).

“Bulgaristan’da kalan arkadaşlarımın binde biri kendini toparlayabilmiş. Buraya gelenlerin yüzde doksanı iyi durumda. Bulgaristan’da kalanlar günlük yaşamaya alışmış artık. Fabrika işi olmadığı için. Gidip Avrupa’da geçici çalışıyorlar. İleri doğru emeklilikleri falan yok. Göç edenler çok daha iyi yerlere geldi” (E5,51).

Aynı soru, göçten sonra Bulgaristan’da hayatını devam ettiren Türk görüşülenlere de yöneltilmiştir. Görüşülenlerden alınan yanıtlar, göç edenlerle benzerlik göstermektedir. Bulgaristan’daki Türkler de yine ağırlıklı olarak Türkiye’ye göç edenlerin daha iyi durumda olduğunu dile getirmiştir.

“Ben orada olanlar daha iyi diye düşünüyorum çünkü benden daha küçük insanlar mesela emekli oldu orada bizim ise 37 yıl çalışmam lazım ve 65 yaşında ancak olabilirim. Sonra biraz düştü şimdi paranın değeri ama onlara pahalı geliyor buraya gelince ama genelde onların arabalarına bak bizim arabalarımıza bak. Onların evlerine bak bizim evlerimize bak. Orada demek ki daha iyi kazanmışlar. Ben öyle görüyorum. Bizim aldığımız arabalar 5-10 senelik. Sıfırdan araba alan parmakla gösterilir. Türkiye’de bakıyoruz akrabalarımız sıfırdan araba alıyor” (K15,54).

Türkiye’ye göç edenlerin ekonomik durum bakımından daha iyi olmasının yanı sıra eğitim anlamında da göç eden ikinci kuşağın, göç etmeyen grubun ikinci kuşağına kıyasla görece daha iyi durumda olduğu her iki grupta tarafından ortak bir görüş olarak dile getirilmiştir.

“Ama eğitim, kültürel olarak şimdi Türk olduğumuz için oradakilerin avantajı daha çok. Daha çok geliştiriyorlar çünkü Türk, İslam o konularda bilgi ediniyorlar. Burada kalanlar ise daha çok Bulgaristan kültürüne adapte oluyorlar” (E9,39).

“...burada ikinci kuşak daha çok okudu oradakilere göre. Üniversite mezunu hepsi” (E3,45).

Genel görüş, 1989 göçüyle birlikte Türkiye'ye gelen bireylerin hem ekonomik hem de eğitim anlamında, Bulgaristan'da kalan Türklere göre daha iyi durumda olduğudur. Her iki grupta yer alanlara, bu olumlu değişimlerin yanında Türkiye'ye göç edenlerin yaşadığı kültürel değişimi nasıl yorumladıklarını öğrenmek adına “Dini hayat ve kılık kıyafet gibi kültürel bir değişim yaşandığını düşünüyor musunuz?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Gerek Türkiye'ye göç edenler gerekse Bulgaristan'da kalan Türkler, göç edenlerin dini hayat anlamında değişim yaşandıklarını ve giderek dindarlaştıklarını belirtmiştir.

“Dini hayatlarında Bulgaristan'da yasak olmasına rağmen yüreğinde olan yine mevlidini yapıp, Kur-an'ını okuyordu yani. Burada bu iş biraz suiistimal ediliyor. Din dolayı. Şahsen bana ters geliyor bazı şeyler. Oradaki bildiğimiz dinle buradaki farklı. O entegrasyon sağlanana kadar azınlık gibiydik burada da. Türkçe konuşmamıza rağmen. Oradaki saf Allah inancı burada pek yok. Kılık kıyafet olarak kadınlar burada kapanmaya başladı. Tabi mahalle baskısı da bunda var. İlk başlarda kadınlar uyum göstermek zorunda hissedip kapandılar; daha sonra entegrasyon kendiliğinden sağlandı” (E3,45).

“Evet değişti. Kültürel olarak da dünyaya bakış açısıyla da ve şu Müslümanlık açısından da. Aslında hepimiz Müslümanız. Biz de bayramlarımızı kutluyoruz. Biz de Müslümanız ama onlar daha bir her attığımız adımı onlara hep ‘buna şükür’. Tamam biz de şükrediyoruz ama dile getirmemek gerekiyor. Niye şükretmedin, niye demedin. Ee bilmiyorsun ki belki içinden şükrediyor insan. Sofraya oturduğunda mesela neden besmele çekmedin diyor. Ama illa ki ağızdan çıkarmak gerekmiyor. Daha dindar oldular. Şu anki zamana göre Türkiye'nin politikasından” (K7,33).

“Onlar akına Müslüman bize göre. Bize öğreten yoktu. Benim bildiğim bir dua bir bismillah o kadar” (E7,52).

Kılık kıyafet konusunda ise Bulgaristan'daki Türkler, göç edenlerin herhangi bir değişim yaşamadığını düşünmektedir. Oysa göç edenler; özellikle Türkiye'ye geldikleri ilk zamanlarda, yerli halk tarafından kötü gözle bakılması nedeniyle, kadınların kılık kıyafet anlamında değişim yaşamak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Görüşülenlerden elde edilen bu yanıtlardan da anlaşılacağı üzere; Türkiye'deki yerli halk tarafından, göçmen kadınlara yönelik bir çeşit damgalama söz konusudur. Ve bu durum göçün, toplumsal cinsiyet üzerindeki yansımasıdır. Kadın ve göçmen olmak,

toplum tarafından bir takım damgalara maruz kalınmasına neden olmaktadır. “Nataşa” , özellikle Sovyetlerden ülkemize gelen göçmen kadınların sıklıkla karşılaştığı bir damgadır. Bu damga, göçmen kadınların toplum tarafından karşılaştığı en yaygın dışlanma ve yargılanma şeklidir (Dedeoğlu, 2011: 181). Bulgaristan, Sovyetler Birliği üyesi olmamasına rağmen 1989 göçmeni kadınlar da bu algıdan payına düşeni almıştır. Türkiye’ye göç eden kadınlar durumu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Giyimlerde biraz değişim oldu. Bizde çok değil ama kadınlar burada daha kapalı giyinmeye başladılar. Tamamen kapanan çok seyrekte var ama. Yerli halk biraz kötü gözle baktı gelince. Kolsuz giyinene laf atıyorlardı. Ondan insanlar biraz değiştirdi giyimini” (E4,53).

“İlk geldiğimizde kıyafetimize biraz tuhaf bakıyorlardı. Zannediyorum ki Bulgaristan 20 yıl daha ileriye Türkiye’den. Kadınlar elbise giyerdi, kolsuz giyerdi; bize tuhaf bakarlardı. Hele de kahvelerde oturan erkekleri görünce bu nasıl bir kültür diye biz şaşırırdık. Boş boş neden oturuyorlar diye. Bizde öyle kültür yoktu. Dışarı oturup baksınlar kadınlara, kızlara. Zamanla fabrikalarda arkadaşlarımız bir şey giyiyoruz, sen bunu neden giydin çok acık diyor sana; neden ruj sürdün, neden hep bakımlısın diye diye sonra sonra onlar gibi olduk. Hemen vazgeçemedik süsümüzden tabi. Önceden bakkala giderken bile makyaj yapıyorduk” (K1,48).

“Bulgaristan’da daha serbesttik. Kısa giyerdik. Şalvar giymek zorunda kaldık buraya gelince. Çünkü buradaki erkekler çoğunlukla kahvehanede oturuyorlardı ve eşim söylüyordu; birisi geçerken kılık kıyafeti açık hemen herkes seyrediyor diye. Laf atanlar oluyordu. Arkadaşlar anlatıyordu. Gece işten dönerken laf atan oluyor; yanlış anlıyorlar diye. Sonra uyum sağladık” (K3,51).

Buraya kadar Türkiye’ye göç eden bireylerin, yaşadığı değişimle ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Bulgaristan’da kalan Türklerin değişim yaşayıp yaşamadığı konusunda bilgi edinmek adına, her iki gruba “Göç sonrasında Bulgaristan’da kalan Türklerin asimile olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Türkiye’ye göç edenler, genel olarak geride kalan Türklerin asimile olduğunu düşünmektedir. Asimile olunduğunun düşünülme sebebi olarak ise dili kullanmamaları ve dinden uzaklaşmaları gösterilmektedir.

“Arkadaşlarımız daha çok asimilasyona gidiyorlar. Çocukları Türkçeyi konuşamaz duruma gelmişler. Orada artık tamamen Müslümanlıktan kopmuşlar. Kasabada olanlar, köyden kente gittikleri için daha fazla asimile oluyorlar. Bir arkadaşıma sordum; ikinci çocuğuna Türkçe biliyor musun dedim. Az biliyorum dedi ama bunu Bulgarca söyledi. Cevabı bile Bulgarca söylüyor; ben Türkçe sormama rağmen. Şehirde olunca onlar daha iyi olsunlar, okulda başarılı olunsun diye sürekli aileleri Bulgarca konuşuyorlar. Ben de kızımı daha iyi Türkçe öğreysin diye Bulgarca öğretmedim. Herkes çocuğu başarılı olsun ister” (E5,51).

“Kalan Türklerle ilgili bir şeyi yasak edersen o daha cazip hale gelir. Ben sana bir sonraki sokağa gitme desem sürekli oraya gitmek istersin. Zamanında da dini, dili yasakladığında Bulgarlar, insanlar dine, dile yönelmiş. O yüzden İslamcılık artış göstermiş ama ne zamanki serbest oluyor, ondan sonra ilgi göstermiyorlar. Şu anda köylerde hoca zor buluyorlar. Herkes içki içiyor; cenaze olsa kimse gömmeye gitmiyor. Belki de 20 sene sonra Müslümanlık diye bir şey hiç kalmayacak” (E1,31).

Bulgaristan’da kalan Müslüman Türkler ise bu soruya asimile olmadıklarını belirterek, tepki göstermiştir. Fakat özellikle ikinci kuşağın Türkçe bilmediğini ifade ederek bir nevi zaman içerisinde asimile olmaya başladığı görüşülenler tarafından kabul edilmektedir. İkinci kuşağın dille olan ilişkisi, ilerleyen kısımda detaylı olarak ele alınacaktır.

“Tam Bulgarlaştırma olmaz da. Din, dil, eğitim hepsi azalıyor gittikçe. Ve nesilden nesile de daha az aktarılıyor” (E9,39).

1989 yılında yaşanan göç sonucunda, Türkiye’ye göç eden ve Bulgaristan’da kalan Müslüman Türklerin; Bulgaristan’ın göçten nasıl etkilendiği, göç edenlerin ve etmeyenlerin ekonomik ve kültürel değişimine dair görüşleri, yukarıda aktarıldığı gibidir. Yerli Bulgaristan vatandaşlarına, göç edenlerin ve göçten sonra Bulgaristan’da kalan Müslüman Türklerin yaşadığı değişimi anlayabilmek adına, Türklere sorulanlara benzer sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplar ise aşağıdaki gibidir:

“Şimdi buradan giden insanlar orada ki hükümet zengin paraları var buraya gelince bir başka hissettiriyorlar bizi. Kendilerini yukarıda görüp bizi küçümsüyorlar. Daha dindarlar. Öyle gösteriyorlar kendilerini. Öyle gösteriyorlar kendilerini ama burada da biliyoruz ne olduklarını (gülüyor)” (K9,65).

“Oradakilerin maddi durumu daha iyi. Onu görüyorum. Oradakiler kapalılar, herhalde daha çok dini anlamda. Biz burada serbestiz, açığız” (K11,64).

“Bence çok yok da Bulgaristan’da olanlara göre daha çok dindarlar gidenler. Çok daha iyi durumdalar. Biz bile Bulgaristan’da onlardan kötüyüz. Hep aynı kaldık onlar gittiği zamandan beri” (E15,50).

Genel olarak yerli Bulgaristan vatandaşları, kalanlardan ziyade göç edenlerin bir değişim yaşadığını dile getirmektedir. Gidenlerin zaman içerisinde daha dindar olduğunu ve maddi olanaklarının arttığını söyleyerek bu fikri temellendirmektedir. Görüldüğü üzere yerli Bulgaristan vatandaşları, göç eden bireylerin kültürel ve ekonomik anlamda bir değişim yaşadığını dile getirmiştir.

Göç sonrasında, bireylerin yaşadığı değişimi anlayabilmek adına üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise dille olan ilişkileridir. Dilin kullanımı, kuşkusuz öğrenim düzeyiyle ilişkilidir.

Tablo 7’den de anlaşıldığı üzere görüşülenlerin tamamı okuryazardır. Buna rağmen hem Türkiye’ye göç etmiş Türkler hem de göç sonrasında halen Bulgaristan’da yaşayan Türkler, Türkçe konuşmak ve yazmak konusunda kendini yeterli görmemektedir. Görüşülenler Türkçeyle olan ilişkilerini şu şekilde aktarmaktadır:

“...Orada tam Bulgarca’yı öğrendik, buraya geldik. Burada öğrenemedik Türkçeyi. Nasıl desem; ne Bulgarca’yı ne Türkçeyi öğrenebildik. Çekincemiz oluyor tabi. Bir kere çalıştığım yerdeki müdüre beni anlıyor musunuz dedim, Türkçem biraz kötü” (E4,53).

“Kendimizi ifade edemiyoruz. Biz Türkçe eğitim almadık Bulgaristan’dayken. Bunun eksikliğini yaşıyoruz” (E5,52).

“Hayır. Çünkü bizim zamanımızda Türkçe hiç okunmazdı, hatta yasaktı. O yüzden geliştiremedim. Hiç Türkçe eğitim almadım. Çok isterdim ama öyle bir imkanımız olmadı” (K15,54).

“Ben iyi olduğunu düşünüyorum ama Türkiye’den arkadaşlar geldiğinde biraz sıkıntı çekiyorum böyle. Biz Bulgaristan’da yaşadığımızdan Bulgarca’yı daha iyi biliyorum. Bulgarların arasında beni Bulgar zannedebilirsiniz, o kadar düz konuşuyorum Bulgarca’yı” (E7,52).

Görüşülenler arasından Bulgaristan’da hiç Türkçe eğitim almayanlar olduğu gibi alanlar da mevcuttur. Bu durum, yaş aralıklarına göre farklılık göstermektedir. 48-55 yaş aralığında bulunan bireyler, o dönem tamamen yasaklanması nedeniyle hiç Türkçe eğitim görmediklerini dile getirmiştir. 63-71 yaş aralığında olanlar ise liseye kadar Türkçe derslerinin olduğunu belirtmiştir. Göç sonrasında Bulgaristan’da eğitim almış 33-41 yaş arası görüşülenler Türkçe ders gördüklerini aktarmıştır. Ancak bu yaş grubundakilerin bir kısmı Türkçe dersinin ek ders şeklinde olduğunu, bir kısmı ise müfredata dahil olarak gerçekleştirildiğini dile getirmiştir. Göç sonrasında Türkçe derslerin zorunlu ya da ek ders olarak farklılık göstermesi, öğrenimin gerçekleştiği yerle ilişkilidir. Bazı köylerde Türkçe zorunlu ders olarak, bazılarında ise ek ders şeklinde müfredatta yer almaktadır.

Bilindiği gibi dil, kültürel varlığın korunmasında ve aktarılmasında başat faktördür. Entegresyon ya da asimilasyonun sağlanması amacıyla dil üzerine çeşitli kısıtlama ve baskılar söz konusu olabilmektedir. Balkan Milliyetçiliğinin ve sosyalist düşüncenin etkisinde olan Bulgaristan hükümeti, kültürel bir homojenlik oluşturabilmek adına dili tıpkı din gibi ötekileştirici bir unsur olarak görmüştür. Azınlığa yönelik Türkçe konuşma yasağı, Türkçe basımların yasaklanması gibi pek çok yaptırım uygulanmıştır. Bu nedenle Türkiye’ye göç etmiş ve göç sonrasında Bulgaristan’da yaşayanlara, ikinci kuşağın dille ilişkisine dair sorular yöneltilmiştir. İlk olarak 1989 yılında Türkiye’ye göç eden gruba, “*Türkiye’de doğan çocuklara Bulgarca öğretiyor musunuz?*” diye sorulmuştur. Görüşülenlerden 7’si çocuğuna Bulgarca öğretmediğini söylerken; 3’ü ikinci kuşak yaş grubuna dahil olmakla birlikte aileleri tarafından kendilerine Bulgarca öğretilmediğini belirtmiştir. Görüşülenler arasında ebeveyn olanlar, Bulgarca öğretmemelerini Bulgaristan’a karşı olan öfke, iş yoğunluğu ve Avrupa’da çok geçerli olan bir dil olmaması gibi sebeplerle açıklamaktadır. Bunun yanında yine Bulgarca’yı öğretmeyen tüm ebeveynler, bundan pişmanlık duyduklarını dile getirmektedir.

“... Ben hiç görmedim öyle öğretsinler Bulgarca. Kendilerinin çabasıyla öyle öğrenirlerse öğrenir. Mesela benim iki oğlum var; biribiliyor, öbürü bilmiyor. Biri dokuz biri on yaşında geldi. Zatı orda da adlar değiştirilince küçük çocuğum ben konuşmayacağım Bulgarca deyip konuşmazdı okulda. Öyle bir kinlik var. İki dil birden öğrenmek zor diye, ihtiyaç olmayacak Avrupa dili mesela İngilizce öğrensin diye. Baskı

yok öyle öğrenmesin diye ama tercih İngilizce. Ama Rusça öğretiyorlar. Rusça var çünkü o ihtiyaç çünkü geçerli dil” (E2,66).

“Biz sıkıntı çektik biraz zorluk çekmesinler diye öğretmemeye çalıştık. Daha iyi Türkçe bilsinler diye. Çoğu da öyle yaptı bence. Oradan öfkeyle geldiğimiz için Bulgarlara karşı öğretmedik çocuklarımıza. Ama zamanla vatandaş olunca çocuklar gide gele biraz söktüler. Bir anlamda biraz nefret, kin bunun sebebi. Oradaki varlığımızı bıraktırdılar bize diye. Burada da dışlanmasınlar diye” (K1,48).

“Öğretmedim ben. Ama keşke öğretseymişim, öyle diyor onlar da. Bulgaristan’da sızsiz dolaşabilirdik diyorlar. Belki de onlara nefretimizden dolayı -Bulgarlara- o yüzden öğretmedik. Ya da zaman yoktu çalışmaktan. Belki de 10-15 yıl sadece geldik diye sevinip ev sahibi olmakla uğraştık, öğretmedik. Halbuki dil bilmek ne kadar önemli bir şey. Keşke öğretseydik” (K3,51).

“Bence öğretmiyorlar. Ben de öğretmedim. Kendimi şey hissediyorum; bir kırgınlığım var hükümete. Öğrenmesini istemedim. Bize yaşattıklarından dolayı içimde bir kırgınlık hala var. Bizi çok kısıtladılar Türkçe konuşmamızı. Şuan pişmanım, her dil kıymetli bir avantajı olurdu” (E5,51).

İkinci nesil ise aileleri tarafından Bulgarca öğretilmediği için Bulgaristan’a gittiklerinde zorluk çektiklerini ve ailelerine sürekli ihtiyaç duyduklarını dile getirmektedir. Aileleri tarafından Bulgarca öğretilmemesine rağmen küçük yaşlardan beri sıklıkla Bulgaristan’a giden ikinci kuşak bireylerin, zamanla kendiliğinden ve oradaki tanıdıkları sayesinde temel kelimeleri öğrendiği görüşülenler tarafından aktarılmıştır.

“Ailem hiçbir zaman öğretmedi. Ön ayak olmadılar. Bulgaristan’dan sonradan göç etmiş kuzenlerim sayesinde alfabeyi falan öğrendim. Yollarda gördüğüm yazıları okumaya başladım. Dayımın marketi var oradaki ürünlerin isimlerini falan okumaya başladım. Böyle böyle gelişti. Zaten bizim oradaki köyde yarı nüfus Bulgar. Onların “Nasılsın?”, “Ne yapıyorsun?” gibi sorularını duya duya öğrendim. Maruz kalarak yani” (E1,31).

“Yok, öğretmiyorlar. Bana da öğretmediler. Büyüdükçe öğreniyorum yabancı dilin önemini, keşke diyorum öğrenseymişim. Bence ilk olarak zorluklar çekerek, baskıdan kaçarak gelmişler. Tekrar neden Bulgarca öğretsinler? Özlem mi var ki? İlk bunu düşünüyorum. İkincisi de çok fazla çalıştıkları için zaman bulamadıklarını düşünüyorum. Kendi çocuğumun öğrenmesini isterim. Çünkü ben annem babam olmasa devlet dairesinde işimi halledemem. Ama bilmiş olsam yapabilirdim” (K2,23).

“Bana öğretmediler. Anca adımı söylemeyi, yazmayı falan. Sıklıkla Bulgaristan’a gidenler küçüklükten beri daha iyi biliyorlar. Benim de öyle birkaç tanıdığım var.

Keşke dedim bende okula başladığım zaman. Çünkü küçük yaşta dil daha kolay öğreniliyor” (E6,27).

Bulgaristan’da yaşayan Türklerle yapılan görüşmelerde görüşülenlere“ *İkinci neslin Türkçe ile olan ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?*” diye sorulduğunda, genel görüş Türkçeye olan ilginin giderek azaldığı ve yeni neslin anadilinin Bulgarca olmaya başladığı yönündedir:

“Şurada komşularımız var, ikisinin de torunları sen ona Türkçe konuşuyorsun anlıyorlar ama o Bulgarca cevap veriyor bana. Benim hanemde ben hazzetmem bu işte. O gitmiş demek. (Bulgar olmuş) anlıyorlar ama konuşmuyorlar” (E13, 71).

“Valla kim kasabaya göç etti Türkçe konuşmuyor geldiğinde. Çocuklar Bulgarca konuşuyor. Benim kendimde yok ama var tanıdıklarım. Gelinimin arkadaşları geliyor kızları Türkçe konuşmuyor. Türk ama bilmiyorlar. Ortam öyle Türklerle karşılaşmıyor. Var burada insanlar çocuklarına Bulgarca öğretiyor sade, okulda daha iyi olsun diye” (K14,63).

“Benim ablamın iki çocuğu var, otursalar şimdi zaten dili dönmüyor Türkçe’ye. Ben onla Türkçe anlatmaya çalışayım, onun dili dönüyor Bulgarcaya. Onlar Türkçe anlıyor ama Bulgarca konuşuyor. Çevresi yok zaten kimle Türkçe konuşsun. O kadara kadar alıştırıyor o dile (alışmış) kasabalarda böyle. Kimi ana baba küçükten daha alıştırıyor Bulgarcaya. Herhalde okulda daha iyi olsun diye. Köye de geliyor kimisi, gel ananın yanına demiyor ‘ela kaki ela mami’⁵ diye sesleniyor. Benim oğlum zamanında (oğlu 27 yaşında) vardı köyde Türkçe, ders haftada iki kere. Ama şimdi kalmadı. Herkes gitti kasabaya orada Türkçe ders yok” (E7,52).

Görüşülenler, devlet uyguladığı bir Türkçe ders yasağı olmamasına rağmen çocukların ve ailelerin Türkçe dersi işlenmesi yönünde bir talepleri olmadığını, dolayısıyla köylerde Türkçe derslerin kaldırıldığını dile getirmektedir. İkinci neslin genel olarak şehirlerde yaşaması; okul ve yaşanılan çevrede az sayıdaki Türk varlığı, Türkçeye daha az maruz kalınmasına ve anadilin zamanla unutulmasına neden olduğu belirtilmiştir.

“Aileler maalesef %20-30 talep varsa var. Daha çok Bulgarca veya başka diller. Çünkü okullarda anket yapılmıştı okul kapanmadan önce. Ankette her çocuğa velisine verilsin

⁵ Ela kaki, ela mami: Gel abla, gel annecim.

diye, hem annesi hem babası doldursun diye.⁶ Ankette neredeyse 50 çocuk varsa 5 çocuğun ailesi razı gelmiş. Demek ki 45'i istemiyor Türkçe okunsun. Türkçe eğitim o yüzden duruldu. Türkçe daha çok azalıyor. Aile diyelim nine dede yanında büyümediyse kasabadaysa çok zorluk çekiyor o çocuklar. Şuradaki parka geliyorlar. Burada okuyan çocukla şehirden gelen çocuk konuşuyor, ben sesleyem onları (dinliyor). O çocuk diyor ki konuşma arasında Türkçe bir laf söylüyor. Diğeri 'ko kazvaş tia' diyor. Anlamıyor. Nine dede olan çocuk biliyor çünkü işitmiş onu. Kendi aralarında bile Bulgarca konuştukları için kasabadan gelen çocuk anlamadım diyor. Buna şahit oluyorum ben. Kasabada zati hiç Türkçe konuşmuyorlar ki. Ana baba evde Bulgarca konuşuyor. Neymiş Bulgarca öğrensinmiş. İngilizce öğrensinmiş. Arapça, Türkçe öğrenmesin!" (E10,41).

Her iki grubun cevaplarından, ikinci neslin dil ile olan ilişkisine dair bir çıkarım yapmak mümkündür. Türkiye'ye göç eden Türkler, anadil düzeyinde Bulgarca bilmesine rağmen Bulgarca'yı ikinci nesle çeşitli nedenlerle (Bulgar hükümetine olan öfke, iş yoğunluğu, geçerli bir dil olmadığı düşüncesi vb.) öğretmemektedir. Bunun yanında göç sonrasında Bulgaristan'da kalan Türk grupla gerçekleştirilen görüşmelerde ise ikinci kuşağa Türkçe öğretilmediği görülmektedir. Buradaki gerekçe ise çocukların Bulgarca'yı anadil olarak öğrenmesi sağlanarak, eğitim alanında daha başarılı olma beklentisidir. Dolayısıyla her iki grubun da dil konusunda seçimi, yaşadığı ülkenin anadilinden yanadır. Bu noktada bulunduğu yere entegre olma ve dışlanmama gibi bir alt nedenin yattığını söylemek mümkündür. Bulgaristan'da yaşayan Türkler çocuklarının anadil düzeyinde Bulgarca öğrenmesini istemektedir çünkü daha başarılı olması ve okullarda ayrımcılığa uğramaması için bu bir gerekliliktir. Kaldı ki göç öncesinde Bulgaristan hükümeti, Türk olduğu ve Türkçe konuşulduğu için azınlık Türklere çeşitli ayrımcılık ve meslek konusunda kısıtlamalarda bulunmuştur. Eğitim konusundaki kısıtlamalara dair görüşülenlerden biri yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır:

"...benim dönemimde yasaklar var. Subay kesinlikle olamazdın. Doktor göstermelik bir iki kişi. Öğretmen epey azdı, bizden sonra alımlar başladı. Türkler alınmıyordu. Ben çok iyi hatırlıyorum Üniversiteye başvuracağım, lise diplomamızla birlikte bir zarf veriliyordu bize. Ne olduğunu bilmiyorduk, içindekini gittiğiniz üniversiteye verin diyorlardı. Ben de çok meraktan açtım, okudum. Her şey güzel yazıyor matematiği,

⁶ Türkçe ders talebine dair verilen dilekçe (görüşülenin anket olarak belirttiği) ek kısmında yer almaktadır. Bakınız: EK 2

fiziği çok iyi biliyor ama en sonunda çok güzel Türkçe biliyor yazıyordu. Bu ne demek. Türk olduğumuzu daha biz gideceğimiz okula başlamadan herkes biliyordu; bu bir ayrımcılık. Çünkü o dönem Bulgar adlarımızı almıştık. Kimse bilemez ama tavsiye mektubunda Türk olduğumu belirtmişler. Bu beni çok üzmüştü. Bulgar-Türk ayrımı. Beraber okuyorsunuz ama alınır o notla Bulgar alınır. Sınavlarda da böyleydi. Türk olduğunu anladığı an seni koparıyordu (bırakıyordu) . Sen ne kadar iyi olursan ol. Hak ettiğin notu vermiyordu” (K3,51).

Türkiye’ye göç eden bireylerin çoğu, Türkçe konusunda kendini yetersiz hissettiğini görüşmeler sırasında vurgulamıştır. Özellikle devlet daireleri gibi resmi kurumlarda göçmenler, çocuklarından yardım istediklerini belirterek onların Türkiye’de okumalarından dolayı daha düzgün bir Türkçeye sahip olduklarını dile getirmiştir. Bu durum bize ilk neslin Türkçeyle ilgili kendini yetersiz hissetmesi ve çekincesi nedeniyle, çocuklarına Bulgarca öğretmeyerek daha iyi bir Türkçeye sahip olmalarını beklediklerini göstermektedir. Burada yine anavatanlarına göç etmiş bireylerin, dil nedeniyle ötekileştirilmekten korktuğu gün yüzüne çıkmaktadır.

“Devlet dairelerinde özellikle. 30 yıl geçmesine rağmen hala alfabeyi karıştırıyorum. Kızım burada okuduğu için ona söylüyorum. Hala kendime güvenim yok” (E5,51).

“Evet çekiniyoruz. Çünkü burada lise okumadığımız için. Liseye kadar orada bitirdiğimiz için çekiniyoruz. Bizim söylediklerimizi anlamıyorlar ya da bir dilekçe yazılacaksa doğru düzgün dolduramayacağımız için, Bulgaristan’da biz Türkçe harfleri bilmediğimiz için. Biz el yazısı gibi biliyoruz Türkçe harfleri. Eğer çocuğum müsaitse onu götürmeye çalışıyorum; o daha iyi yazar daha iyi konuşur diye” (K1,48).

Bugün 1989 göçü üzerinden 30 yıl geçmesine rağmen, göç edenler Türkçelerini yetersiz gördükleri için çekince yaşamaya devam etmektedir.

Dil konusunda değinilmesi gereken diğer bir husus ise Bulgaristan’daki Türklerin, Türkçe konuşmaktan çekince duyup duymadığıdır. Görüşülenlerin bazıları, Türkçe konuşmaktan herhangi bir çekince duymadığını dile getirmektedir. Bazıları ise çekindiklerini söylemektedir. Ancak her iki yanıtı verenler için ortak nokta: genellikle devlet daireleri, bankalar, hastaneler gibi resmi kurumlarda Türkçe konuşmamak için özen gösterildiği ya da konuşulduğu takdirde uyarı alındığı

konusundadır. “Bulgaristan’da kamusal alanda Türkçe konuşmaktan çekiniyor musunuz?”

“Yok ama resmi dairelerde mecbur Bulgarca konuşmak. Uyarı alırsak konuşursak” (K5,63).

“Var yerde uyarılar bankalarda Türkçe konuşulmaz. ‘ çık dışarı konuş diye.’ Bankada da oldu, hastanede de. İki üç gün önce konuştum; Türkçe konuşma burada dedi. Ahmet ağayı götürdüm doktora konuşurken, dedim te buraya oturuver. Türkçe konuşmayacaksın dedi bana Pazartesi günü. Sustum bende bir şey demedim” (E8,69).

“Ama bazı Bulgarların arasında konuşmamaya bakıyorum çünkü tavırları kötü olduğu için Türklere karşı. O yüzden konuşmamaya özen gösteriyorum. Çok seyrek olabilir. Yüksek sesle konuşuyorsan tavır yapıp uyabilir yani” (E9,39).

Gerek Türkiye’ye göç eden gerek ise göç sonrasında Bulgaristan’da yaşamaya devam eden grubun, resmi kurumlarda Türkçe konuşmaktan çekindiği görülmektedir. Birinci grup (Türkiye’ye göç eden) için bunun sebebi Türkçe’nin yetersizliği nedeniyle dışlanmakken; ikinci grup (Bulgaristan’da göçten sonra yaşamaya devam eden) için ise Türkçe konuştuğu zaman gelecek tepkilerden duyulan endişedir. Dolayısıyla her iki grubun da dil nedeniyle ötekileştirilmekten çekindiği görülmektedir. Kaldı ki her iki grubun bireyleri, göç öncesinde Bulgaristan hükümeti tarafından Türk oldukları ve Türkçe konuştukları için çeşitli baskılara ve cezalara maruz kalmıştır. Bu baskı bireylerde yer edinmiştir. Öyle ki göç eden bireyler, Bulgaristan’a yaptıkları ziyaretler sırasında halka açık yerlerde hala Türkçe konuşmaktan çekindiklerini görüşmeler sırasında şu şekilde aktarmıştır:

“Yıllar önce tamamen yasaklanmıştı. Ben hala baskısından çıkamadım. Yüksek sesle Türkçe konuşmuyorum ailemi de uyarıyorum. Onlar da kabullenemiyor bence Türkçe konuşmamızı” (E5,51).

“Genelde devlet dairelerinde konuşmamaya çalışıyorum. Annem babamla gidiyorum. Onlar benim yerime Bulgarca konuşuyorlar. Yani aslında Bulgaristan’da onlar devlet dairesinde işi hallediyorlar, Türkiye’de ben hallediyorum (gülüyor). Rahatsızlık duyup beni uyarılar diye çekiniyorum orada tabi” (K2,23).

“Ben hiç çekinmiyorum ama annem babam hala çekiniyor. Sanki 89’dan önce nasıl Türkçe konuşmak yasaksa şuanda da öyleymiş hissediyorlar. Ben her yerde Türkçe konuşurum, bütün Avrupa’da. Kanunen yasak yoksa sakınca yoktur. Sokakta çok sorun olmuyor ama devlet dairelerinde konuşmanı istiyorlar Bulgarca. Pasaport yenilerken form dolduruyorsun mesela. Bana dediler ki gel adını kendin yaz, Bulgar alfabesi ile yazacaktım. Ben bunu saçma buldum. Benim bu yasal hakkımsa bana bunu verirken zorluk çıkarmaması lazım. Bunu bile yapmaları bence ayırımın hala devam ettiğini gösteriyor” (E1,31).

Yukarıdaki yer verilen görüşmelerden elde edilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere, bugün hala Bulgaristan’da Türkçe konuşmaktan çekinilmektedir. Peki yerli Bulgaristan vatandaşları, Bulgaristan’da Türkçe konuşulmasından herhangi bir rahatsızlık duymakta mıdır? Üçüncü grupta yer alanlara (yerli Bulgaristan vatandaşları), *“Bulgaristan’da Türkçe konuşulmasından rahatsızlık duyuyor musunuz?”* sorusu yöneltilmiştir. Genel olarak görüşülenlerin tamamı, devlet dairelerinde ve resmi kurumlarda Bulgarca konuşulması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun dışında gündelik hayatta Türkçe konuşulmasından rahatsızlık duymadıklarını, bilmeyenlerin Türkçe konuşabileceğini ancak göç etmiş bazı göçmenlerin Bulgaristan ziyaretleri sırasında kasıtlı olarak Bulgarca konuşmamasından rahatsızlık duyduklarını belirtmektedir.

“Beni çok rahatsız ediyor. Hele de hükümet binalarında. Burası Bulgaristan. Bulgarca anlatması gerek” (K13,62).

“Türkiye’den gelenler burada geçmiş yarı ömürleri ama gelince öyle bir havalara giriyorlar, Bulgarca’yı bilmiyorum gibi yapıyor. Onlara rahatsız oluyorum. Burada ömrü geçmiş, Bulgarca’yı öğrenmiş; bir geliyor, bilmezmiş gibi yapıyor. Buradakilerle yok bir sorun. Bilen bilmeyen konuşuyoruz, anlaşıyoruz biz onlarla” (K9,65).

“Şu şekilde. Burası Bulgaristan hükümet yerlerinde, hastanelerde, oralarda Bulgarca anlatmaları lazım. Ama kimi bilerek yapıyor, Türkçe konuşuyor. Sanki sizin Türkçe bilmeniz lazım der gibi. O zaman biraz sinirleniyorum. Çünkü burası Bulgaristan” (K10,58).

3.3.4. Ötekileştirme

Din, dil, ırk ayrımı gözeterek kendinden olmayanları dışlamak ve ötekileştirmek toplumların genel bir problemidir. Ülkeler, kendi sınırları içinde bütünlüklerini korumak adına, bünyelerinde var olan farklılıkları asimile ya da entegre etme yolunu tercih etmektedir. Homojen bir toplum yapısı oluşturma isteği, farklılığın ötekiliğin sembolü olarak algılanmasına ve dönüştürülmeye çalışılmasına neden olmaktadır. Bulgaristan'dan tarihsel olarak çeşitli aralıklarla gerçekleşen göç dalgaları sonucu Türkiye'ye gelen bireyler, Müslüman ve Türk'tür. Anavatana kavuşma hayaliyle, büyük bir istek duyarak göçü gerçekleştirmiştir. Elbette ki bu göçün yaşanmasındaki itici güç, Bulgaristan hükümetinin bünyesinde barındırdığı azınlık grubu öteki olarak görmesi ve beraberinde benimsediği asimilasyon politikalarıdır. Ancak anavatanlarına göç etmiş göçmenlerin bir kısmı, kısa süre sonra Bulgaristan'a geri dönmüştür. Bu da ana vatana entegre olamadıklarını gösteren önemli bir unsurdur. Müslüman ve Türk olmalarına rağmen anavatanlarına göç etmiş bireylerin entegre olamaması ve geriye göç kararı alması, Türkiye'de de herhangi bir ötekileştirmeye maruz kalıp kalmadıkları sorularını beraberinde getirmektedir.

Bulgaristan'da gerçekleştirilen görüşmelerde göç ettikten sonra geri dönenler mevcuttur. Onları geri dönüş kararını vermeye iten sebebi öğrenmek adına, bireylere *"Geriye göç etme tercihinizi etkileyen unsurları açıklar mısınız?"* sorusu yöneltilmiştir. Görüşülenler bu soruya genellikle şu şekilde cevaplar vermiştir:

"Gittik. Geri döndük. 9 ay kaldık. İş bulamadık. Küçük çocuğum vardı, o rahatsızdı; o yüzden sıkıntı çektik, o yüzden döndük. Bazı insanlar çok yardım etti bazı insanlar gavur diye laf etti" (K8,55).

"Ailemle birlikte gittik. 6 ay kaldıktan sonra geri döndük. Çünkü o zamanlarda iş bulmak, yerleşmek zordu o yüzden. Uyum sağlamak bir açıdan iş yok, parasızlık, bu yüzden dolayı geri döndük. 4. sınıftım geri dönerken. Burasına alıştığım için orası ters geliyordu biraz. Adapte olunca okulda Türkçe okuduğumuz için buradaki Türkçe ile oradaki Türkçe farklı olduğu için biraz zorlandım. (Yerli halk sizi benimsedi mi?) Yok yok. Hep Bulgaristanlı hep Bulgar öyle hitap ediyorlardı bize. Ee yani o da zorlaştırdı. Türk olduğunu bildiğin için sana Bulgar desinler zoruna gidiyor yani" (E9,39).

Alınan yanıtlarından da anlaşılacağı üzere entegre olunamamasının bir sebebi de yerli halk tarafından “gavur”, “Bulgar” şeklinde adlandırılmaların yapılmış olmasıdır. Bulgaristan’da Türk olduğu için ötekileştirilen ve göç etmeyi seçen bireyler, anavatanlarında da ötekileştirmeye maruz kalmıştır. Göçmenliği deneyimlemiş bireyler, anavatanlarında da göçmen kimlikleriyle var olmaya devam etmiştir. Türkiye’deki yerli halk tarafından; *muğacir(macır)*, *göçmen*, *gavur* ve *Bulgar* gibi sıfatlarla adlandırılmaktadır. Bu durum sadece Bulgaristan göçmeleri için geçerli değildir. Almanya’ya gerçekleştirilen göç sonrasında, göçmenlerin anavatanlarında Almanca; Almanya’da ise yabancı olarak görülmesi söz konusudur (Parladır ve Özkan, 2014: 110). Göçmenliğin doğası gereği hem öteki olarak adlandırıldığı ülkede hem de anavatan sınırları içerisinde dışlanmanın devamlılığı söz konusudur. Dolayısıyla tam bir uyumun sağlanamaması ve diğer dış etkenler birleşerek; Bulgaristan göçmenleri için geriye göçü meydana getirmiştir.

Türkiye’ye göç ettikten sonra geriye göç etmeyerek anavatanda kalan görüşülenler tarafından da aynı sorunlar dile getirilmiştir. Görüşülenler, yerli halk tarafından tanımlanırken ötekileştirici bir söylem kullanıldığını belirtilerek bundan duydukları rahatsızlığın altını çizmektedir.

“Nerelisin deyince, biz Bulgaristan’dan geldik deyince siz Bulgar mısınız diyorlar. Biz Bulgaristan’dan gelme Türk’üz diyoruz. Ama çoğu da hala bize Bulgar göçmeni diyor. Bulgar diyorlar daha doğrusu” (K1,48).

“Aslında okuduğum şehirde biriyle tanışırken göçmen olduğumu söylemiyorum (gülümsüyor). Direkt Tekirdağlıyım diyorum. Ama sonra samimi olunca söylediğim de ha Bulgar göçmeni misin diye söyleyenler oluyor. Bulgaristan göçmeni olduğumu söylüyorum ama onların kafasında yine Bulgar mısın, Bulgar... oradaki akrabaların Bulgar mı diye soruyorlar hep. Oradaki akrabaların Türkçe biliyor mu diye sorup şaşıyorlar. Sanki biz orada Bulgarmışız da buraya gelince Türk olmuşuz gibi düşünüyorlar” (K2,23).

Görüldüğü üzere hem ilk kuşak göçmenler hem de ikinci kuşak göçmenler, yerli halk tarafından ötekileştirici bir tutuma maruz kaldıklarını ve hala “Bulgar” olarak algılanmaya devam edildiklerini belirtmektedir. Öyle ki ikinci kuşak göçmenler içerisinde yer alan bir görüşülen, ötekileştirilmekten çekindiği için göçmen olduğunu dile getirmediğini, sadece samimi olduğu insanlara göçmen olduğunu söylediğini dile getirmiştir. İlk kuşak göçmenlerden neredeyse hepsi, yerli

halk tarafından en çok “*Bulgar göçmeni*” olarak adlandırıldıklarını ve bu durumdan rahatsızlık duydukları için sürekli “*ben Bulgaristan göçmeniyim*” şeklinde düzelmelerde bulunduklarını vurgulamıştır.

“Valla çoğu Bulgar göçmeni diyor. Ben de her defasında düzeltiyorum. Bulgaristan göçmeni diye. Bulgar göçmeni değiliz biz diyorum. Hatta bilmeyenler, bilmeyenler demeyeceğim çünkü öğretmen sizin ana diliniz Bulgarca değil mi diye bana soru sordu. Ben de ana dilimiz Bulgarca olsaydı Türkiye’de ne işim vardı niye geldim dedim. Biz Türk’üz diye açıklıyordum. Bulgar göçmeni deyince çok rahatsız oluyorum” (K3,51).

Türkiye’deki yerli halk tarafından hala “*Bulgar*” olarak adlandırıldıklarını ileri süren göçmenlere yönelttiğimiz diğer soru ise dini inançlar açısından sorgulanmalarına yöneliktir. Bilindiği üzere Bulgaristan’da azınlık grubunda yer alan Müslüman –Türklerle yönelik öteki atfı, çoğunlukla Hristiyan ve Hristiyan olmayan ayırımından kaynaklanmaktadır. Anavatana göçün gerçekleşmesiyle birlikte yine öteki adlandırılmasında din, önemli bir yer edinmiştir. Görüşülenlere yöneltilen, “*Dini inancınız göçmen olduğunuzu belirttiğinizde Türkiye’de hiç sorgulandı mı?*” sorusuna şu şekilde yanıtlar verilmiştir:

“Soruyorlar. Sen Bulgar mısın, gavur musun diye soruyorlar. Oruç tutuyor musun diye ya da namaza gider misin? Siz de bizim gibi misiniz diye soranlar oluyor. İlk geldiğimizde böyleydi, giderek azaldı; şimdi daha az soran var. Trakya’da çok göçmen olduğu için artık daha da az soruyorlar. Ben ava gidiyorum mesela, domuz da vuruyorum ama yemiyorum. Genelde yediğimi sanıyorlar” (E5,51).

“Bazıları sordu. Namaz kılıyor musun oruç tutuyor musun gibi. Ben de Allah’la benim arama girme dedim ve kapadım konuyu. Merak ediyorlar oradan geldiğim için Müslüman mıyım değil miyim diye” (E3,45).

“Siz Bulgaristan’dan geldiniz, Müslüman mısınız diyorlar. Nasıl Müslümansınız? E ben doğdum doğalı cami var, Kur’an var evimizde, ezan sesi duyduğumuz var. Onlar Bulgaristan’da cami olduğunu bile düşünmüyorlar.”

Yanıtlardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye’ye göç ettikten sonra da bireylerin dini inançları sorgulanmaya devam edilmiştir. Anavatana göç hayaliyle yıllarca azınlık grup olarak Bulgaristan’da yaşayan azınlık Türklerin, göç sonrasında Müslüman olmalarına rağmen Türkiye’de dini yönelimlerini açıklamak zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu durum yalnızca göçün gerçekleştiği ilk yıllarda meydana gelmemiştir. Zira göçmenler, bugün hala dini inançlarıyla ilgili yerli

vatandaşlar tarafından sorgulanmakta ve öteki olarak görülmeye devam edildiklerini belirtmektedir. İkinci kuşak göçmenlerin sözlerinden bu durumu çıkarsamak mümkündür.

“Yani işte Bulgar mısın diye soruyorlar. Göçmenler domuz eti yiyor mu? Müslüman mısın bunları soruyorlar yani. Birebir söylenmedi ama bazen ön yargılı davranıp sen de mi içki içiyorsun, göçmenler çok içiyor deyip uzaklaşan oldu. Hissediyorum bunu hep. Göçmenlerin içki içmesini söyleyip Müslüman mısınız, dini inancınız az mı diye soruyorlar. Göçmenlerin dini inancının daha az olduğunu düşünüyorlar. Ya da ev arkadaşlarım var. Onlara bir et yiyecek götürürken çekiniyorum yani. Acaba içinde bir şey olacağından şüphelenecekler mi, yani domuz eti diye düşünecekler mi diye. Genelde götürmemeyi tercih ediyorum. Tabi ki biz de yemiyoruz domuz eti ama onlar öyle düşünür diye çekiniyorum. Bunu hep seziyorum çünkü onlar yiyoruz diye düşünüyor” (K2,23).

Her iki ülkede de dini inançları sorgulanan ve yargılanan bireylerin, çekincelerinin bugün hala devam ettiği görünürdür. Öte yandan göç eden görüşülenlere, Türkiye’ye geldikleri andan bugüne, göçmen olduklarını dile getirdiklerinde herhangi bir dışlayıcı söylemle karşılaşp karşılaşmadıkları sorulmuştur. Cevaplayanlar, daha önceleri olduğunu ama artık dışlamaktan ziyade çalışkanlıkları nedeniyle takdir edilmeye başladıklarını dile getirmiştir.

“Yerli halkta önceden çok oluyordu. Şimdi sevmekten ziyade takdir ediyorlar. Geçen Cuma pazarına gittim, bir kadınla tanıştım otururken. Sen neredensin, ben neredenim derken tanıştık. Siz göçmenleri çok takdir ediyorum, zamanında çok çalıştınız ama şimdi rahatsızsınız” (K4,63).

Dışlayıcı söylemler yerini çalışkanlıklarına dair övgülere bıraksa da göçmen kadınlara yönelik yerli halkın tutumlarında bir değişim yaşanmamıştır. Türkiye’deki yerli halk tarafından göçmen kadınlara yönelik bugün hala devam ettiğini düşünülen yaftalayıcı tutum, görüşülenin sözleriyle aşağıda yer aldığı şekilde aktarılmaktadır:

“Benim şimdi kız kardeşim var. Kuzenim var kadın olarak.. Genellikle buradaki yerliler daha rahat olduklarını, gezmeyi, yemeyi içmeyi sevdiklerini düşünüyorlar. İçkiyi severler gibi. Kulaktan dolma saçma sapan şeyler. Ama ben onları daha kötü görüyorum.... Bu konuda benim çok tartıştığım, kavga ettiğim arkadaşım oldu. Ama böyle bir algı var” (E6,27).

Birinci kuşak göçmenler tarafından, göçün ilk yıllarında göçmen kadınlarına yönelik nataşa algısının mevcut olduğu dile getirilmiştir. Göçmen kadınlar Türkiye'ye göç ettikleri ilk yıllarda, kılık kıyafet değişikliğine gitmek zorunda kaldıklarını görüşmeler sırasında aktarmıştır. Yukarıda yer alan ikinci kuşak göçmen görüşülenin açıklamaları, bu durumun dünden bugüne devam ettiğini ortaya koymaktadır. Göçmen kadınlara yönelik halkın gözünde aynı imajın korunduğu görünürdür.

Ötekileştirmenin hem göç edenler hem de Bulgaristan'da kalan Türkler için devam ettiğini gözlemlemek mümkündür. Bu sebeple ikinci görüşme grubunda yer alan Bulgaristan'daki Müslüman Türklere, yerli halk tarafından nasıl tanımlandıkları sorulmuştur. Görüşülenlerin geneli, *“Bulgar Türkü”* olarak adlandırıldıklarını dile getirmiştir. Çoğu yerli Bulgaristan vatandaşı; *Bulgar Türkü* olarak adlandırdıkları azınlık grubun, Osmanlı zamanında Müslümanlığı kabul ederek Türk olduklarını ileri sürmektedir.

“Bulgar Türkü. Rahatsızlık duyuyoruz tabi. Ara sıra saldırılar oluyor din konusunda azınlık olduğumuz için. Camiler konusunda Kur'an kursu veya ezanların okunması, herhangi bir dini merasimde hatim duası, yağmur duası gibi veya dini etkinlik anlamında duyum var. Müdahale değil de olumsuz karşılanıyor. Yok fazla baskı ama bölgeye değişiyor” (E10,41).

“Bulgar Türkü diyor. Bulgaristan Türkü demiyor. Kendini bilen rahatsızlık duyuyor. Bana ağır geliyor kimi defa ama var gençler ne olursa diyor ama ihtiyarladıkça duyarlarsa bilmem. Türkler Bulgarları Türkleştirmiş tüle (öyle) düşünüyorlar onlar. Ben öyle düşünmem. Terbiyem de ben hep Türk Türk Türk biliyorum kendimi” (E8,69).

Yerli Bulgaristan vatandaşları tarafından, Bulgaristan'da yaşayan azınlık Türklerin aslında Bulgar olduğu ancak zaman içinde çeşitli nedenlerle Müslümanlığı kabul ederek; Türkleştikleri düşüncesi, bugün hala devamlılık arz etmektedir. Görüşme yaptığımız yerli Bulgaristan vatandaşlarına, 1989 yılında büyük çoğunluğu göç eden azınlık grubu nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Alınan yanıtlar bu fikrin sürekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca okullar ve tarih yazılarıyla da azınlığa yönelik bu algı desteklenmektedir.

“Bize okulda 14-15. yüzyılda azıcık azıcık Müslümanlık gelmiş. Önceden Bulgarlarmış. Zamanla öyle dersler almışlar, Müslüman olmuşlar. Sebebi de vergi vermesinler diye Osmanlı zamanında kendilerini Türk olarak görmüşler, Müslümanlığı kabul etmişler. Öyle anlatıldı bize, öyle okuduk üniversitede” (K12,30).

“Herkes Bulgar Türkü. Bulgar’dan çevrilme Türk’e. Vaktinde harp zamanında onları yavaş yavaş Bulgarların çocuklarını alıp Türkleştirdiler. Müslümanlığı zorla kabul ettirmişler. Bakın ne kadar güzelsiniz Bulgarlar gibi” (K12,62) .

Görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında, 1989 yılında gerçekleşen göçle Türkiye’ye gelen Müslüman Türklerin, anavatanlarında da dini inanç, kılık kıyafet gibi pek çok açıdan yerli halk tarafından ötekileştirildiği görünürdür. Öte yandan göçten önce olduğu gibi göçten sonra da Bulgaristan’da azınlığa karşı ötekileştirme devam etmektedir. Yapılan görüşmelerden, Bulgaristan’da yaşayan Türklerin bugün hala çekimser kaldığını ve çoğu soruya yanıt vermekten çekindiğini ya da sorulara tereddütlü yaklaştığını çıkarsamak mümkündür. Yerli Bulgaristan halkı ise azınlık Müslüman Türklerin zamanla Müslümanlığı kabul eden Bulgarlar olduğuna dair inancı sürdürmektedir. Bu sebeple; Bulgaristan’da kalan Türkler, “*Bulgar Türkü*”; Türkiye’ye göç eden Türkler ise “*Bulgar, gavur*” gibi adlandırılmalarına maruz kalmaya devam etmektedir. Dolayısıyla hem uzun yıllar azınlık olarak yaşadıkları ülkede hem de anavatana göç ettikten sonra, bireylerin kendilerini ve benliklerini açıklamak zorunda kaldıkları fakat buna rağmen yerli halk tarafından tanımlanan öteki konumundan kurtulamadıkları görülmektedir. Göç edenler, hem Türkiye’de hem de Bulgaristan’da Müslüman Türk olarak algılanmamaktadır. Bu durum, zamanla göç eden ve Bulgaristan’da kalan Müslüman Türk grubu arasında da ötekileştirmeyi beraberinde getirmektedir.

Bulgaristan’da kalan Müslüman Türkler, 1989’da göç etmiş bireyler için “*Türkiyeliler*” tabirini kullanmaktadır. Zaman içerisinde, Türkiye’ye göç edenlerin değiştiklerini ve artık onlar gibi olmadıklarını düşündükleri için çoğu zaman bu söyleme başvurulmaktadır.

“Biz onları Türkiye’li yerine alıyoruz artık. Oralı onun evi yeri orada” (E7,52).

“Evet orada yaşadıkları için. Biraz bize göre değişiyorlar. Hava atan kendiyle övünen öyle insanlardan oluyor” (E9,39).

Türkiye’ye göç eden görüşülenler ise kendilerinin “*Türkiyeliler*” olarak adlandırılmalarının sebebini, göç edenlerin zamanla değişmesinden ve Bulgaristan ziyaretleri sırasında orada yaşayan Türklere karşı takındıkları tutumundan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Buradaki asıl suçlu “*Türkiyeliler*” olarak adlandıran Bulgaristan’daki Türkler değil, göç eden göçmenler olarak görülmektedir.

“Evet kullanıyorlar. Asıl anlamı var bunun. Göç edenlerden kaynaklı. Onlar diyorlar orda ama biz gidince ben dört katlı ev yaptım, bu senin fare olan evine girmem, istemem kasabada otelde kalırım diye gösteriş yaptılar, çok gösteriş yaptılar. Bu gösteriş çok oldu, oradan çıktığımızı unuttuk. Ben düzdüm evimi, sen görsen benim evimi diye gösteriş yaptılar. Biz üç sene önce gidince komşu geldi biz sizden utaniyoruz karşılamaya dedi. Siz oradan gelince biz burada duramayız diye söylendiniz. Ama biz kendimiz öyle davrandık onlara, onlar da öyle tabirler kullanıyor bize. Çünkü hava atmaya geliyor. Mesela restoranlara, biranelere gidince buradakiler oraya ver bakalım diyorlar. Onların durumu yok. Ben Türkiye’de var bende diye yapanlar var. Suçlusu biziz bunun onlar değil” (E2,66).

Ötekileştirilmeye Bulgaristan’da ve anavatana göç ettikten sonra maruz kaldıkları görülen Müslüman Türk görüşülenlere, “*Memleket denildiğinde aklınıza gelen yer neresi Bulgaristan mı Türkiye mi?*” şeklinde soru yöneltilmiştir. Bu soru, görüşülenlerin aidiyet duygusu ve kimlik inşasına dair bilgi elde etmek amacıyla sorulmuştur. 1989 yılında göç edenler bunun, duruma göre farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Bulgaristan’a gittiklerinde memlekete dönelim diyerek Türkiye’nin kastedildiğini ancak Türkiye’deyken memlekete gidelim dediklerinde Bulgaristan’dan bahsedildiğini dile getirmiştir. Dolayısıyla göç eden bireylerin, anavatana göç etseler dahi Bulgaristan’ı memleket olarak görmekten vazgeçememiş oldukları görülmektedir. Bu sebeple, göç eden göçmenlerin hem orali hem de burali olduklarını söylemek mümkündür. Chambers bu durumu, “*göçmenler aynı anda sınırın iki yakasına ayak basan öznelerdir*” şeklinde ifade etmektedir (Chambers, 2005: 30). Göç edilen ve göçün gerçekleştirildiği ülkeler arasında köprü görevi gören göçmenler, sınırların ortak paydaları konumundadır.

Göçten sonra Bulgaristan’da kalan ya da göç etmesine rağmen çeşitli sebeplerle geri dönen göçmenler, memleket sorusuna genellikle Bulgaristan yanıtını vermiştir. Buradaki temellendirmenin sebebi ise Bulgaristan’da doğup büyüme ve

hala orada yaşıyor olmaktır. Türkiye ikinci memleket ya da vatan olarak adlandırılmaktadır.

“Memleket, doğduğun yerin Bulgaristan yani” (K5,63).

“Memleket aslında burada doğup büyüdüğüm için Bulgaristan’ı sayıyorum memleket olarak ama Türk olduğum için Türkiye de ikinci memleket gibi” (E9,39).

3.3.5. Çifte Vatandaşlık

Yapılan görüşmelerde, Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne girmesiyle Türkiye’ye göç etmiş göçmenlerin çifte vatandaşlık, Bulgaristan’da yaşayan Türk ve Bulgarların ise Avrupa vatandaşlığı kazandığı görülmektedir. 1989 yılında göç etmiş bireylere, Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne dâhil olması ve bunun yansıması olan çifte vatandaşlık hakkı, görüşülenlerin tamamı tarafından olumlu olarak algılanmaktadır. Kişiler, sahip oldukları çifte vatandaşlık hakkının; iş, eğitim ve gezi için Avrupa Birliği’ne dahil ülkelere gidebilme sebebiyle, kendilerine avantaj sağladığını şu sözlerle belirtmektedir:

“Ee tabi ki avantajlı hissediyorum. Şimdi Bulgaristan Avrupa’da olduğu için bütün Avrupa ülkelerini gezebiliyorum. Erasmus yapabileceğim zaman zorlanmadan yapabileceğim. Vizedir, pasaporttur onlarla uğraşmayacağım. Diğer arkadaşlarıma baktığımda çifte vatandaş olmayanlar bana ne kadar da şanslısın diyorlar. Avrupa’da gezdim birçok ülkeyi mesela” (K2,23).

“Ben avantajlı hissediyorum çünkü Avrupa’ya gitmek serbest ya gerçi bizde sadece Balkanlar’a gidiyoruz, daha öte gidemiyoruz ama çocuklar için iyi iş ve eğitim için gidebilirler” (E4,53).

Türkiye’de yapılan görüşmelerde, görüşülenlerin hepsi çifte vatandaştır. Bunun yanında, çifte vatandaşlıktan yararlanarak Avrupa ülkelerine giden pek çok tanıdıklarının olduğu görüşmeler sırasında belirtilmiştir. Genellikle emeklilerin çalışmak için Avrupa ülkelerine gittikleri ve kısa süreli olarak orada bulunduklarını dile getirenler, genç neslin ise daha çok iş ve eğitim amacıyla temelli olarak yerleştiğini dile getirmektedir.

“Evet erken emekli olduğumuz için, biz yaş olarak genç olduğumuz için 45-50 yaşlarında yaşlılarımız da gidiyor. Burada üniversite okuyan çocuklarımız da bu strese dayanamayıp Avrupa Birliği'ne gidiyorlar çıkışlarını bırakarak. Mesela ablamın çocuğu mühendis dayanamadı bu strese. Anne baba siz nasıl dayandınız deyip Avrupa ülkesine yerleşti. Hem çalışma hayatı iyi hem sosyalleşme daha fazla diyorlar. Ben 2 yıl önce oldum. Eşim 1 ay sonra emekli olacak. Biz de kismet olursa gitmeyi düşünüyoruz. Tamamen yerleşmeye değil de üç ay üzüm toplamaya, gül toplamaya, başka ülke görmeye gitmek isterim. Hani sadece para toplamaya değil ama ülke görmeye de gitmek isterim, daha gencim. Kültür görmek isterim. O parayla başka ülkeleri gezmek isterim. 30 yıl çok çabaladık, 10 yıl da gezelim görelim sosyal kültürel olarak. Burada para biriktiremeyip oraya gidip Euro değerli diye orada çalışıp; öbür çocuğuma da ev alayım diye karı koca giden var. 1 yıl, 3 yıl çalışmaya giden var. Temelli giden arkadaşım da var. Yerli ile evlendi çocuğum burada büyümesin, o kültürü alsın, daha iyi yerlere gelsin diye eğitim için gidenler de var. Amerika'ya çocuğum vatanadaş olsun diye gidenler var. Hem Bulgaristan'dan hem Türkiye'den giden çok var. Çifte vatandaşlıktan çok iyi yararlanıyorlar. İyi ki çifte vatandaşız. Çünkü çifte vatanadaş olmasak çok kolay kolay gidemeyiz Avrupa Birliği'ne. Vize alması gerek ama biz sıra bile beklemeden gideriz. Çocuklarımız o avantaja sahip” (K1,48).

“...Niyetine bağlı bazıları 2 aylığına para kazanmaya gidiyor bazıları iş bulup yerleşmek amacıyla. İşini bulan geri gelmiyor. Genel olarak demesek de ikinci nesilde genelde var. Birinci kuşak emekli olup yerleşti, torunlarına çocuklarına bakıyor. Hayat şartları Avrupa'da daha iyi diye tercih ediyorlar. Ben de gitmeyi kesinlikle düşünüyorum Avrupa'ya. Ekonomik şartların ve Türkiye'de yaşam kalitesinin değişmesi nedeniyle” (E3,45).

Görüşmelerden edinilen bilgiler ışığında, bireylerin Avrupa'ya iş ve eğitim için gittiklerini ancak burada kalma konusunda kısa ve uzun süreli gibi farklı eğilimlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Emekli olan bireyler kısa süreli işler için gitmeyi tercih ederken; genç kuşak daha çok temelli olarak yerleşme amacı gütmektedir. Unutulmamalıdır ki emekli grup içerisinde yer alanlar, 1989 yılında gerçekleşen göçü deneyimlemiş bireylerdir. Türkiye'yi tamamen bırakıp başka bir ülkeye yerleşme amacı gütmemelerinin sebebi, göç sonrasında Türkiye'de uzun yıllar çalışmaları ve burada ev sahibi olmalarıdır. Türkiye'de yapılan görüşmelerde göçü bizzat deneyimlemiş tüm bireyler, ev sahibi olduklarını dile getirmiştir. Bu aidiyet duygusunun, bireylerin kalıcı olarak yurt dışına yerleşmesini engellediği düşünülmektedir. Öte yandan ikinci kuşak göçmenlerin, göçü deneyimlememeleri ya da deneyimlemiş sayılamayacak kadar küçük yaşta Türkiye'ye gelmeleri söz

konusudur. Bu sebeplerle Avrupa ülkelerine iş ve eğitim amacıyla kalıcı olarak yerleşme eğiliminde olduklarını söylemek mümkündür. Türkiye'ye göç eden birinci ve ikinci kuşak arasındaki farklılıklar, başka bir ülkeye kısa ve uzun süreli yerleşme konusunda tutum farklılığını beraberinde getirmektedir.

Çifte vatandaşlık konusunda birinci kuşak ve ikinci kuşak arasındaki temel farklardan biri de ikinci kuşağın rızaya dayalı göçmenlik durumlarının, asimilasyon sonucu Türkiye'ye göç eden birinci kuşak tarafından desteklenmesidir. Türkiye'de doğan ikinci kuşak bireylerin, çoğunlukla aileleri tarafından çifte vatandaşlık elde etmeleri için gerekli işlemler gerçekleştirilmektedir. Böylelikle ikinci kuşaklar Bulgaristan vatandaşlığı edinerek hem ailelerine göre rızaya dayalı bir göçmenlik kazanırken hem de üçüncü bir alan tercih etmelerini sağlayacak Avrupa vatandaşlığı elde etmektedir.

1989 yılında Türkiye'ye göç eden Bulgaristan göçmenleri için Avrupa vatandaşlığı kazanmayla birlikte, üçüncü bir ülkeyi tercih edebilme hakkı doğmuştur. İkinci kuşak göçmenlerin Avrupa'ya göç etme isteği, bireylerin anavatanlarında tam bir entegrasyon sağlayıp sağlayamadığı sorusunu akıllara getirmektedir.

Entegrasyon teorileri; göç sonrasında yerleşilen ülkeyle toplumsal bütünleşmenin, birinci kuşak sonrasında daha fazla olacağını ön görmektedir (Eğitim, iş gibi dış faktörler nedeniyle). Esser, sosyal entegrasyon teorisini Almanya'ya göç etmiş Türkler üzerinden açıklamaktadır. Ona göre, takip eden kuşaklarda Alman kültürünü benimseme artacak fakat bununla birlikte Türk kültürüyle olan bağlılık giderek azalacaktır (Şahin, 2010:105; Esser, 2000). Tez kapsamında yapılan görüşmelerden de anlaşılabacağı üzere, 1989 göçü sonrasında Türkiye'ye yerleşen ikinci kuşak bireyler, ulus aşırı kimliklerinden faydalanarak Avrupa ülkelerine kalıcı olarak yerleşme eğilimi göstermekte ilk kuşağa nazaran daha fazla isteklidir. Bu durum sosyal entegrasyonun beklenilenin aksine ikinci kuşak için de sağlanamadığını ortaya koymaktadır.

Küreselleşme, ulus aşırı göçmenlerin ve çoklu kimliklerin oluşmasını sağlamıştır (Castles ve Miller, 2008: 367). Bulgaristan göçmenleri de çifte vatandaşlık hakkı sayesinde, ulus aşırı alanların öznelere olan bireyler haline gelmiştir. Yaşamak için tercih ettikleri ülke, anavatan ve Bulgaristan harici Avrupa Birliği'nde yer alan üçüncü bir ülke olmaktadır. Avrupa'ya göç eden diğer

göçmenlere göre daha avantajlı konumda olmaları, tercihlerini etkilemektedir. Bulgaristan göçmenlerinin göç öncesi ve sonrasında yaşadıkları olumsuzluklar, çifte vatandaşlık hakkı ile birlikte tersi bir yöne evrilmiştir. Avrupa vatandaşlığı, özellikle iş anlamında Bulgaristan göçmenlerine çeşitli olanaklar sunmaktadır. Bu durum genel olarak dünyanın yaşadığı değişimle de ilişkilidir.

Soğuk Savaş'ın son bulması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, egemen olan homojen anlayış yerini heterojen gruplara bırakmıştır (Parladır & Özkan, 2014: 112). Öteki olarak görülmüş kimlikler, küresel dünyada yeni bir yer edinerek “diasporik” olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla bugün anavatanlarına göç etmiş Bulgaristan Türklerinin ya da Bulgaristan'da hala yaşamını sürdüren Müslüman Türklerin, dünyanın diasporik özneleri haline geldiğini söylemek mümkündür. Kaya'nın da belirttiği gibi diasporik kimlikler, ikilikler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak var olmaktadır. Örneğin; evrensel olan ile yerel olan, geçmiş ve gelecek, burası ile orası gibi (Kaya, 2000: 63).

“... Tabi şuan Avrupa Birliği'nde olması baya bir fayda sağlıyor bana. Ben Malta'ya yerleşmeden önce de her sene iki hafta yurtdışına gezmeye gidiyordum. Yurtdışına çıkarken vize almıyorsun, serbest dolaşım izni var sana soru sormuyor. Hatta sınır kapılarında bile Avrupa Birliği vatandaşı olanlar için ayrı bir yer var. Avrupa vatandaşı olanlar ve olmayanlar şeklinde. Bizim için faydalı yani iyi bir şey. Malta'da, Avrupa Birliği vatandaşı olamayıp çalışmak isteyenlerin durumu çok zor. Çok göç geldiği için Avrupa vatandaşları olmayanlara sorun çıkarıyorlar. Devlet dairelerinde kuyrukları daha uzun hep. Türkiye' den gelen çifte vatandaş olmayanlar var bizim şirkette, onların kimlik yenilemeleri daha uzun sürüyor mesela. 10 yıl Malta'da çalışsan da yine bir yıllık kimlik veriyor size devlet; her sene yenilemek zorundasınız. Bizde çifte vatandaşlarda öyle değil; üç senelik mi beş senelik mi ne bir sorun yaşamıyoruz” (E1,31).

1989 yılında Türkiye'ye göç eden bireyler, Avrupa Birliği ve çifte vatandaşlık hakkını olumlu olarak değerlendirirken; göç sonrasında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin tutumu, Türkiye'ye göç edenlere göre farklılık arz etmektedir. Göçten sonra Bulgaristan'da yaşamaya devam eden ya da Türkiye'ye gitmesine rağmen geri dönenler, Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne girmesinin olumlu olduğu kadar olumsuz yanlarının da olduğunu vurgulamıştır. Avrupa Birliği vatandaşlığının sağladığı

devlete bir taraftan daha daha fazla zararlı oldu. Hepsi kapandı gitti fabrikalar” (E13,71).

“Öyle seçildi öyle oldu ne bileyim. Para hiç değerenmedi. Avrupa şeyinde gidiyoruz ama değeri yok. İş olanakları daha çok düştü. Gençler Avrupa’ya gidiler burada hepsi kapandı. Burada sağlanmadı fabrikalar durduruldu, bozuldu. Türk vatandaşı değilim. Avrupa evet, gençler için güzel, şanslı ama bize artık yok” (E8,68).

“Öyle seçildi öyle oldu ne bileyim. Para hiç değerlenmedi. Avrupa şeyinde gidiyoruz ama değeri yok. İş olanakları daha çok düştü. Gençler Avrupa’ya gidiler burada hepsi kapandı. Burada sağlanmadı fabrikalar durduruldu, bozuldu. Türk vatandaşı değilim. Avrupa evet, gençler için güzel, şanslı ama bize artık yok” (E8,68).

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne girmesine dair olumsuz tavrın sebebi, genel olarak fabrikaların kapatılması nedeniyle işsizliğin artması ve iş olanaklarının azlığı nedeniyle genç neslin Avrupa'ya yoğun olarak göç etmesidir. Bu nedenle yaşı ilerlemiş bireyler, genellikle çocuklarından ayrılmış olmak ve ülkenin refah seviyesinin giderek azalması gibi sebeplerle bu durumu olumsuz olarak yorumlama eğilimi göstermiştir. Öte yandan Avrupa Birliği'ne girmenin, Bulgaristan'a ve Bulgaristan vatandaşlarına yararlı olduğunu düşünenler de mevcuttur.

104

“Olumlu gibi çoğunlukla iş sahası daha çok arttı gibi. Yatırımlar arttı. Sonuçta hak olarak her şeyden talep edince yararlanabiliriz. İnsan hakları ve bunun gibi. Başka ülkeye gidebiliriz” (E10,41).

“Bence olumlu çünkü çok gencimiz Avrupa’da iş buldu kendine hepsi burada kalmış olsaydı gençlerin nasıl geçineceğinin hiç düşünemiyorum. Çünkü buradaki maaşla ancak tokunu (elektrik), suyunu, yiyeceğini alabilir kalanıyla çocuk eğitime falan para ayırması mümkün değil. Olumlu yani evet. Aynı anlamda iş açısı olarak sınır kalmadı, şey kalmadı; saklı kapaklı değil oradaki mesela çalışma senelerin tanınıyor. Emeklilik için geçerli o yıllar. O yüzden çok büyük avantaj, o yüzden bizim gibi 37 yıl değil oradan bildiğime göre 5 yıl varsa eğer yaşı gelince yeterli olabiliyor. Bizim Bulgaristan’da ise 37 yılın olması lazım ki olabilesin. Orada çalışanlar çok avantajlı” (K15,54).

Görüşülenlerden elde edilen bilgiler bize, 1989 göçü sonrası Bulgaristan’da yaşayan ikinci kuşak bireylerin genel olarak iş nedeniyle Avrupa’ya göç ettiğini göstermektedir. Bulgaristan’daki önemli sorunlarından biri olan işsizliğe karşı Avrupa vatandaşı olmak, bireylere yeni iş sahası içerisinde yer alma fırsatı tanımaktadır. Bu her ne kadar genç neslin iş ihtiyacını karşılıyor olsa da yoğun bir göçün yaşanmasını da beraberinde getirmektedir. Bulgaristan’ın genç nesli kaybetmesine ve iş gücü kaybına sebebiyet vermektedir. Genç neslin göç etmesi, parçalanmış aile ve hasretlik kavramlarını da beraberinde getirmektedir. Yapılan görüşmelerde Avrupa Birliği hakkındaki görüşler, hem olumlu hem de olumsuz olarak karşılık bulmaktadır.

Hem göç sonrasında Türkiye’de yaşayan Türkler hem de Bulgaristan’da yaşamaya devam eden Türkler ile yapılan görüşmelerden, Avrupa Birliği ve kazanımlarıyla ilgili elde edilen görüşlere yukarıda yer verilmiştir. Üçüncü görüşme grubu olan yerli Bulgaristan vatandaşlarının, Avrupa Birliği ile ilgili tutumu ise yine Bulgaristan’da olan Türkler gibi hem olumlu hem de olumsuz tavrın birlikteliğini sunmaktadır. Görüşülenlerin konuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

“İyi değil. Kötü etkiledi Bulgaristan’ı. Bizim çocuklarımızı aldı Avrupa. Çocuklarımız parasız çalıştırıyor köle gibi. Onlar oraya gitti, biz kaldık burada. Yok bana bir avantajı. Benim oğlum dışarda, ben yaralı kaldım burada. Kötü hissediyorum kendimi” (K13,62).

“Bence kötü. Avrupa Birliği Bulgaristan’ı kullandı, kullanıyor da. Aldı emeğini ama karşılığında bir şey vermedi” (E15,50).

“Beklentimiz çok yüksekti ama o kadar da iyi olmadı. Ben olumlu bir şey görmedim. İyi olmadı” (K9,65).

Avrupa Birliği’ne katılımın Bulgaristan ve kendileri için olumlu olmadığını düşünenler, genellikle daha büyük beklentileri olduğunu ancak bunun gerçekleşmediğinin üzerinde durmakta ve genç nüfusun göç etmesi konusunda, Bulgaristan’da yaşayan Türklerle aynı görüşü benimseyerek hasretlik konusuna vurgu yapmaktadır. Genç kuşağın Avrupa’da iş gücü olarak kullanıldığı, emeklerinin karşılığının verilmediği düşünülmektedir. Diğer yandan tersi bir tutumu benimseyerek bu durumu olumlu olarak yorumlayanlar da mevcuttur. Buradaki temellendirme ise hem gezi hem de iş amacıyla Avrupa ülkelerine gidebilme imkanının olmasıdır.

“Çok güzel iyileşti. Bulgaristan güçlendi. Şimdi daha çok ticari Pazar gücümüz arttı. Olumlu olarak ekilediğini düşünüyor. Avrupa Birliği’ne girdiğimizde Avrupa vatandaşı olduk. Her yere gidebiliyoruz. İsteddiğimiz ülkeye. Avrupa’da çalışma imkanımız da doğdu. Onların haklarını da kazanmış olduk” (K6,45).

“Gençler için iyi. Çalışmak için, dışardaki hayatı gözlemlemek için kültürlerini. Okullarda okuyan çocuklar var dışarda. Dışarıda çalıştıklarında oradaki maaşlarını burada harcayabiliyorlar. Ben deneyimli değilim sadece çıkmadığım için” (K10,58).

Her üç grupta yapılan görüşmeler bize, bireylerin Avrupa Birliği’ni ve vatandaşlık hakkını bireysel bir kazanım olarak nasıl değerlendirdikleri konusunda ışık tutmaktadır. Ancak 1989 yılında göç eden bireylerin çifte vatandaşlık kazanması ve beraberinde oy kullanma, emekli olma gibi haklar elde etmesi, özellikle yerli Bulgaristan vatandaşları tarafından hoş karşılanmamaktadır. Görüşmeler esnasında yerli Bulgaristan vatandaşları, bu konuyla ilgili görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bu çifte vatandaşlığa karşı değilim ama buraya gelip oy vermeye hakları olmamalı. Neden gelip burada oy verip gidiyorlar ve biz burada onların oy verdiği kişiyle kalıyoruz? O kişi bize öğretmez, onların okulu yok. Ama onların kafasını

dolduruyorlar ve gelip oylarını verip gidiyorlar. Orda yaşayıp giderlerken; burada bizim kimle hayatımızı sürmek isteyeceğimize karışıyorlar. Rahatsızlık duruyorum” (K11,64).

“O en kötü şey geliyorlar buraya oy kullanıyorlar (kızıp konuşmayı sürdürmüyor)” (K12,30).

“Ben buna razı değilim çifte vatandaşlık kazanmalarına. Hem oradan hem buradan emekli alıyorlar. Bence bunu hak etmiyorlar. Hükümetimizi geri çekiyorlar. Burada çok geç emekli olunuyor. Biz onların yüzünden emekli olamıyoruz. Paralar onlara gidiyor. Ben onlar kadar para almıyorum bile. Haksızlık oluyor. (oy kullanmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?) Hiç istemiyorum, kullanmasınlar! 30 sene orada yaşamış gelsin buraya oy kullansın. Yanlış insanı seçiyorlar biz kalıyoruz onların seçtikleriyle” (K13,62).

“Ama bazıları hem oradan hep buradan emekli oluyorlar o. Bazıları alıyor o yanlış. Bulgar pasaportu var, oy da kullanıyorlar” (E15,50).

1989 yılında Türkiye’ye göç etmiş göçmenlerin, çifte vatandaşlık nedeniyle kazandıkları emeklilik ve oy kullanma hakkı, yerli Bulgaristan vatandaşlarının tepkisine neden olmaktadır. Göç eden Bulgaristan göçmenlerinin bu haklara sahip olmaması gerektiği konusunda fikir birliği söz konusudur. Ancak göç eden bireylerin, bu haklar dışında çifte vatandaşlık sayesinde elde ettikleri diğer haklardan herhangi bir rahatsızlık duyulmadığı belirtilmiştir.

Göçün işgücü dışında, ele alınabilecek diğer bir ekonomik özelliği yatırımlardır. Göçmenlerin sahip oldukları sermayelerle, eskiden yaşadıkları ülkelerde kurdukları küçük ve orta ölçekli girişimler, iki ülke arasındaki ekonomik ağların kurulmasını sağlamaktadır. Bu ekonomik ağların varlığı, aynı zamanda sosyal ağların da gelişmesine fayda sağlamaktadır. Faist, bu duruma dikkat çekmektedir.

Faist (2003), ulus aşırı göçmenlerin küçük ya da orta ölçekli girişimlerinin, uluslararası düzeyde önemli bir yerinin olduğunu savunmaktadır. Böylelikle girişimci göçmenler, kurdukları ilişki kalıplarıyla sosyal sermayeyi, ekonomik sermayeye dönüştürerek faydalanmaktadır(Faist,2003: 292). Türkiye’ye 1989 göçüyle yerleşmiş bireylerin, Bulgaristan’a farklı ölçeklerde yaptığı yatırımlar da bu duruma örnek teşkil etmektedir. Gerçekleştirilen bu yatırımlar sırasında göçmenler,

göç sonrasında Bulgaristan’da kalan tanıdıkları nedeniyle sahip oldukları sosyal bir sermayeyi kullanmaktadır. Bu sermaye, ekonomik sermayeye dönüştürülerek bundan fayda sağlanmaktadır. Örneğin, işletme için gerekli izinlerin alınması sırasında yol gösterici olunması ya da kurulan fabrika gibi büyük ölçekli işletmelerde iş gücünün çalışmaya hazır Türkler tarafından karşılanması bu durumu açıklamaktadır. Sosyal sermayenin, ekonomik sermayeye dönüştürülmesi sadece tek yönlü değildir. Aynı zamanda Bulgaristan’dan Türkiye’ye özellikle gıda ticaretinin gerçekleştirilmesi, Türkiye’ye göç etmiş bireylerin ihtiyaçlarını karşılamakta ve özlem duydukları ihtiyaçların doyumunu sağlamaktadır. Bu nedenle göç etmiş ve etmemiş bireyler arasındaki ağlar önem arz etmekte ve işlevsel bir özellik taşımaktadır.

Görüşme gerçekleştirilen yerli Bulgaristan vatandaşları, Türkler tarafından Bulgaristan’a yapılan yatırımlardan haberdar olduklarını ve bu yatırımların Bulgaristan için önemli olduğunu belirtmiştir. Türkiye’ye göç eden Türkler ve Bulgaristan’da kalan Türkler de aynı fikri savunmaktadır.

“Biliyorum fabrika, dükkân kurduklarını. Evet, faydaları var. Olumlu görüyorum”
(K10,58).

“Var tabi, yağ fabrikası var mesela; eşim oğlum orada çalışıyor. Varna’da da var. Tabi ki çok var çok da memnunar. Çok iyi oldu kurulması. Yağ fabrikasında 200 kişi çalışıyor mesela. Gençler Avrupa Birliği’ne girince gitti çalışacak insan kalmadı ki”
(E7,52).

“Orada şişe cam fabrikası var Türklerin. Onun haricinde Türkiye’nin gidip de kurduğu büyük iş pek bilgim yok. Ama en son bizim bir yakın kasabada Tervel’de çuval fabrikası açmış yine Türkler, çalıştırıyorlar. Daha bölgesel yatırımlar. Benim eşimin akrabası var oraya, Bulgaristan’a okumaya gitmiş; sonra kendi şirketini kurmuş orda, Varna’da alüminyum dış cephe falan o tarz işler yapıyor. Kardeşi de üniversiteyi bitirince onu da Bulgaristan’a çağırıp Burgas’da bir şubesini açtılar” (E1,31).

Türkler tarafından Bulgaristan’a yatırım yapılması hem Bulgaristan’ın ekonomik olarak kalkınmasına yarar sağlamakta hem de hala orada yaşayan Türkler için çalışma imkânı sunmaktadır.

Bulgaristan sınırları içinde azınlık olarak adlandırılan Türklerin, bugün Bulgaristan'daki konumu da geçmişten günümüze bir değişim yaşanmıştır. Eskiden Bulgaristan hükümeti için bir tehdit unsuru olarak görülen Türkler, bugün Türk yatırımcılar için çekici bir güç haline gelmiştir. Bununla birlikte çifte vatandaşlığa sahip, göç etmesine rağmen sürekli olarak Bulgaristan'a pasaport ve nüfus cüzdanı yenilemesi gibi işlemler sebebiyle belirli periyotlarla giden göçmenler, ülke ekonomisini olumlu olarak etkilemektedir. Bu durum; ulus aşırı kimliklerin, birden fazla yerle olan ilişkisinden organik olarak doğan bir sonuç olarak görülmektedir (Vertovec,2001: 573-582). Küreselleşme süreciyle, ulus aşırılığın gelişmesi ve beraberinde akışkanlığın giderek güçlü bir hal alması, göçmenlerin etkin özneler haline dönüşmesine katkı sağlamıştır. Faist; çok kültürlülük politikalarının, göçmenlerin uluslararası konumuna olumlu katkı sağladığını dile getirmiştir (Faist,2003:289). Ortaya koyduğu ulus aşırı kuramında, göçmenlerin iki ya da daha fazla ülkeyle ilişkili bağlara sahip olduğuna vurgu yapmıştır.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen kitlesel göç temel alınarak, "Öteki olmak, süreklilik arz eder mi?" sorusuna yanıt aranmıştır. Bu nedenle konu kapsamında öteki olmayı oluşturan unsurların yanı sıra ötekiliğin dönüşümü üzerinde de durulmuştur. Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türklerin öteki olarak algılanması, Bulgaristan'ın toplumsal ve tarihsel süreci içerisinde anlam kazanmaktadır. Öte yandan bu dönüşümü anlamlandırmak adına, küreselleşme olgusu ile ilişkilendirmek gerekmektedir.

Literatürde, bu tez kapsamında yanıt aradığımız "Öteki olmak, süreklilik arz eder mi?" soruna ilişkin doğrudan yanıtlardan ziyade; Bulgaristan topraklarında yaşayan azınlığın ötekileştirilme süreci irdelenmiştir. 1989 göçü, genellikle oluşum nedenleri ve sonuçları olarak ele alınmıştır. Literatürde yer alan tezlerde, Bulgaristan göçmenlerine olan öteki atfı, göç öncesinde Bulgaristan'da maruz kaldıkları asimilasyon ve göç sonrasındaki Türkiye'deki adaptasyon ile sınırlı kalmıştır. Lakin dünyanın değişimi, göç kavramı ve etkileri üzerinde farklılıklar meydana getirmiştir. Bulgaristan göçmelerinin akışkan dünyadaki konumu da değişiklik arz etmektedir. Ötekiliğin sürekliliği bağlamında, 1989 göçüyle ilgili yazılan tezler, küreselleşmenin etkilerine değinmeksizin konuyu ele almaları bakımından yetersiz kalmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalarda, Bulgaristan göçmenlerinin çifte vatandaşlık durumu göz ardı edilmektedir. Bu çalışma, literatürdeki eksikliği gidermek amacıyla, küreselleşme faktörünü de göz önünde bulundurarak; Bulgaristan göçmenlerine yönelik "öteki" olgusunu ele almaktadır. Alan araştırmasında; Türkiye'ye 1989'da Bulgaristan'dan göç eden Türkler, göç sonrasında Bulgaristan'da yaşamaya devam eden Türkler ve yerli Bulgaristan vatandaşları olmak üzere onar kişilik üç grupta derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu tezin ilk hipotezi, göçten önce Bulgaristan’da yaşayan azınlık Türklerin öteki olarak görülmesindeki sebebin, Bulgaristan’ın benimsediği milliyetçilik anlayışından kaynaklanıyor olmasıdır. Modernlikle birlikte milliyetçiliğin yükselişe geçtiğini söylemek mümkündür. Bauman modernliğe yönelttiği eleştiride, aydınlanmanın getirdiği çıkmazlar olduğuna vurgu yapmaktadır. Bunlardan biri de modernliğin zirvesinde yaşanan kitlesel kısımlardır. Kuşkusuz bu kitlesel kısımların altında yatan gerekçe milliyetçi ideolojilerdir. Modernlik; teklik ve bütünlük sağlama amacıyla topluma yaklaşmaktadır. Bu durum, toplumların içerisinde hegemonik bir gücün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Aydınlanmanın ileri sürdüğü araçsal akıl kültürü, “holocaust” gibi modernlik projelerinin oluşmasında zemin hazırlamaktadır. Yine Bauman’a göre, bütün modern toplumlar, Holocaust oluşturma potansiyeline sahiptir. Modernlik, ırkçı ve totaliter bir ideolojiye zemin hazırlamaktadır. Milliyetçiliğin de bu sebeple, modernlikten beslendiğini söylemek mümkündür. Çünkü ideolojiler, modernliğin meşru oluşumlarıdır. Otorite ve itaatin hakim olduğu toplumlar yaratılması amaçlanmaktadır. Bu rasyonel amaç temelinde, yapılan tüm eylemler, yıkıcı değil yapıcı olarak görülmektedir.

Milliyetçilik; farklı bölgelerde, farklı yansımalarla bürünebilmektedir. Onlardan biri de Bulgaristan’da hakim olan Balkan Milliyetçiliği anlayışıdır. Balkan Milliyetçiliğinde, Batı Milliyetçiliğinden farklı olarak din ayırt edici bir unsur olarak görülmektedir. Balkanlarda, kolektif ulusu aşan milliyetçilik anlayışı, ötekilik atfında dinden faydalanmaktadır. Modernliğin kabul ettiği tek ve bütünlük algısı, bu coğrafyada Hristiyanlık üzerinden sağlanmaya çalışılmaktadır. Tamamıyla Hristiyan bir toplum yaratmak amacıyla kimi zaman asimilasyon kimi zaman ise göç politikalarına başvurulmaktadır. 1989 göçünün yaşanmasına, Bulgaristan’ın benimsediği Balkan Milliyetçiliği ve bu anlayış temelindeki politikaları sebebiyet vermiştir. Alan araştırmasında bu durumu anlamlandırabilmek adına, görüşülenlere sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın bulguları ve yorumlar kısmında, görüşülenlerden elde edilen bilgilere detaylı olarak yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Bulgaristan’da “öteki” algısının oluşmasında, dinin rolü vurgulanmıştır. Kaldı ki bu durumu yerli Bulgaristan vatandaşı olan bir görüşülen de kabul ederek şu sözlerle aktarmıştır:

“Bana Müslümanmış, Hristiyanmış hiç fark etmez ama diyemem ki öyle bir ayrım yok diye. Elbette var böyle bir ayrım (K12,30).

Ele aldığımız konu kapsamında tezin diğer bir hipotezi ise, asimilasyon politikalarının bir sonucu olarak 1989 yılında gerçekleşen göçün, yapısı itibariyle zorunlu göç olarak adlandırılmasının tartışmalı oluşudur. Literatürde çoğunlukla zorunlu göç olarak yer verilen 1989göçünün, bazı çalışmalarda rızaya dayalı da olabileceği tartışmalı olarak ele alınmıştır. Örneğin, Çağlayan (2007), 1989 göçünün zorunluluk durumunu Parsons ve Weber'den yola çıkarak, karşılaştırmalı olarak ele almıştır.

Göçün yapısı itibariyle tartışmalı olduğu hipotezimizi desteklemek amacıyla, tezin ikinci bölümünde göçün zorunlu ve rızaya dayalı olma ikileminden yola çıkarak, “Hegemonya Kavramı Ekseninde 1989 Göçü” başlığı altında ele alınmıştır. Foucault'un biyopolitik ve Weber'in toplumsal eylem kuramları ile göçün hegemonik yapısı desteklenmeye çalışılarak ampirik katkı sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan alan araştırmasında, göçün yapısına dair görüşülen verilerine ulaşılmış ve üçüncü bölümde yer verilmiştir. Yerli Bulgaristan vatandaşlarının hepsi, yaşanan göçün zorunlu olmadığını dile getirirken; Bulgaristan göçmenleri arasında da ortak görüşe sahip olanlar mevcuttur. Dolayısıyla her üç grup için genel bir zorunlu göç algısının olduğunu söylemek mümkün değildir. Göçü deneyimleyen bireyler ve ikinci kuşak göçmenler arasında 1989 göçünün zorunlu göç olmadığını ileri sürenler mevcuttur.

Tezin bir diğer hipotezi, 1989 göçü ile Türkiye'ye göç eden Bulgaristan göçmenlerinin, yerli halk tarafından anavatanlarında öteki olarak algılanmasıdır. Bu durumun göçün gerçekleştiği ilk yıllarla sınırlı kalmadığı, günümüzde hala devam etmekte olduğudur. Hipotezin gerçekliğini ortaya çıkarmak adına, tez kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde, görüşülenlerin sadece göçü deneyimleyen göçmenlerden oluşmamasına özen gösterilmiştir. Bunun yanında özellikle Türkiye'ye göç etmiş ikinci kuşak Bulgaristan göçmenleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitekim yapılan görüşmelerde ikinci kuşak bireylerden elde edilen veriler de ilk kuşakla benzerlik göstermiştir. Örneğin;

“Bulgaristan göçmeni olduğumu söylüyorum ama onların kafasında yine Bulgar mısın, Bulgar...(K2,23). İtalik olmalı değil mi? “

“Nerelisin deyince, biz Bulgaristan’dan geldik deyince; siz Bulgar mısınız diyorlar. Biz Bulgaristan’dan gelme Türk’üz diyoruz. Ama çoğu da hala bize Bulgar göçmeni diyor. Bulgar diyorlar daha doğrusu.” (K1,48).

Bu sebeple alan araştırmasından Türkiye’de gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerin, hipotezimizi destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Fakat öteki olarak görülmek anavatanda devamlılık gösterdiği gibi aynı zamanda 1989 sonrası Bulgaristan’da yaşamaya devam eden azınlık Türkler için de devam etmektedir. Bulgaristan’da halen yaşayan Türklerle yapılan derinlemesine görüşmelerde, hükümet tarafından asimilasyon politikaların azaldığı dile getirilse de, özellikle dil ve din konusunda yatırımların devam ettiği ileri sürülmüştür.

“Gayet çok kapalıysan, karının kafasında başörtü varsa problem yapmazlar ama kara çarşafsa, seni hemen yolda durdurup alırlar. Zaten Türkçe konuşuyorum nereye de gitsem ama azıcık sınırlıyorsun kendini mesela, gitmişim öyle Bulgarlara katılmışız o zaman devam ediyoruz Bulgarca.” (E7,52).

Buradan yola çıkarak, ötekiliğin hem anavatanda hem de Bulgaristan’da olan Türkler için göç sonrasında da süreklilik arz ettiğini çıkarsamak mümkündür.

1989 yılında gerçekleşen göç sonrasında, demir perde yıkılarak liberalizmin hakim olduğu bir döneme geçiş söz konusu olmuştur. Bu yıkım, aidiyetlerin yıkılmasına neden olmuştur. Azınlık kavramının yitirilerek, çoğulcu toplum tasarımı ortaya çıkmasına temel hazırlanmıştır. Modernliğin karşısında post-modern anlayışın güçlenmesine sebep olmuştur. Post-modern dünya tasarımı modern anlayışın tersine, tek bir bütün oluşturmak değil birlikte hoşgörü ile yaşama anlayışı hakim olmuştur. Ötekinin ya da yabancının ortadan kaldırılması yerine, onlara karşı saygılı bir tutum sergilenmesi gerektiği kabul edilmektedir. Sahip olunan farklılıklar bir tehdit unsuru olarak görülmekten çıkıp zenginlik olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu durum çok kültürlülük anlayışının döneme egemen hale geldiğini göstermektedir. Ancak çok kültürlülüğü içeren bu değişimin yer aldığı tezimde, çok kültürlülüğe yönelik eleştiriler görmezden gelinmemiştir. Zizek’in çok kültürlülüğe karşı yaptığı eleştirilerin üzerinde durulmuştur.

Dünya’nın yaşadığı bu değişimle birlikte, küreselleşmenin giderek güçlendiği ve görünürlük arz ettiğini söylemek mümkündür. Bu tezin son hipotezi de

küreselleşmenin, göç ve göçmenler üzerinde yarattığı etkilerden yola çıkarak, Bulgaristan göçmenlerini küresel dünyanın özneleri haline getirdiğidir. Bu bağlamda ulus aşırılık, çifte vatandaşlık, sosyal ağlar ve sosyal sermaye üzerinde durulmuştur. Çifte vatandaşlıkla birlikte Bulgaristan göçmenlerinin, öteki olarak görülen özneler konumundan çıkarak ulus aşırı alanların aktif üyeleri olduğu görülmüştür.

Her ne kadar bulunduğu ülkede azınlık, anavatanında ise göçmen olduğu için öteki olarak görülmeye devam ediliyor olursa da, küreselleşme ile birlikte bir dönüşüm yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu dönüşüm; Türkiye'ye göç eden göçmenler tarafından olumlu olarak algılanırken; Bulgaristan'da kalan grup tarafından ise olumsuz olarak algılanmıştır. Bunun temel sebebi ise iki farklı ülkede yaşayan bireylerin, sosyal ve ekonomik olarak farklı durumlara sahip olmalarıdır.

Tüm bu hipotezlerin desteklenmesi ve literatürdeki eksikliğin giderilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu tezin, alan araştırması üç farklı grupta gerçekleştirilmiştir. Literatürde yer alan tezlerde, genellikle göç eden ve etmeyen göçmenlerden nitel ya da nicel yöntemler ışığında veriler elde edilmiştir. Ancak gerçekleştirilen bu tezde, üçüncü grupta yer alan yerli Bulgaristan vatandaşları ile de görüşmeler yapılmıştır. Böylelikle 1989 göçünü oluşturan sebeplerin ve göç sonrasındaki sonuçlarının onların bakış açısı ile anlamak istenmiştir. Bulgar toplumun dışarıya kapalı olma özelliği, görüşmeler sırasında bazı sınırlılıklar yaratsa da on kişi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, küreselleşmenin göç ve göçmenlik olguları üzerinde bir değişim yarattığı görünürdür. Öteki olarak görülen gruplar için dezavantaj sağlayan farklılıklar, küreselleşme ile birlikte avantaja dönüşmüştür. Ulus aşırı alanların aktif özneleri halini alan Bulgaristan göçmenleri de bu durumun örneklerindendir. Çifte vatandaşlıkla birlikte öteki kimliğinin yerini, Avrupa kimliği almıştır. Eğitim, ticaret ve pek çok farklı konuda bireylere dış dünyanın kapıları aralanmıştır.

Göç çalışmaları, toplumsal değişmeyi açıklamak, anlamak ve buna uygun sosyopolitik, ekonomik planlamalar yapmak açısından alana katkılar sağlamaktadır. 1989 göçü çerçevesinde ele alınan bu tezden elde edilen veriler ışığında, göçmen politikalarına ilişkin bilimsel nitelikli bulgular ortaya konulması ve alana küçük de olsa katkı sağlanması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ABADAN UNAT, N. (2002). *Bitmeyen Göç*. İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ACAROĞLU, M. T. (2007). *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- AKA, A. (2010). Kimliğe Teorik Yaklaşımlar. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17-24.
- AKINCI, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 131-150.
- ALPAY, E. (2018). Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği: Hak ve Özgürlük Hareketi.
- ANDERSON, B. (2005). *Hayali Cemaatler- Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması (çev.İskender Savaşır)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arseven, A. D. (2001). *Alan Araştırma Yönetimi- İlkeler Teknikler Örnekler*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- ARSLANTÜRK, Z. (2001). *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları .
- AYDIN, S. (2000). *Modernleşme ve Milliyetçilik* . İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- BAHADIR, G. (2002). *Batı'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- BAKAN , S., & TUNCEL, G. (2012). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerinde Etkisi. *Birey ve Toplum*, 51-65.
- BAUMAN, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust (çev. Süha Sertabiboğlu)* . İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- BAYAR, F. (2008). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 25-34.

- BOURDIEU , P. (1983). The Forms of Capital. R. KRECKEL içinde, *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*. Soziale Ungleichheiten (s. 183-198). Göttingen: Soziale Welt, Sonderheft 2.
- CAN, F. (2013). Balkanlar'da Milliyetçilik ve Kosova'nın Bağımsızlık Süreci.
- CASTLES, S., & MILLER, M. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (çev.Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CHAMBERS, L. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. (İ. Türkmen, & M. Beşikçi, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- COŞKUN, C. (2010). Michel Foucault:Özne ve İktidar.
- CRAMPTON, R. J. (2007). *Bulgaristan Tarihi* (çev. Nuray Ekici). Bursa: Jeopolitika Yayınları.
- ÇAĞ, G. (2012). *Avrupa'nın Ötekisi Balkanlar*. İstanbul: Asam Kitapevi.
- ÇAĞLAYAN, S. (2007). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Günümüze).
- DANIŞ, D., & PARLA, A. (2009). Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek, Devlet. *Toplum ve Bilim*, 131-158.
- DAYIOĞLU, A. (2005). *Toplama Kampından Meclise- Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEDEOĞLU, S., & GÖKMEN, Ç. E. (2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma-Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar*. Ankara: Elif Kitapevi.
- DEMİRHAN, H. (2019). Demirhan, H. (2019). Sözlü Anlatımlarla 1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikaları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*- 16, 480-498.
- DİŞBUDAK, C. (2004). Uluslar Arası Göç Ve Türkiye Ekonomisi. *İktisat İşletme ve Finans*, 84-94.

- DUMAN, Z. (2009). Küreselleşme, Kimlik ve Çokkürülük. *Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Dural, B. (2012). ANTONIO GRAMSCI VE HEGEMONYA. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* , 309-321.
- DZİMİRİ, C. (2014). Marry the Girl Next Door (Endogamy). *IOSR Journal Of Humanities And Social Science* , 114-118.
- EKEN, H. (2006). Küreselleşme ve Ulus Devlet. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 243-262.
- EMİNOV, A. (2000). There are No Turks in Bulgaria. K. H. KARPAT içinde, *In The Turks of Bulgaria: the* (s. 203-222). İstanbul: Isis Press.
- ESSER, H. (2000). Integration and Ethnic Stratification. *Towards Emerging Ethnic Classes in Europe? Volume 1* , 49-84.
- FAİST, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulaşımı Toplumsal Alanlar* (çev.Azad Zana Gündoğan). Ankara: Bağlam Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2002). *Toplumu Savunmak Gerekir* (çev.Şehsuvar Aktaş). İstanbul: Yapıkredi Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2017). *Cinselliğin Tarihi* (çev.Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GELLNER, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- GIDDENS, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet* (çev. Cumhuriyet Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- GIDDENS, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum* (çev.Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- GÜVENÇ, B. (1993). *Türk Kimliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HUNTINGTON, S. P. (2011). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (9. Baskı) (Çev. Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir). İstanbul: Okyanus Us.

- IHLAMUR- ÖNER, G. (2012). Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler. G. IHLAMUR- ÖNER, & A. Ş. ÖNER içinde, *Küreselleşme Çağında Göç* (s. 309-335). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnanç, H., & Yazıcı, B. (2018). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler, Bulgaristan Diasporası ve Uluslaşma. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 77-93.
- KARPAT, K. (2003). Göçler ve Türkiye. *Diyalog Avrasya*, 8-17.
- KARPAT, K. H. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. Ankara: İmge Kitapevi.
- KARPAT, K. H. (2010). *Etnik Yapılanma ve Göçler - Osmanlıdan Günümüze*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KAYA, A. (2000). *Berlin'deki Küçük İstanbul (Diasporada Kimliğin Oluşumu)*. İstanbul: Buke Yayınları.
- KAYA, A. (2018). Right-wing populism and Islamophobia in Europe and their impact on Turkey–EU relations. *Journal of Turkish Studies*, 1-28.
- KAYA, A., & ÖZDOĞAN, G. G. (2003). Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik. A. KAYA, & G. G. ÖZDOĞAN içinde, *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- KAZGAN, G. (2000). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KELLAS, J. (1998). *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. Macmillan Press.
- KERESTECİOĞLU, İ. (2001). Milliyetçiliğe İlişkin Sınıflandırmalarda Karşılaşılan Sorunlar. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25.
- KIZILÇELİK, S., & ERJEM, Y. (1996). *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*. İzmir: Saray Kitapevleri.

- KONUKMAN, E. (1990). *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan*, Ankara, 1990: 61-71. Ankara: Türk Basın Birliği.
- KUDRET, B. (2007). *Küreselleşme Kültür Medeniyet* . Ankara: Orient Kitapevi.
- KÜRKÇÜ, D. D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar . *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 1-11.
- LÜTEM, Ö. E. (2012). 1984–89 Dönemi Türkiye’nin Bulgaristan Politikası ve 89. N. E. Hacısalihoğlu, & M. Hacısalihoğlu içinde, *89 GÖÇÜ Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç* (s. 137-171). İstanbul: BALKAR - BALMED.
- MARSHALL, G. (. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* . Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MİLLAS, H. (2001). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MUMYAKMAZ, H. (2012, Kasım). Balkanlar ve Milli Kimlikler: Bağımsızlığın ve Balkan Savaşlarının Arka Planı.
- OBA, A. E. (1995). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. İmge Kitabevi.
- OHMAE, K. (1989). Managing in a Borderless World. *Harvard Business Review*, 67/3 (May/June), 152–61.
- ORAN , B. (2000). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- ORTAYLI, İ. (1995). Balkan Milliyetçiliği. *Balkanlar ve Bosna - Hersek*, 5-10.
- ÖZBİR, K. (1986). *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*. İstanbul: Son Havadis Yayınları.
- ÖZGEN, N. (2014). Bulgaristan'da Türklere Yönelik Politikalara Ülke Basınının Yaklaşımı: 1989 Göçü Örneği. Doktora Tezi.
- ÖZGÜR, M. (2011). *Bir Köyün Anatomisi Turpçular (Orlak)* . Ankara: Pursaklar Belediyesi Yayınları.

- ÖZGÜR, N. (2012). Türkiye-Bulgaristan Siyasetinde Sınırötesi Vatandaşlık ve Göç. *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* (s. 461-462). içinde İstanbul: BALKAR&BALMED.
- ÖZKIRIMLI, U. (1999). *Miliiyetçilik Kuramları- Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- ÖZKUL, D. (2015). Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazımında Yeni Bir Paradigma. G. I. Öner, & A. N. ŞİRİN içinde, *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar* (s. 483-590). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZLEM, K. (2008). Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü. *AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 241-371.
- ÖZYAKIŞIR, D. (2006). Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi. *Jeopolitik Dergisi*, 78-80.
- PARLA, A. (2006). Longing, Belonging and Locations of Homeland among Turkish Immigrants from Bulgaria. *Journal of Southeast European & Black Sea Studies*. 6:4, 543-557.
- PARLA, A. (2007). "Irregular Worker s or Ethnic Kin? Post-1990s Labour Migration from Bulgaria to Turkey. *International Migration*.
- PARLADIR, H. S. (2015). Arnavut Milli Kimliğinin Tarihsel ve Sosyolojik İmkan ve Kısıtlamalara Dair . *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 101-133.
- PARLADIR, H. S., & ÖZKAN, D. (2014). Diaspora Studies in Social Sciences: Modernity, Power and Identity. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences* (20), 101-124.
- PERİCA, V. (2002). *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*. Oxford: Oxford University press.

- POYRAZ, T., & ARIKAN, G. (2004). Avrupa-Türkiye İlişkileri ve Avrupa Yayılmacılığından Sonra Değişen "Öteki" Tanımları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1-16.
- PUSCH, B., & WILKOSZEWSKI, T. (2010). *Türkiye'ye Uluslararası Göç - Toplumsal Koşullar Bireysel Yaşamlar* (çev. Mutlu Çomak Özbatur). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- SAATÇI, M. B. (2009). Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller. *Karadeniz Araştırmaları*, 13-28.
- SADOĞLU, H. (2006). Balkanlar'da Milliyetçilik ve Din. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 1-10.
- SERGEVİL, S., & ÖZGÜN, C. (2012). *Balkanlar I*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- SMİTH, A. D. (1998). *Nationalism and Modernism*. Routledge.
- Steger, M. B. (2013). *Küreselleşme*. Ankara: Dost Kitapevi.
- STEGE, M. B. (2013). *Kürselleşme* (çev. Abdullah Ersoy). Ankara: Dost Kitabevi.
- STEVEN, C., & Miller, M. j. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (çev. İbrahim Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Sürgevil, S., & Özgün, C. (2012). *Balkanlar I*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- ŞAHİN, B. (2010). *Almanya'daki Türkler : misafir işçilikten ulusötesi (transasyonel) bağların oluşumuna geçiş süreci*. Ankara: Phoenix Yay.
- ŞAYLAN, G. (2016). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ŞİMŞEK, M. E. (2014). Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman.
- ŞİMŞEK, U., & ILGAZ, S. (2007). Küreselleşme ve Ulusal Kimlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 189-199.
- ŞİMŞİR, B. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- ŞİMŞİR, B. N. (2009). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TAŞTAN, Z., & KOÇLAR, B. (2019). *Van'da Göç Hareketleri*. İstanbul: Hiper Yayınları.
- TEKELİ, İ., & ERDER, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- TODOROVA, M. (1997). Balkanlarda Osmanlı Mirası. K. Saybaşıllı, & G. ÖZCAN içinde, *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar* (s. 117-145). İstanbul: Bağlam Yayıncılık .
- TODOROVA, M. (2003). *Balkanları Tahayyül Etmek (çev:Dilek Şendil)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TUNALI, G. (2016). Bulgaristan'da AB Üyeliği Sonrası Türk Azınlığın Kimlik Örüntüleri: Etnik Kimlik, Ulusal Kimlik, Avrupa Kimliği .
- ULUKAN, N. C. (2008). Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği .
- ULUSOY, E. (2015). Diasporayı yeniden düşünmek: Diaspora teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri. *Göç Dergisi*, 208-228.
- VERTOVEC, S. (2001). Transnationalism and Identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies* (27), 573-582.
- VOVCHENKO , D. (2016). *Containing Balkan Nationalism Imperial Russia and Ottoman Christians,1856-1914*. Oxford: Oxford University Press.
- VOVCHENKO, D. (2016). *Containing Balkan Nationalism-Imperial Russia and Ottoman,1856-1914*. Oxford: Oxford University Press.
- VURAL, Ü., & GÖKDEMİR, O. (1997). I. Ulusal Tarih Kongresi: Tarih ve Milliyetçilik. *I. Ulusal Tarih Kongresi* (s. 455). Mersin: Mersin Üniversitesi.
- WEBER, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum (çev.Latif Boyacı)*. İstanbul: Yarın Yayınları.

- YALÇIN, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- YALDIZ, F. (2014). Uluslararası LUSLARARASI Göç ve Diaspora İle İlişkili Kavramlar. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*.
- YARCI, S. (2011). Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi*.
- YERASİMOS, S. (2000). *Milliyetler ve Sınırlar (çev. Şirin Tekeli)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- YETİM, F. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler . *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- YİĞİTTÜRK EKİYOR, E. (2017). Ulusaşırı Göç ve Toplumsal Alanda Sosyal Ağlar: ABD'de Yaşayan Türkler Üzerine Bir Araştırma.
- YILDIRIM, B., & ARSLAN, A. (2013). Fiili Bağımsızlık Sürecinde Bulgar Emareti ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 225-238.
- YILDIRIM, E. (2014). Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23-37.
- Zizek, S. (2011). *Kırılğan Temas (çev.Tuncay Birkan)*. İstanbul: Metis Yayınları.



EKLER

EK 1: Görüşülenlerin Genel Demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Doğum Yeri	Medeni Durum	Öğrenim Düzeyi	Görüşmenin Gerçekleştiği Ülke	Uyruk
1.	Erkek,1	31	Dobriç	Evli	Üniversite	Türkiye	TC
2.	Erkek ,2	66	Dobriç	Evli	Lise	Türkiye	TC
3.	Kadın,1	48	Dobriç	Evli	Lise	Türkiye	TC
4.	Kadın,2	23	Çorlu	Bekar	Üniversite Öğrencisi	Türkiye	TC
5.	Kadın,3	51	Dobriç	Evli	Üniversite	Türkiye	TC
6.	Erkek,3	45	Dobriç	Evli	Lise	Türkiye	TC
7.	Kadın,4	63	Dobriç	Evli	Önlisans	Türkiye	TC
8.	Erkek,4	53	Dobriç	Evli	Lise	Türkiye	TC
9.	Erkek,5	51	Dobriç	Evli	Lise	Türkiye	TC
10.	Erkek,6	27	Çorlu	Bekar	Üniversite Öğrencisi	Türkiye	TC
11.	Erkek,7	52	Benkovski	Evli	Lise	Bulgaristan	BG (Türk Kökenli)
12.	Kadın,5	63	Benkovski	Evli	Lise	Bulgaristan	BG (Türk Kökenli)
13.	Erkek,8	69	Benkovski	Evli	Ortaokul	Bulgaristan	BG (Türk Kökenli)
14.	Erkek ,9	39	Dobriç	Evli	Üniversite	Bulgaristan	BG (Türk Kökenli)
15.	Erkek 10	41	Dobriç	Evli	Ortaokul	Bulgaristan	BG (Türk Kökenli)
16.	Kadın,7	33	İsperi	Evli	Üniversite	Bulgaristan	BG (Türk Kökenli)
17.	Kadın,15	54	Orlak	Evli	Yükseklisans	Bulgaristan	BG (Türk Kökenli)
18.	Erkek ,13	71	Orlak	Evli	Lise	Bulgaristan	BG (Türk kökenli)
19.	Kadın ,14	63	Zrnova	Evli	Ortaokul	Bulgaristan	BG (Türk Kökenli)
20.	Kadın,8	55	Tervel	Evli	Ortaokul	Bulgaristan	BG (Türk Kökenli)
21.	Kadın,6	45	Benkovski	Evli	Lise	Bulgaristan	BG
22.	Kadın,9	65	Orlak	Evli	Lise	Bulgaristan	BG
23.	Erkek,11	69	Orlak	Evli	Ortaokul	Bulgaristan	BG
24.	Kadın ,10	58	Tervel	Evli	Lise	Bulgaristan	BG
25.	Erkek,12	64	Tervel	Evli	Lise	Bulgaristan	BG
26.	Kadın,11	64	Silistre	Evli	Üniversite	Bulgaristan	BG
27.	Kadın,12	30	Tervel	Bekar	Yükseklisans	Bulgaristan	BG
28.	Kadın,13	62	Orlak	Bekar	Üniversite	Bulgaristan	BG
29.	Erkek,14	64	Dobriç	Evli	Üniversite	Bulgaristan	BG
30.	Erkek,15	50	Benkovski	Evli	Lise	Bulgaristan	BG

ЕК 2: Türkçe Ders Görmek İçin Doldurulan Dilekçe Formu

ДО
ДИРЕКТОРА
НА ОУ/СУ „.....“
ГР./С.
ОБЛАСТ.....

З А Я В Л Е Н И Е

От
(име, презиме и фамилия на родителя)
....., Тел:
(адрес)

УВАЖАЕМА/И Г-ЖО/Г-Н ДИРЕКТОР,
Заявявам желанието си синът ми /дъщеря ми
.....
(име, презиме, фамилия на ученика)

да изучава в избираемите учебни часове (ИУЧ) 2 часа **майчин Турски език**
в клас през учебната 2020/2021г.
(Съгласно Чл.8, ал.1 и Чл.10, ал.1 на Наредба №4/30.11.2015г. за учебния план)

Дата: 2020 г.
гр./с.

Родител:
(подпис)

Kaynak: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=4128693050504488&id=100000915001280
(erişim tarihi: 07.06.2020)

1989 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göç İle İlgili Görüşme Formu

Bu görüşme, İzmir Katip Çelebi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı kapsamında yürütülen '*Öteki Olmak: 1989 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göç Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*' adlı tez çalışmasına veri oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. 1989 Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç olgusu üzerine bilimsel bilgi edinmeyi amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanacaktır. Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan'da yaşayan Türkler, yerli Bulgaristan vatandaşları olmak üzere üç gruba ayırdığımız ve her gruptan on kişi olacak şekilde toplamda otuz kişiyle görüşme yapılması hedeflenmektedir. Görüşmelerden elde edilen bilgiler, bilimsel bilgi dışında hiçbir amaç için kullanılmayacak ve bilgilerin analizi bilimsel etik kurallarına uygun şekilde gerçekleştirilecektir. Kişisel gizlilik prensibi esas alınarak görüşülenlerin adı ve soyadı yerine kodlar kullanılacaktır. Size yöneltilen soruları içtenlikle cevaplamanız çalışmamızın güvenilirliği bakımından önem arz etmektedir. Rızanız ile görüşmeyi kabul ederek çalışmaya sağladığınız değerli katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Görüşmeyi Yapan:

Görüşme Kodu:

Görüşmenin Yapıldığı Yer:

Görüşmenin Gerçekleştirildiği Ülke:

Görüşme Tarihi Ve Saati:

Görüşmenin Kaydedilmesi:

Tercüman:

I. TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEN BULGARİSTAN TÜRKLERİ İÇİN SORULAR

Yaş:

Cinsiyet:

Doğum Yeri:

Medeni Durum:

Eğitim Durumu:

1. Bulgarca biliyor musunuz?
2. Bulgaristan'da eğitim aldınız mı?
3. Bulgaristan'a ne sıklıkla gidiyorsunuz?
4. Bulgaristan'da size ya da ailenize ait mülk var mı?
5. Türkiye'de size ya da ailenize ait mülk var mı?
6. Eş seçiminde göçmen olması sizin için bir kriter mi ?
7. Çifte vatandaş olduğunuz için kendinizi şanslı hissediyor musunuz?
Hangi anlamda?
8. “Memleket” kelimesi sizde nereyi çağrıştırıyor? (Bulgaristan-Türkiye)
9. 1989 göçü sizce zorunlu bir göç müydü?
10. Bulgaristan hükümeti tarafından Bulgaristan'daki azınlık Türklere karşı sergilenen tutumun kaynağı sizce neydi? (Din-Irk)
11. Bulgaristan'daki yerli halk tarafından göçten önce Türklere karşı ötekileştirme olduğunu düşünüyor musunuz?
12. Göçün sebebini ne ya da kim olarak görüyorsunuz?
13. Göç ettiğiniz güne ait ya da ailenizin size o gün olanlarla ilgili anlattığı sizi etkileyen bir anı anlatır mısınız?
14. Türkiye'ye yapılan göç sonrası göçmenlerin dini hayat, evlenme, kılık kıyafet vb. anlamda kültürel bir değişim yaşadığını düşünüyor musunuz?

15. Göçmenler Türkiye’de doğan çocuklarına Bulgarca öğretiyorlar mı? Neden?
16. Türkiye’deki yerli halk sizi nasıl tanımlıyor?
17. Göçmen olduğunuzu dile getirdiğinizde ötekileştirici/dışlayıcı bir söylemle karşılaştınız mı ?
18. Dini inancınız göçmen olduğunuzu belirttiğinizde Türkiye’de hiç sorgulandı mı?
19. Türkiye’deki göçmenlerin şivesi nedeniyle kamusal alanda konuşmaktan çekindiğini düşünüyor musunuz?
20. Sizce Bulgaristan göçten nasıl etkilendi?
21. Sosyo- ekonomik olarak göç eden Türklerin mi yoksa Bulgaristan’da kalan Türklerin mi daha iyi durumda olduğunu düşünüyorsunuz?
22. Bulgaristan’da kalan Türklerin asimile olduğunu düşünüyor musunuz?
23. Göçten sonra Bulgaristan’da kalan Türklerin ikinci nesillerinin Türkçe ile olan ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
24. Bulgaristan’da kalan Türklerin göç edenler için kullandığı ‘Türkiyeliler’ adlandırmasının altında yatan sebep sizce ne ?
25. Türkler tarafından Bulgaristan’da yapılan fabrika vb. yatırımlardan haberdar mısınız?
26. Bulgaristan’ı ziyaret ettiğinizde kamusal alanda ya da devlet dairelerinde Türkçe konuşmaktan çekiniyor musunuz?
27. Bugün Bulgaristan halkının size karşı tutumunu nasıl buluyorsunuz?
28. Çifte vatandaşlıktan yararlanarak eğitim, iş ya da sadece yaşamak için Avrupa ülkelerine giden tanıdıklarınız var mı? Siz düşünür müsünüz?
29. Görüşmeye konu ile ilgili eklemek istediğiniz bir şey var mı?

II. BULGARİSTAN’DA YAŞAYAN TÜRKLER İÇİN SORULAR

Yaş:

Cinsiyet:

Doğum Yeri:

Medeni Durum:

Eğitim Durumu:

1. Türkçenizin iyi olduğunu düşünüyor musunuz?
2. Türkiye'ye ne sıklıkla gidiyorsunuz?
3. Bulgaristan'da size ya da ailenize ait bir mülk var mı?
4. Türkiye'de size ya da ailenize ait bir mülk var mı?
5. Avrupa Birliği'ne dahil olmanın Bulgaristan üzerindeki etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Çifte vatandaş olduğunuz için kendinizi avantajlı hissediyor musunuz, hangi anlamda?
7. "Memleket" kelimesi sizde Bulgaristan'ı mı Türkiye'yi mi çağrıştırıyor?
8. 1989 göçü sizce zorunlu bir göç müydü?
9. 1989 göçü nedeniyle Türkiye'ye gidip geri döndünüz mü yoksa hiç göç etmediniz mi? Tercihinizi etkileyen unsurları açıklayınız?
10. Bulgaristan hükümeti tarafından Bulgaristan'da yaşayan azınlık Türklere karşı sergilenen tutumun (asimilasyon) kaynağı sizce neydi? (Din-İrk)
11. Bulgaristan yerli halkı (Bulgarlar) tarafından göçten önce Türklere karşı sergilenen tutumu nasıl değerlendiriyorsunuz?
12. Göçün sebebinin ne ya da kim olduğunu düşünüyorsunuz ?
13. Sizce göçten Bulgaristan nasıl etkilendi?
14. 1989 de yaşanan göçle ilgili Bulgaristan'da kalan/ göç edip geri dönen olarak sizin o güne dair hisleriniz, düşünceleriniz neler?
15. 1989 göçüyle Türkiye'ye göç edenlerin dini hayat, evlenme, kılık kıyafet vb. anlamda kültürel bir değişim yaşadığınızı düşünüyor musunuz?
16. Bulgaristan yerli halkı sizi nasıl tanımlıyor?
17. Kimliğiniz nedeniyle bugün hala Bulgaristan'da ötekileştirilmeye maruz kalıyor musunuz?
18. Bulgaristan'da kamusal alanda Türkçe konuşmaktan çekiniyor musunuz?
19. Göç eden Türklerin mi yoksa Bulgaristan'da kalan Türklerin mi daha iyi durumda olduğunu düşünüyorsunuz?

20. Sizin gibi göçten sonra Bulgaristan'da kalan Türklerin zaman içerisinde asimile olduğunu düşünüyor musunuz?
21. 1989 göçünden sonra Bulgaristan'da kalan Türkler çocuklarına Türkçe öğretiyor mu? Yeni neslin Türkçe ile ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
22. Göç edenlere "Türkiye'liler" denmesinin altındaki sebep size göre ne?
23. Türkler tarafından Bulgaristan'a yapılan Fabrika vb. yatırımlardan haberdar mısınız?
24. Göç eden Türklerin yeniden Bulgaristan'da mülk edinmelerini ya da eski evlerini onarmak gibi faaliyetlerde bulunmalarını nasıl yorumluyorsunuz?
25. Bugün Bulgaristan halkının size karşı tutumunu nasıl tanımlarsınız?
26. Çifte vatandaşlıktan yararlanarak eğitim, iş amaçlı Avrupa Ülkelerinden birine giden tanıdıklarınız var mı? Siz düşünür müsünüz?
27. Konuyla ilgili sizin eklemek istedikleriniz var mı?

III. YERLİ BULGARİSTAN VATANDAŞLARI İÇİN SORULAR

Yaş:

Cinsiyet:

Doğum Yeri:

Medeni Durum:

Eğitim Durumu:

1. Türkçe biliyor musunuz?
2. Türkiye'ye hiç gittiniz mi?
3. Sovyetlerin dağılmasının Bulgaristan üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?
4. Avrupa Birliği'ne dahil olmanın Bulgaristan üzerindeki etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
5. AB vatandaşlığının size avantaj sağladığını düşünüyor musunuz?
6. Sizce göçten Bulgaristan nasıl etkilendi?

7. 1989 göçü sizce zorunlu bir göç müydü?
8. 1989 göçünün sebebinin ne ya da kim olduğunu düşünüyorsunuz?
9. 1989 göçüyle büyük bir kısmı gitmiş olan azınlık grubunu nasıl tanımlıyorsunuz? (Türk, Müslüman, Bulgar Türkü)
10. 1989 yılında Türklerin Bulgaristan'dan göç etmesi sizce doğru bir karar mıydı?
O dönemki düşünceleri neydi şimdi değişti mi?
11. Bulgaristan devleti tarafından Türklere karşı asimilasyon politikası uygulandığını düşünüyor musunuz?
12. Bulgaristan hükümeti tarafından Bulgaristan'da yaşayan azınlık Türklere karşı sergilenen tutumun (asimilasyon) kaynağı sizce neydi? (Din-İrk)
13. Göçten önce yerli halk tarafından Müslüman Türklere karşı nasıl bir muamele söz konusuydu?
14. Bulgaristan'da kalan Türklerle ve göç eden Türklerle ilişkileriniz nasıl?
15. 1989 göçüyle Türkiye'ye göç edenlerin dini hayat, evlenme, kılık kıyafet vb. anlamda kültürel bir değişim yaşadığınızı düşünüyor musunuz?
16. Sizce göç öncesi ve göç sonrası azınlık gruba herhangi bir ötekileştirme söz konusu mu?
17. Müslüman Türklerin göçten siz Bulgar halkını sorumlu tuttuğunu ve suçladığını düşünüyor musunuz?
18. Bulgaristan'da Türkçe konuşulmasından rahatsızlık duyuyor musunuz?
19. Türkiye'ye göç etmiş bireylerin çifte vatandaşlık hakkı kazanmalarından rahatsızlık duyuyor musunuz?
20. Göç eden Türklerin mi yoksa Bulgaristan'da kalan Türklerin mi daha iyi durumda olduğunu düşünüyorsunuz?

21. Bulgaristan’da kalan Türklerin zaman içerisinde asimile olduğunu düşünüyor musunuz?
22. Türkler tarafından Bulgaristan’a yapılan Fabrika vb. yatırımlardan haberdar mısınız?
23. Göç eden Türklerin yeniden Bulgaristan’da mülk edinmelerini ya da eski evlerini onarmak gibi faaliyetlerde bulunmalarını nasıl yorumluyorsunuz?
24. AB vatandaşlıktan yararlanarak eğitim, iş amaçlı Avrupa Ülkelerinden birine giden tanıdıklarınız var mı? Siz düşünür müsünüz?
25. Konuyla ilgili sizin eklemek istedikleriniz var mı?

